

INTERVJU, MILOVAN DANOJLIĆ
O ZADRUZI NEPRAKTIČNE ŽENE
O PJESNIKU VLADIMIRU POPOVIĆU
O TARANTULI BOBA DILANA
POEZIJA DARIJE ŽILIĆ

ISSN 1331 - 5439

prosbjeća

137

JUNI 2017

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Рад Занатске задруге

НЕпрактичне жеНЕ, Београд, 2017.

ШТАМПА: Tiskara Zelina d.d.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

итпресут

Књига

Ко се од нас старијих, нарочито нас који смо далеко од Београда, не сјећа узбуђења које смо доживљавали крајем сваке године кад су водеће издавачке куће, углавном београдске, у „Политици“ најављивале и ваљда давале на јавну расправу, своје издавачке планове за идућу годину? „Просвета“, „Нолит“, „Рад“, СКЗ, „Вук Караџић“, најављивали су стотине нових наслова, обично на двије велике новинске стране. Постојала је тада вјера да на нашем језику можемо добити све оно најбоље што се пише у свијету, а домаћа писана ријеч је имала важност коју вјероватно више никада неће имати. Пажљиво смо подвлачили имена и наслове са списка који су нас интересовали и чекали да се појаве у претплати или у добрим загребачким књижарама, то жељенији и важнији уколико су евентуално изазвали реакцију политичких редара и душобрижника. Било је то златно доба књиге у Срба, снажан вал на чијој већ заборављеној енергији ова књига и данас плови на много нижем водостају, плови барем у вријеме Београдског сајма књига и нарочито за оне који живе на рубовима ове националне културе.

И српска и хрватска књига живјеле су у то вријеме на југославенском тржишту, допуњавале се на логичан начин, и вјероватно никад ни једна није ни однародила ни превјерила никог од својих иновјерних или иноплемених читалаца. Што више, кад је хрватска књига у питању и њен старији корисник, попут аутора ове биљешке, кад данас узме у руке издања из 70-их и 80-их година прошлог стољећа, изненади се не мало кад схвати да је језична пракса и политика „чистог хрватског“ већ у њима консеквентно спроведена, кад нађе термине и ријечи, у књигама које је читао, које није знао упамтити а који ће му постати проблем кад их Фрањо Туђман и његови саборци почну политизирати и наметати. Дакле, сусрео се с њима, додуше, више у преводима, а загребачка је преводилачка школа увијек настојала направити корак више к изворнику.

Могло је то живјети скупа, док је било читалаца. Док лоши писци нису пожељели ући у школску лектуру, а што се могло само преграђујући простор. Док се српски национални брод није разбио о живот и док се није показало да је домаћи комунизам прецијењен противник. А што је све добар дио овдашњих националних књижевности из друге половине 20. вијека оставило у друштвеном вакууму и пребацило на искључиву скрб професорима и историчарима литературе.

Повод овом површном размишљању један је од дирљивијих докумената тог протеклог времена којег смо имали прилику држати у рукама и својеврсних доказа љубави према српској књижевности. У оставштини оца Јовице Николића, српског православног свештеника вараџдинског и загребачког, да, баш тако, и његове породице данас у „Просвјетиној“ библиотеци у Бериславићевој улици, проналазимо три албума са налијеplеним исјеццима из књижевне и некњижевне периодике, посвећених књижевнику Миловану Данојлићу. То су стотине краћих текстова самог аутора, најаве његових нових књига и јавних наступа, бројне књижевне критике, политички напади, обавијести о додијељеним наградама и признањима, понеки Јовичин коментар, Олгин цртеж... У Загребу таквих људи никад није било много, али управо због окружења њихова је оданост и посвећеност српској књижи и култури била снажна и дубока. Данас их је још мање него прије, али подједнако су чврсти.

Врт у којем је ницала српска књига оног времена данас је запуштен и закоровљен. Цијелој култури се намеће осјећај кривице и посљедишно, инфериорности, што она једним дијелом и прихвата, схватајући то као отшкринута врата у неки нови и богатији свијет. И то се боље види извана и са рубова, него из центра. Зато покрет отпора таквом развоју догађаја често долази управо извана и са рубова. Сретна је околност да је у затрављеном врту старо коријење још живо, да још има књижевника који својим живим дјелом значе и воде тај отпор, а који значи континуитет, темељну вриједност сваке културе.

(В)

Rad Zanatske zadruge *NEpraktične žeNE*, Beograd, 2017.

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis *Prosvjeta*" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis *Prosvjeta* iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZBAHR2X s naznakom "za časopis *Prosvjeta*".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

пpетплатa

04	OD MARTA DO JUNA Nenad Jovanović HRONIKA
09	“PROSVJETIN“ ANSAMBL DRUGI NA EVROPSKOJ SMOTRI Goran Borković HRONIKA
10	LOKALNI, A NACIONALNI Zoran Daskalović POLITIKA, IZBORI U RH
12	KINA – ZEMLJA PARTNER Siniša Tatalović POLITIKA
14	SELA KAO ČEKAONICE SMRTI Paulina Arbutina REPORTAŽA
18	VLADIMIR POPOVIĆ, PJESNIK Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (13)
20	POSLE SVEGA, NEMAM SNAGE NI ZA LJUBAV NI ZA MRŽNJU Bojan Munjin INTERVJU, MILOVAN DANOJLIĆ
27	X-MEN: IDEOLOGIJA DRUGOSTI Danilo Lučić FILM
30	NIŠTA BEZ RATA Goran Borković MEDIJI
32	PIONIR KONCEPTUALE Srđan Sandić IZLOŽBA, BRACO DIMITRIJEVIĆ
34	MITOGRAFIJA GAŠENJA UZAVRELOG GRADA Igor Ružić KAZALIŠTE, MOJA FABRIKA
37	„U MORU ŽIVOTNIH PROBLEMA, MOJA OLOVKA NIKAD NE DREMA“ Srđan Sandić INTERVJU, DRAGAN PROTIĆ

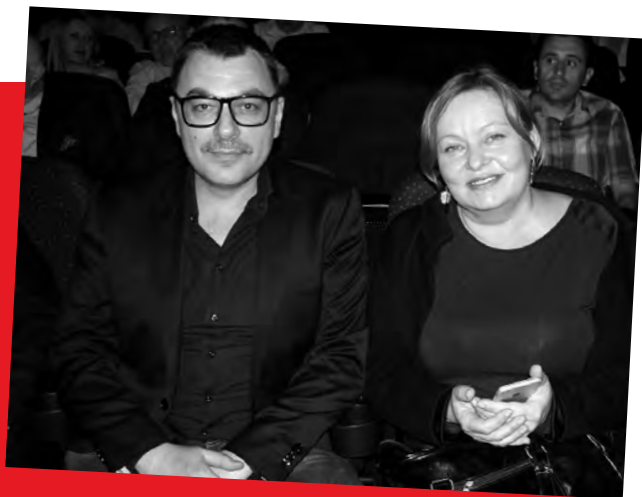
42	NULTA GODINA Đorđe Matić ESEJ
45	ZIMERMANOVO BDENJE Zoran Paunović KNJIGE, TARANTULA BOBA DILANA
48	MAGDA Delimir Rešicki POEZIJA
51	KLJUČAR NEBESKE MEHANIKE Đorđe Nešić ZNANOST, MILUTIN MILANKOVIĆ
53	A, DRUGI PUT NAS NEĆE ... Željko Kresojević KORDUNAŠKE PRIČE
55	VOJNIK MIŠKO Radoje Arsenić KRAJINSKE PRIČE
58	OD KOMUNISTIČKE PARTIJE DO USTAŠKOG ZATVORA Dušan T. Rkman PAVLE BASTAJIĆ PAJA (2)
62	TRAJANJE IGRE Sanja Šakić KNJIGE, 21 PRIČA O SREĆI
64	RAZGLEDNICE IZ DUBINE Srđan Gagić KNJIGE, PLAŽA NESANICA
67	ŽIVOT CETINJANA Slobodan Grubač KNJIGE, BOJE KALEIDOSKOPA I LJUDI OD VODE
69	DOMIŠLJANJE DA SNOVE NE UKRADU Srboljub Zorica REAGOVANJE
70	CRNE MISLI I BIJELA KRALJICA Darija Žilić POEZIJA
74	PANOPTIKUM Goran Borković

OD MARTA DO JUNA

Nenad Jovanović

OZREN U BOROVU – U organizaciji Zavičajnog udruženja Srba Ozrena i Posavine (ZUSOP) te borovskog pododbora Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", u Borovu je 28. marta održana književna večer zavičajnih pjesnika. Kroz čitavo djelo predstavljenih pjesnika provlačila se planina Ozren, kao lajtmotiv njihovog stvaralaštva, a sve je nadopunila Pjevačka grupa ZUSOP-a.

KOSTAJNIČKI PRIJATELJI – Pododbor "Prosvjete" u Hrvatskoj Kostajnici, povodom devet godina postojanja i uspješnog rada, prve aprilske večeri organizirao je folklornu večer "Prosvjeta i prijatelji". Osim domaćina, u punoj dvorani svoja su umijeća pokazali i gosti iz pododbora u Voćinu, Malom Gradcu, Vrginmostu, "Prosvjetine" Koordinacije za Baniju, Ansambl narodnih igara iz Vukovara i ruska udruga "Kalinka" iz Čakovca.

NOĆI SRPSKOG FILMA – U zagrebačkom kinu "Tuškanac" od 3. do 7. aprila održani su dani srpskog filma u okviru kojih je prikazan niz značajnih djela srpske i jugoslovenske kinematografije nastalih od 1911. do 2016. godine.

Program je otvoren kulturnim filmom „Maratonci trče počasni krug“

Slobodana Šijana koji je bio oduševljen njegovim prijemom, a uz filmove nastale prije Prvog svjetskog rata, kao što je "Karađorđe" iz 1911., te one iz obiju Jugoslavija, s naglaskom na "zlatno doba" kinematografije 70-ih, prikazani su i filmovi iz najnovije srpske produkcije, od kojih je dio ovjenčan brojnim festivalskim nagradama.

Manifestaciju, čiji je uvod bilo predavanje poznatog filmskog radnika iz Srbije Grega de Cuira 27. marta o srpskoj kinematografiji, organizirali su ambasada Srbije u Zagrebu, Jugoslovenska kinoteka, Filmski Centar Srbije i SNV.

LAZAREVA SUBOTA – Na Lazarevu subotu, 8. aprila, povodom Uskrsa, održan je Velikoposni koncert duhovne muzike kamernog mešovito hora Vukovarskog srpskog pevačkog društva Javor. Nastup je održan u Sabornom hramu Svetog oca Nikolaja u Vukovaru što je doprinelo da događaj bude još svečaniji.

D(R)UGO SJEĆANJE – U Galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva 14. aprila otvorena je izložba "D(r)ugo sjećanje" na kojoj su prikazani dizajnerski i umjetnički radovi koji tematiziraju kulturu sjećanja, odnos prema civilnim žrtvama rata, antifašizmu i ratnom nasilju od 90-ih naovamo. Izložbu je organizirao SNV.

„SPOMENICI NA NIŠANU“ – U Gliptoteci HAZU u Zagrebu 19. aprila otvorena je izložba „Spomenici na nišanu“ koja donosi prikaz uništavanja kulturne, historijske i vjerske baštine tokom rata 1990-tih u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu.

Zbog svog univerzalnog značaja za čovječanstvo, kulturno-historijski i vjerski objekti uživaju zakonsku zaštitu za vrijeme oružanih sukoba, zbog čega je i u Haagu procesuirano njihovo uništavanje u ratu 1990-ih, rečeno je na otvaranju izložbe koju su organizirali Centar za tranzicijsku pravdu i Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću.

PARAĆIN U SPLITU – Splitski pododbor „Prosvjete“ i gradsko Vijeće srpske nacionalne manjine organizirali su 20. aprila književnu večer i izložbu slika pod nazivom „Teatar iskrenosti“.

Gost večeri bio je pjesnik Stefan Simić iz Paraćina, a na gitari ga je pratio Martin Bilić. Posjetio su razgledali i izložbu slika akademske slikarice Višnje Mach Orlić iz Splita.

IZGUBLJENI U PRIJEVODU – Povodom Noći knjige, u Biblioteci „Prosvjete“ u Zagrebu, predavanje „Estetika i etika književnog prevođenja“ održao je 21. aprila Zoran Paunović, profesor na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i Filološkom fakultetu u Beogradu.

Rekavši da je prevođenje filigranski posao, Paunović je naglasio da su mnoga „prevodilačka zlodela rođena u glavama urednika ili izdavača koji su želeli da uštede novac na prevođenju“.

„ZAVEŠTANJE“ U GIMNAZIJI – U okviru obilježavanja godišnjice proboja logoraša iz ustaškog logora smrti Jasenovca i sjećanja na desetine hiljada žrtava, 22. aprila održana je zagrebačka premijera dokumentarnog filma Ivana Jovića „Zaveštanje“ o stradanju najmlađih u NDH. Film je prikazan u dvorani pravoslavne gimnazije „Kantakuzina Katarina Branković“, a nekoliko sedmica kasnije i na tribini „Privrednika“ uz gostovanje historičara Hrvoja Klasića.

GODIŠNJI KONCERT U DARDI – Pododbor „Prosvjete“ iz Darde organizirao je 22. aprila godišnji koncert tamošnjeg KUD-a „Branko Radičević“. Osim u nastupu domaćina, publika je uživala i u nastupu gostiju, romskog KUD-a iz Darde i Folklornog ansambla „Nikola Tesla“ iz Belog Manastira. Svoj obol dali su izvođenjem pjesama Hranislava Mesarić, Hranislav Podrumac i Đorđe Đorđević.

DJEČJA SMOTRA U MARKUŠICI – Pododbor „Prosvjete“ u Markušici i članovi KUD-a Srem iz Markušice organizirali su 22. aprila smotru dječjeg folklora i običaja. Nastupili su najmlađi igrači pododbora iz Ostrova, Bobote i Negotlavci.

PRVI DANI SRPSKE KULTURE – Povodom Dana općine Viškovo, tamošnji je pododbor 23. aprila organizirao bogati kulturno-umjetnički program na kojem su uz domaćine nastupili i pododbor iz Ma-

log Gradca, Makedonsko kulturno društvo Rijeka, Srpsko prosvjetno društvo "Nikola Tesla" iz Postojne, kao i KUD Izvor iz Viškova. Program povodom Dana općine Viškovo uvršten je i u Prve dane srpske kulture Primorsko-goranske županije, uz nastupe folklornih sekcija pododbora „Prosvjete“ iz Ogulina i Gomirja.

BRŠADINSKA IZLOŽBA – U Bršadinu je 23. aprila održana peta po redu Izložba ručnih radova i starina za koju je do sada zabilježen najveći interes. U organizaciji tamošnjeg pododbora prikazani su stari alati, zanati i kućni poslovi. Otvaranje je uveličao i nastup dječje folklorne grupe KUD-a "Vaso Đurđević" izvođenjem izvorne pjesme "Čubro, Maro".

Posjetioци su mogli uživati u originalnoj limunadi i sladoledu izrađenim k'o nekad, kušati domaći sir i med, ali i razgledati domaće ukrasne sapune, aranžmane od cvijeća i nakit. Za šestoro mladih učesnika priređena je i likovna radionica koja je osmišljena u duhu likovne kolonije, a nastupio je i dramski ansambl Amaterskog pozorišta "Jovica Jelić" iz Banatskog Karađorđeva koji su odigrali dramu "Ne igray na Engleze".

„ZAIGRAJMO ZAJEDNO“ – U osječkom Dječjem kazalištu Branka Mihaljevića 23. aprila održana je kulturna manifestacija "Zaigrajmo zajedno – Osijek 2017" u organizaciji "Čuvara srpskog identiteta" iz Vukovara i njihovog predsjednika Dragana Todića.

Učesnici manifestacije bili su KUD "Branislav Nušić" iz Borova, Etnoansambl "Đurđevak" iz Bobote i KUD "Branko Radičević" iz Stare Pazove

DAN EVROPE I SPLITSKIH MANJINA – Povodom Dana Evrope, 9. maja, održana je tradicionalna kulturna manifestacija nacionalnih manjina koje djeluju u gradu Splitu pod nazivom "Dom je tamo gdje je pjesma". Pored ženskog zbora "Prosvjeta", u programu su učestvovali i predstavnici ostalih manjina koje žive u Splitu.

Desetak dana kasnije pododbor i VSNM povodom Sv. Kirila i Metodija, krsne slave Vijeća, organizirali su 19. maja književnu večer i izložbu slika akademske slikarice Jagode Kecman iz Splita.

TRNJANSKI KRESOVI – Na trećim po redu Trnjanskim kresovima u Zagrebu, održanim 6. maja, obnovljenoj manifestaciji kojom se obilježavala godišnjica oslobođenja Zagreba 1945. nastupio je i ZborXop, pjevački zbor zagrebačkog pododbora "Prosvjete" pod vodstvom Jovane Lukić.

ZRINJEVAČKE DELICIJE – Nacionalne manjine u Zagrebu 14. maja, u centralnom parku Zrinjevac, šesti put predstavile su sugrađanima svoje nošnje, pjesme, ples i delicije. Uz brojne ansamble i pjevačke grupe nacionalnih manjina, nastupili su i folklorasi zagrebačkog pododbora i članovi Zborxopa, dobivši velik pljesak. A štand "Prosvjete" i VSNM Zagreba povijao se pod teretom delicija koje su začas isparile.

ISTINA O AMBROZU GUPCU – Gost biblioteke “Prosvjete” u Zagrebu bio je povjesničar Branko Čičko s predavanjem “Žumberački uskoci i Seljački križarski rat 1573”. Predavanjem, održano na dan rođenja drugog slavnog Zagorca 25. maja bavilo se razlučivanjem mitova od istine o Ambrozu, a ne Matiji Gubecu, koji je bio tek jedan od glavnih učesnika bune i nije krunjen usijanom krunom i raščetvoren kako se misli na osnovu Šenoine knjige. Ali je zato Ilija Gregorić po nekim izvorima bio pravoslavne vjere, rekao je Čičko.

VOĆINSKA SMOTRA – U Voćinu je 28. maja u organizaciji tamošnjeg pododbora održana sedma po redu Smotra folklor srpskih kulturnih društava iz Hrvatske. Osim domaćina, nastupili su ansambli pododbora iz Zagreba, Slatine, Dalja, Hrvatske Kostajnice i Krnjaka, SKD Vreteno iz Rijeke, i KUD Zora Silaš. Pokrovitelji su bili općina Voćin, Virovitičko-podravska županija i SKD “Prosvjeta”.

POZORIŠTA U PAČETINU – U Pačetinu su od 2. do 11. juna održani jubilarni 15. Međudržavni susreti dramskih amatera – MESDAM koje organiziraju SKD “Prosvjeta” i KUD “Branko Radičević”. Susrete je otvorila predstava “Silom otac” u izvođenju Pozorišta Sokobanja, a osim domaćina učestvovali su i glumački ansambli iz Beočina, Banatskog Karađorđeva, Prijepolja i drugih mjesta.

UVERTIRA U DANE KULTURE – U okviru pretprograma jubilarnih 20. Dana kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema u Bobotu je 31. maja održana Smotra recitatora sa 34 učesnika iz osnovnih i srednjih škola. Također kao dio pretprograma, u Dalju je 6. juna održana Smotra literarnog stvaralaštva. Centralni dio manifestacije bit će održan u septembru ili oktobru ove godine.

MARKUŠIČANI U GOSTIMA – Pododbor “Prosvjete” iz Markušice na poziv KUD-a Žarkovac gostovao je 3. juna na festivalu folklor “Vojvođanska tradicija”. Folklorna sekcija prikazala je Šopske igre za čiji nastup su dobili veliki aplauz i podršku publike. Sedam dana kasnije, odazvali su se i pozivu prijatelja iz KUD-a Ostrovo iz Ostrova na njihovom godišnjem koncertu.

UVIJEK S NARODOM – Folkloriši zagrebačkog pododbora “Prosvjete” bili su dan uoči Duhova u Srednjem Duboviku, u Republici Srpskoj, gdje su izveli nastup na narodnom zboru prilikom osveštanja tamošnje obnovljene crkve kojoj su Duhovi slava. Mještani su bili izuzetno zadovoljni izvedenim, ističući da je odlično da na ovakva događanja dođu i neki udaljeniji ansambli.

ANIMAFEST, PAŠČU U NESVEST – Zagrebački Svjetski festival animiranog filma, Animafest, održan od 5. do 10. juna, obilovao je zanimljivim filmovima i događajima. Poznati animator i ilustrator Borivoj Dvorniković Bordo dobio je nagradu za životno djelo, a retrospektiva njegovih filmova privukla je i ljude iz javnog života, posebno iz Kine gdje je Bordo vrlo popularan.

Takmičenja su protekla u znaku “Ježevе kućice” Eve Cvijanović, rađene po priči Branka Ćopića, koji je dobio nagradu publike i posebno priznanje žirija.

SAGA O PREČANIMA – U dvorani biblioteke “Prosvjete” 6. juna predstavljeno je dvotomno izdanje “Srbi u Habsburškoj monarhiji” o kome je govorio dio autorske ekipe – Nenad Ninković i Goran Vasin, docenti sa Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, kao i Milivoj Bešlin, naučni suradnik na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu.

Knjiga sadrži pregled historije od raspada ugarsko-hrvatske države na Mohaču 1526. do konačnog sloma Austrougarske carevine 1918. godine. Skup je moderirao Čedomir Višnjić.

SMRT NA KOSOVOM POLJU – U Novinarskom domu u Zagrebu 13. juna predstavljena je knjiga "Smrt na Kosovom polju" o kojoj je govorio njen autor, beogradski profesor, istraživač i urednik biblioteke "XX vek" Ivan Čolović. Tema razgovora bili su mitovi koji su se stvarali o boju na Kosovu te njihova zloupotreba nasuprot istini.

DJEČJA ILUSTRACIJA – Biblioteka "Prosvjete" je ove godine organizirala Prvi festival dječje ilustracije na koji se javilo 95 učenika osnovnih škola iz svih krajeva Hrvatske.

Tema su bili likovi i scene iz djela Grigora Viteza. Žiri koji su činile profesorica srpskog jezika Marica Šimunić, historičarka likovne umjetnosti Tamara Ražov i voditeljica biblioteke Snježana Čiča odabrao je najuspješnije radove u četiri starosne kategorije s ukupno 12 nagrađenih. Nagrade su najboljima upućene poštom, a prigodne poklone dobili su i ostali učesnici konkursa.

Radovi su predstavljeni na izložbi otvorenoj 15. juna i mogu se razgledati do kraja mjeseca. Ova izložba je i zadnja manifestacija biblioteke prije ljetne pauze.

НОВА ИЗДАЊА

СКА ПРОСВЈЕТА

ЉЕТОПИС / САДРЖАЈ

СЈЕЋАЊА

- Иво Војновић: "Корачаји се Господинови чују" — 8
- Миланко Владетић: "Ти би, мали, ратовао..." — 100

ИЗ ХИСТОРИЈЕ НАРОДА И КУЛТУРЕ

- Трајан Стојановић: Руска доминација на Балкану — 128
- Игор Мркаљ: Пред Земаљском комисијом — 163
- Боривој Чалић: Орфелинови бакрорезни формулари матичних књига — 314
- Бранко Чоловић: Стара црква Богородичиног покроба у Книну — 324
- Борис Врга: Цртач и илустратор Федор Ваић — 332
- Ирина Суботић: Љубомир Мицић у светлу новооткривених докумената — 339
- Видосава Голубовић: Преписка око Зенита и зенитизма — 382

ХРОНОЛОГИЈА

- Љиљана Вукашиновић: Хроника Друштва 2016. — 412

МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ

- Књижевно дело Милутина Миланковића — 426
- Александар Илинчић: "Научник у књижевности: Миланковићево читање прошлости за будућност" — 431
- Драган Хамовић: Историјска свест у прози Милутина Миланковића — 443
- Немања Каровић: Проблем жанровског одређења књиге Успомене, доживљаји, сазнања Милутина Миланковића — 449
- Славица Гароња Радованац: Приповедни поступци Милутина Миланковића у збирци приповедака Кроз царство науке (1950) — 457
- Светлана Милашиновић: Културолошка модернизација колективне свести — 471

БИБЛИОГРАФИЈА

- Љетописа Српског културног друштва "Просвјета" 1996. – 2015.

„PROSVJETA“ ANSAMPL DRUGI NA EVROPSKOJ SMOTRI

Na 22. Evropskoj smotri srpskog folklora dijaspor, koja je održana u Portorožu, u Sloveniji, 3. i 4. juna, Ansambl narodnih igara SKD „Prosvjeta“ Vukovar osvojio je srebrnu plaketu sa koreografijom „Prolećne igre iz Crnorečja“, autorice Desanke Đorđević, pod umjetničkim rukovodstvom Dalibora Milovančevića. Na Smotri su učestvovala 52 ansambla među kojima su u ukupnom poretku Vukovarci zauzeli visoko 13. mjesto.

U neslužbenom poretku, kada bi se zbrojile sve nagrade na dosadašnjim Smotrama, Ansambl „Prosvjeta“ je sa osam zlatnih, tri srebrne i 2 brončane plakete te četiri specijalne nagrade za najbolju novu koreografiju i rekonstrukcije kostima, najnagrađivaniji na ovoj najprestižnijoj i najposjećenijoj manifestaciji Srba u dijaspori koja svake godine okuplja više od 2.500 učesnika u programu i više od 2.000 posjetilaca.

Ove godine domaćin Smotre bio je Savez srpskih društava Slovenije, a organizator Kulturno-umjetničko društvo „Mladost“ iz Ljubljane, dok će iduće godine folklor biti ugošćen u Njemačkoj.

Direktor Ansambla i sekretar Saveta smotre Srđan Tatić kazao je tom prigodom da „Prosvjeta“ redovno učestvuje na Evropskoj smotri, s izuzetkom jedne godine kada je bila u Brčkom. Tatić je naglasio da je na Smotri svake godine sve veća konkurencija tako da je broj ansambala iz srpske dijaspor s dvadesetak narastao na više od pedeset. Ne radi se samo o porastu kvantitete, kaže Tatić, nego i kvalitete i to ne samo koreografija i izvedbi, nego i rekonstrukcija kostima, što je također važan segment s obzirom da se bodovi zbrajaju. Takođe je pozvao sve koji mogu pomoći Ansamblu da to i učine u skladu sa svojim mogućnostima, kako bi se nastavio ovaj lijepi niz nagrada na Evropskim smotrama.

U Portorožu je bilo najviše ansambala iz Njemačke, njih 17, iz Austrije ih je došlo deset, osam iz Švicarske, sedam iz Slovenije, četiri iz Italije, po dva iz Francuske i Republike Srpske, dok je iz Hrvatske jedini predstavnik bila „Prosvjeta“... Od deset zlatnih plaketa, sedam je pripalo folklornim društvima iz Švicarske. Težak posao odradio je petočlani stručni žiri u sastavu, Mirjana Zakić, etnomuzikolog, Vilma Nišković, Selena Rakočević, etnokoreolog, Gordana Roganović, etnokoreolog i Vladan Milekić, koreograf koji je prelaznu nagradu dnevnog lista „Vesti“, statu Srбина i zlatni pehar dodijelio KUD-u „Stevan Mokranjac“ iz Beča.

Goran Borković

KAKO JE PLENKOVIĆ (ZASAD) USPJEŠNO PRESLOŽIO VLADAJUĆU VEĆINU

LOKALNI, A NACIONALNI

PIŠE: Zoran Daskalović

Otpilivši *Most*, jer u suprotnome bi morao pristati na nove vratolomije u saniranju štete koju je prouzročio bankrot Agrokor, čije bi dugotrajno otaljivanje odvelo Hrvatsku u glib i izložilo vanjskim udarima i blokadama, Plenković se našao na vjetrometini u kojoj mu je prijetila Karamarkova sudbina, koju su mu mnogi i najavljevali ako HDZ prođe lošije na lokalnim izborima

Raspad koalicije HDZ-a i *Mosta* obilježio je kampanju za lokalne izbore i znatno utjecao na njihov rezultat, a potom su općinski, gradski i županijski izborni rezultati presudno utjecali na formiranje nove parlamentarne većine i nastavak mandata Plenkovićeve vlade. Zahvaljujući HDZ-ovom izbornom uspjehu na lokalnim izborima i raspletu parlamentarne krize koji se dogodio na krilima tog uspjeha, Andrej Plenković izbjegao je sudbinu svojega prethodnika Tomislava Karamarka koji je raskid koalicije s *Mostom* platilo brzopoteznom političkom marginalizacijom.

Za razliku od Karamarka koji nije imao čime popuniti parlamentarnu rupe koju je iskopao prekidajući suradnju s *Mostom*, Plenković se odmah nakon što je s novim partnerima iz okrnjenog HNS-a formirao novu parlamentarnu većinu i vladu mogao javno pohvaliti: „Pobijedili smo i na parlamentarnim i na lokalnim izborima u godinu dana – otkad sam došao na čelo HDZ-a. Podsjećam članove i birače da HDZ ima predsjednicu države, Sabora i Vlade, 19 od 21 člana vlade, 13 županija, Split, 62 grada, 204 općine. Takav rezultat HDZ nije imao od sredine 90-ih. Nastojim izbjeći podjele i antagoniziranje. Zadnjih dana smo od nekih zastupnika čuli isključivost koja graniči s mržnjom. Ispod svake razine. Slično smo čuli i s Agrokorom – samo kritike. Želim tolerantno društvo koje će rješavati probleme. Najtolerantniju retoriku na političkoj sceni ima upravo HDZ“.

Kraj dogovorne ekonomije

Brojke doista idu u prilog Plenkoviću, a i politika izbjegavanja podjela i antagoniziranja i razvijanja tolerantnog društva koje će rješavati probleme, makar više u najavama nego u zbilji, zasad mu je omogućila da unatoč drastičnoj promjeni koalicijskog partnera, ali i dijela unutarstranačkih i nestranačkih suradnika i partnera nastavi upravljati strankom i državom. Malo tko danas spominje zbog čega je i kako puknula veza HDZ-a i *Mosta*, Andreja Plenkovića i Bože Petrova, iako je sada ponešto jasnije što se zapravo krilo iza odluke *Mosta* da se pridruži zahtjevima opozicije za smjenu ministra financija Zdravka Marića zbog njegove poslovne i političke odgovornosti za slom Agrokor, iako je bio tek jedan od pedesetak Agrokorovih izvršnih direktora i to na kraju zlatnog razdoblja Todoriceva poslovnog carstva te jednogodišnji ministar financija na kraju Agrokorove balade kao nacionalnog kartela hrvatske poljoprivredno-prehrambene industrije, ali i gospodarstva u cjelini.

Vladin povjerenik za Agrokor Ante Ramljak rezimirajući ovih dana prvu fazu svojeg upravljanja bankrotiranom kompanijom zaključuje da smo njezinim slomom „došli do kraja dogovorne ekonomije u Hrvatskoj“, a sukladno tome Zlatko Hasanbegović i Ivo Banac bi vjerojatno zaključili da su slomom Todoriceva carstva snažno uzdrmani temelji „postkomunističke duboke države“, iako se zapravo radi o nacionalističkom tranzicijskom procesu u kojemu se, kao i u drugim bivšim socijalističkim državama, nastojalo privatizirati državno vlasništvo tako da u što je moguće većoj mjeri ostane u rukama domaćih poduzetničkih i političkih elita, a tek sporadično u rukama malih dioničara te onih stranaca koje se nikako nije moglo izbjeći u privatizacijskim procesima.

U Sloveniji se, primjerice, taj proces pokušao realizirati po modelu menadžerskog preuzimanja ponajboljih kompanija u kojemu su ih vlasnički preuzimala njihova posloводства zajedno za zaposlenima uz pomoć bankarskih kredita. Model se raspao onog trenutka kad se krediti zbog ekonomske krize i recesije više nisu mogli vraćati iz dobiti kompanija, pa su redom počele propadati ili panično tražiti nove vlasnike, pa i strance jer domaćih, kapitalno i razvojno potentnih, kao i prije uglavnom nije bilo. Agrokor je, pak, puno drastičnija priča od bilo kojeg slovenskog privatizacijskog slučaja menadžerskim preuzimanjem poduzeća jer se u njemu privatizacija na hrvatski način pretvorila u stvaranje nacionalnog trgovačko-poljoprivredno-prehrambenog kartela koji je dominantno kontrolirao domaće tržište te služio kao platforma za osvajanja regionalnog tržišta.

Prozivanje bez dokaza

Kao jedan od brojnih Agrokorovih izvršnih direktora i zadnji u nizu ministara financija Zdravko Marić ni luk nije jeo ni mirisao u stvaranju Agrokoru kao nacionalnog kartela, a i njegov doprinos njegovu očuvanju i spašavanju mogao je biti minoran jer spasa takvom Agrokoru više nije bilo. Zašto su *Most* i Božo Petrov onda odabrali Zdravka Marića kao najkrupniju političku žrtvu koju će prinijeti kako bi se umilili izbornim bogovima, ne samo biračima nego i onima koji iz pozadine vuku konce? Javno su prozivali Marića, a posredno i Plenkovića, da nastoje zaštititi Ivicu Todorića kao glavnog i gotovo jedinog krivca zbog propasti Agrokoru, ali dokaze, pogotovo ne čvrste, nisu priložili, a nisu ni pokušali objasniti kako ga namjeravaju zaštititi donošenjem lex Agrokoru i izbacivanjem Todorića iz procesa restrukturiranja i stečaja njegova poslovnog carstva.

Povjerenik Ramljak sad već i javno tvrdi da Agrokor kao holding, odnosno kao nacionalni kartel, na kraju restrukturiranja više neće postojati, a i Todorijevo vlasništvo u njemu će se posve istopiti. Vjeruje da će i Todorijevo privatno vlasništvo platiti cijenu Agrokorova bankrota, ali i da će ga na svojoj koži itekako osjetiti i sve tvrtke iz sastava Agrokoru te one koje su kao dio kartela pupčanom vrpcom bile s njim povezane. Jurišajući na Zdravka Marića, a preko njega i na premijera Plenkovića, Božo Petrov i mostovci s jedne su strane zazivali Todorijevu kriminalizaciju, a s druge tvrdili da žele zaštititi male Agrokorove dobavljače koji će nevini stradati u slomu Agrokoru jer će ih Plenkovićeve vlada žrtvovati u želji da zaštiti Todorića.

HDZ-ova izborna pobjeda na lokalnim izborima, ali i izborni poraz HNS-a u Varaždinskoj županiji i Zagrebu te lošiji rezultati SDP-a i *Mosta* od očekivanih, kreirali su Plenkoviću uvjete da makar s dijelom HNS-ovih zastupnika formira novu većinu

Vladin izvršitelj radova u stečaju Agrokoru Ramljak, pak, tvrdi da će svi njegovi mali dobavljači prvi i jedini biti u cijelosti namireni iz kredita koji su mu ovih dana odobrili pojedini investicijski fondovi i banke. Svi drugi Agrokorovi vjerovnici ostat će kraćih rukava jer će manji ili veći dio njihovih dugova ostati nepodmireni. Usto, već sada je sigurno da više neće moći računati na Agrokor, odnosno Konzum kao platformu za kontroliranje domaćeg i širenje na regionalnom tržištu, kako kompanije iz sastava Agrokoru tako i one čiji su ga vlasnici i menadžeri zajedno s Todorićem kreirale i gradile kao nacionalni kartel. I u tom grmu vjerojatno leži zec zbog kojega se *Most* upustio u rušenje Marića, a potom i Plenkovića, kako je otkrio Robert Podolnjak pojasnivši da bi nakon Marićeva pada tražili i premijerovu odgovornost.

I Petrov je naknadno, pritisnut medijskim propitivanjem, priznao da je u rušenje Marića krenuo nakon razgovora i konzultacija sa sivom eminencijom *Kraša* Maricom Vidaković, koja je itekako sudjelovala u stvaranju Agrokorova nacio-

nalnog kartela i sada se, poput Todorića, morala suočiti s njegovom propašću i cijenom koju moraju platiti svi koji su financirali i održavali njegovu poslovno-poduzetničku logiku. I dok su se Ante Vlahović i Adris grupa, kao najkrupniji partneri Todorijeve kartela, lukrativnom prodajom TDR-a na vrijeme izvukli iz ralja prijetjećeg bankrota koji se nadvio nad Agrokorom kad je kupnjom Merkatora više zinuo nego što je mogao progutati, *Kraš* i brojne druge kartelizirane kompanije u istoj su ili sličnoj situaciji kao i kompanije iz Agrokorova sastava.

Uspješno preslagivanje

Ante Vlahović je dioničarima Adrisa koji su ga prozvali zbog izloženosti kompanije Agrokoru mogao odbrusiti protupitanjem: "Mislite li da bi TDR opstao, da bi ga uopće bilo da nije bilo te suradnje? I koja bi cijena transakcije bila, ako bi je uopće bilo?". Drugim riječima, bez Agrokoru, odnosno Konzuma i Tiska, rovinjski TDR bi već u prvim tranzicijskim godinama pokleknuo pred konkurencijom, a karteliziran s Agrokorom je dulje od dva desetljeća monopolizirao domaće tržište, proširio se i na veći dio regionalnog, na vrijeme prebacio i raširio u druge djelatnosti, a onda se beričetnom prodajom BAT-u u zadnji čas izvukao iz ralja Agrokorova bankrota, pa i gubitak zbog nenaplativih dugova težak skoro milijardu kuna može pretrpjeti lakše i bezbolnije nego *Kraš* i druge kartelizirane kompanije koje nisu na vrijeme naplatile dodanu vrijednost koju su stekle u poslovnom braku s Todorićem, pa im sada prijeti rasprodaja, a ne samo otpis barem dijela duga koji potražuju od Agrokoru kao Adris grupi.

K tome, mrska im je i sama pomisao na propast trgovačkog dijela Agrokoru, a ne mili im se ni njegov prelazak u ruke stranih trgovaca jer će morati nastaviti igrati bez zaštite koju su do sada imali.

Boži Petrovu i *Mostu* učinilo se da su u *Krašu* i sličnim dosadašnjim Todorijevim karteliziranim partnerima pronašli novi oslonac za širenje svoje vlasti i utjecaja, pa su krenuli u preslagivanje Plenkovićeve vlade, računajući i na podršku svojih simpatizera iz HDZ-a s kojima su kontinuirano pritiskali Plenkovića i njegove stranačke istomišljenike da stranku u vladu svjetonazorski i ideološki drži u rigidnim konzervativnim vodama u koje ju je odvuкао Karamarko sa svojim pulenima. No, gola istina je da se Agrokor i kartel kompanija koji se oko njega ispleo više ne mogu spasiti i da je nužno rastaviti ih na sastavne dijelove kako bi barem neki od njih opstali na tržištu, ispriječili su se pokušaju *Mosta* da jednim krivcem za njihov slom proglasi Todorića i pokojeg njegova suradnika, a sve druge amnestiraju i pomognu im da nastave poslovati kao da i sami nisu omastili brkove, a ceh ne bi platili. Umjesto njih politički ceh je trebao platiti ministar Zdravko Marić, a nakon što to nije dopustio na meti se našao i premijer Plenković.

Otpilivši *Most* i Božu Petrova, jer u suprotnome bi morao pristati na nove vratolomije u saniranju štete koju je prouzročio bankrot Agrokoru, a to više nije samo hrvatska nego i regionalna i šira priča čije bi dugotrajno otaljavanje odvelo Hrvatsku u glib i izložilo vanjskim udarima i blokadama, Plenković se doista našao na vjetrometini u kojoj mu je prijetila Karamarkova sudbina, koju su mu mnogi i najavljivali ako HDZ prođe lošije na lokalnim izborima, pogotovo nakon što su *Most*, ali i oporbene stranke i mediji u kampanji počeli inzistirati da odmah pokaže novu parlamentarnu većinu ili raspiše izvanredne parlamentarne izbore istovremeno s drugim krugom lokalnih.

HDZ-ova izborna pobjeda na lokalnim izborima, ali i izborni poraz HNS-a u Varaždinskoj županiji i Zagrebu te lošiji rezultati SDP-a i *Mosta* od očekivanih, kreirali su Plenkoviću uvjete da makar s dijelom HNS-ovih zastupnika kreira novu parlamentarnu većinu i nastavi upravljati procesom restrukturiranja i stečaja Agrokoru koji će barem još neko vrijeme odlučujuće utjecati na sve druge političke, ekonomske i druge procese u Hrvatskoj, ali i na njezine odnose i položaj u regiji i širem međunarodnom okruženju.

ŠTO RADI KINA U ISTOČNOJ I JUGOISTOČNOJ EVROPI?

KINA – ZEMLJA PARTNER

PIŠE: Siniša Tatalović

Srpski političari kada govore o vanjsko-političkim prioritetima suradnje, pored EU, Rusije i SAD, uvijek ističu i Kinu kao strateškog partnera, dok je Hrvatska uvijek deklarativno naglašavala dobre političke odnose sa Kinom, ali to nije bilo popraćeno i konkretnim sadržajima

U Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi od početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća događaju se vrlo zanimljive inicijative i dinamični politički procesi, koji trebaju unaprijediti suradnju među državama ovih regija. Cilj je bio da se što prije provede demokratska tranzicija te saniraju posljedice ratova na prostoru SFRJ što je trebalo otvoriti razvojne perspektive svim državama ovih regija i motivirati ih za bolju međusobnu suradnju.

Regionalna suradnja koja je najprije bila potaknuta inicijativama Evropske unije i SAD-a, danas se sve više odvija na temelju interesa pojedinih država. Među važnim okvirom za regionalnu suradnju u istočnoj i jugoistočnoj Evropi je i kineska inicijativa za suradnju 16+1. Koja se provodi u okviru šireg projekta „Jedan pojas, jedan put“ kojim Kina želi obnoviti put svile. Ova inicijativa ima važno mjesto u realizaciji širih geoekonomske interesa Kine, koja ju je i osmislila i pokrenula. Može se sagledavati i kao najzapadniji koncept kineske suradnje s pojedinim državama u organiziranoj multilateralnoj formi. Ovom formom multilateralne suradnje Kina u području privrede gradi veze Azije i Evrope koje trebaju biti osnova za kinesku ekonomsku ekspanziju i dominaciju u globaliziranom svijetu.

INA diplomacija

Kina sa svim državama inicijative 16+1 tradicionalno razvija prijateljske odnose, zbog čega je mogla i pokrenuti ovaj format multilateralne suradnje. U prošlosti, Kina je dosta ulagala u razvijanje prijateljskih odnosa sa svim zemljama ovih regija, ne ulazeći u složenost njihovih međusobnih političkih odnosa i orijentacija. Tako je kontinuirano pokazivala veliki interes za SFRJ i procese u kojima je učestvovala ova država, što se posebno odnosilo

na važnu ulogu koju je SFRJ imala u Pokretu nesvrstanih. Kina je posebno pratila procese koji su se u ovoj državi događali krajem 80-tih godina prošlog stoljeća i posebno njen raspad. U odnosu na ratne sukobe u procesu raspada SFRJ, Kina se odlučila za neutralnu i uravnoteženu politiku prema svim republikama. To se posebno odnosilo na Hrvatsku i Srbiju sa kojima je željela razvijati dobre političke i ekonomske odnose, bez obzira na njihov međusobni sukob. U vanjsko-političkoj perspektivi ovih država Kina je imala važno mjesto i značaj, posebno u kontekstu njezinog stalnog članstva u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda. Kina je vrlo brzo priznala nezavisnost Hrvatske, Slovenije i drugih država, nakon što su prihvatile politiku jedne Kine. Želja za održavanjem suradnje sa svim državama zapadnog Balkana, zasnivala se na mogućnosti za ekonomski pristup ovom još uvijek neintegriranom prostoru u Evropsku uniju.

Kako smatra Ozren Baković, dobar poznavalac kineske politike: „Osnovno je vanjskopolitičko stajalište NR Kine prema državama slijednicama SFRJ bilo – uravnotežen odnos prema svima. Taj balansirani pristup posebno se njegovao kod Hrvatske i Jugoslavije (misli se na SR Jugoslaviju op.a.) kao dviju najvažnijih država u regiji, što su kineski diplomati često isticali, tumačeći kako dobri odnosi Kine s jednom državom ni na koji način neće negativno utjecati na dobre odnose s drugom.“

Iz perspektive svake pojedine države ove regije, Kina se doživljavala na različite načine. Srbija je kontinuirano održavala dobre politike i ekonomske odnose sa Kinom, što se ogledalo i u otvorenosti za kineska ulaganja. Srpski političari kada govore o vanjsko-političkim prioritetima suradnje, pored Evropske unije, Rusije i SAD, uvijek ističu i Kinu kao strateškog partnera. Na drugoj strani, Hrvatska je uvijek deklarativno naglašavala dobre političke odnose sa Kinom, ali to nije bilo popraćeno i konkretnim sadržajima, posebno ekonomskom suradnjom i kineskim ulaganjima. Prema mišljenju Jasne Plevnik, Stjepana Mesića i Ljube Jurčića „od 1992. do 1999. godine hrvatsku diplomaciju prema Kini mogli bismo nazvati Ina diplomacija, budući da je još tada samo hrvatska naftna kompanija Ina svojim dugim poslovnim vezama te svojim kadrovima bitno utjecala na uspostavljanje i razvoj hrvatsko-kineskih odnosa. Odnosi s kineskom naftnom kompanijom SINOPEC – koja je Ina prodavala sirovu naftu, a Ina njoj umjetna gnojiva – pomogli su Hrvatskoj da rat prođe bez nestašice naftnih prerađevina. Hrvatsko veleposlanstvo u Pekingu otvoreno je uz pomoć Ine.“

Regionalna suradnja država u Jugoistočnoj Evropi ima važnu ulogu u postizanju sigurnosti i stabilnosti evropskog prostora. Ovaj dio Evrope još uvijek nije u potpunosti integriran u Evropsku uniju i nalazi se u osjetljivom periodu u kojem je izložen različitim pozitivnim i negativnim izazovima. Jedan od važnih pozitivnih utjecaja je već spomenuta kineska inicijativa 16+1 koja je prije svega usmjerena na poboljšanje kapaciteta za suradnju država u ovom dijelu Evrope. Ova inicijativa je komplementarna i sa drugim regionalnim inicijativama koje se realiziraju pod okriljem Evropske unije, SAD-a ili drugih međunarodnih organizacija. Tako kineska politika prema ovom dijelu Evrope djeluje pozitivno i konstruktivno i nema samo ekonomske, nego i sigurnosne učinke. Kina, iako nije država liberalne demokracije, sigurnosti ovog dijela Evrope pridonosi ekonomskim ulaganjima, a ne prodajom oružja kao što to čine neki drugi globalni akteri.

Među važnim okvirom za regionalnu suradnju u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi je i kineska inicijativa za suradnju 16+1 u okviru šireg projekta „Jedan pojas, jedan put“ kojim Kina želi obnoviti put svile

Hrvatska odustala od pruge

Prvi sastanak čelnika Kine i država Srednje i Istočne Evrope održan je u Varšavi 2012. godine, nakon čega su se čelnici 17 zemalja drugi put ponovno sastali u Bukureštu 2013. godine. Treći sastanak je održan u Beogradu 2014., a četvrti 2015. godine u Pekingu. Peti sastanak je održan 2016. godine u Rigi na kojem su se sumirali dotadašnji rezultati i trasirao budući razvoj. Sadržaj i ciljeve ove vrste suradnje, najbolje je sažeo kineski premijer Li Keqiang riječima: „Kina i zemlje Srednje i Istočne Evrope nalaze se na sličnom stupnju razvoja te su jednako snažne. Njihove ekonomije također se međusobno dobro nadopunjavaju. Zemlje Srednje i Istočne Evrope (CEEC) posjeduju zdravu industrijsku bazu, naprednu znanost, tehnologiju i obrazovanje, kao i ljudske resurse. Istovremeno, hitno trebaju snažnije financiranje kako bi poboljšale i unaprijedile svoju infrastrukturu. Kina, sa svoje strane, ima dobro uspostavljen industrijski sustav, troškovno učinkovite proizvodne sektore i adekvatnu vanjsko-trgovinsku rezervu, što odgovara zahtjevima zemalja Srednje i Istočne Evrope za infrastrukturu, trgovinom i ulaganjem. Vlade svih naših zemalja suočene su sa zadaćom razvoja ekonomije i poboljšanja životnog standarda ljudi. Kina se brzo otvara prema zapadu te zemlje Srednje i Istočne Evrope stavljaju veću važnost na suradnju s istokom, što čini naše politike međusobno usklađenima. Ljudi naših zemalja uživaju tradicionalno prijateljstvo, uzajamno poštivanje i međusobno povjerenje, te svi žele postići zajedničku korist kroz ovu suradnju. Tijekom zadnje tri godine, s razvojem infrastrukture kao prioritetom i suradnjom na krupnim projektima, kao i potporom u višestrukim oblicima ulaganja i financiranja, Kina i zemlje Srednje

i Istočne Evrope ostvarile su sveobuhvatan i čvrst napredak u međusobnoj praktičnoj trgovinskoj suradnji, ulaganjima, povezanosti, znanosti, tehnologiji, energetskom sektoru kao i u lokalnim razmjenama te razmjenama između ljudi. To je potaknulo naš međusobni razvoj te donijelo stvarnu korist ljudima naših zemalja.“ (*Jutarnji list*, 15. 12. 2014., str. 10).

U Jugoistočnu Evropu iz godine u godinu dolazi sve veći broj kineskih turista. Razvija se i kulturna suradnja, posebno preko Konfucijevog instituta koji djeluje u nekoliko zemalja ove regije. Njegov je cilj promocija kineskoga jezika i kulture i jačanje privrednih veza između Kine i država u Jugoistočnoj Evropi. Ipak, najvažnije područje suradnje je ekonomija i ulaganje u infrastrukturu. Kineska strana motivirana je za ulaganja u luke i moderne prometnice koje trebaju omogućiti brz i siguran plasman kineskih roba na evropsko tržište. Izgradnja brze pruge od grčke luke Pirej do Budimpešte, jedan je od takvih projekata. Iako je prvotna ideja bila ulaganje u Luku Rijeka i modernizaciju željezničke pruge Rijeka – Budimpešta, sa hrvatske strane nije bilo dovoljno interesa za ovaj projekt. Da je suradnja u okviru inicijative 16+1 važna za Kinu u geopolitičkom i geoekonomskom kontekstu govori i podatak kako je robna razmjena Kine s tim državama, prema nekim izvorima, dosegla više od 55 milijardi dolara i planira se udvostručenje u idućih nekoliko godina. Tu je i značajan rast kineskih investicija, posebno u prometnu infrastrukturu koja je dio tog tzv. novog Puta svile te u nekretnine.

Koncept meke moći

Inicijativa 16+1 ima i svoj širi okvir: „Novi put svile“ koji je nastao završetkom Hladnog rata. Ovaj koncept se počeo razmatrati nakon dezintegracije SSSR-a kada je na spoju Evrope i Azije nastala velika sigurnosna praznina. Radi se dakle o konceptu meke moći u podršci ekonomskoj ekspanziji i geoekonomskoj konsolidaciji ovog prostora. Dojam je da pri tome Kina prema partnerima pristupa racionalnije i s manje uvjetovanja nego što to čine Evropska unija, Rusija i SAD, što je jedna od kineskih komparativnih prednosti. Na taj način Kina otvara i osvaja ekonomski prostor i širi svoj politički utjecaj.

Kineski funkcioneri često govore o inicijativi 16+1 ističući njezine koristi za sve zemlje koje u okviru inicijative surađuju sa Kinom. No sve zemlje nemaju jednaku korist od ove suradnje, što ne ovisi toliko o Kini, nego o svakoj od tih zemalja pojedinačno. Može se zaključiti da je Kina međusobnu suradnju potakla s ciljem unapređenja međusobnih odnosa 16 država s kojima surađuje te unapređivanja stabilnosti tih država i regija kojima pripadaju. To je posebno važno za zapadni Balkan gdje Kina utječe na balans među drugim važnim akterima kao što su Evropska unija, Rusija i SAD. Očito je da kroz inicijativu 16+1 Kina sa svojim privrednim lukom „Novi put svile“ dosiže liniju Baltik–Jadran–Crno more. Prema nekim projekcijama projekt bi trebao biti dovršen do sredine stoljeća kada će se moći vidjeti sve dobiti ovog velikog projekta koji će još više približiti Kinu i Evropu.

Korišteni izvori:

Baković, O. (2000), *Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi*, *Politička misao*, 37(4) (50-72)

Plevnik, J., Mesić, S., Jurčić, Lj. (2013), *Kina na Balkanu*, Zagreb, Plejada

Tatalović, S., *Croatian policy towards 16 + 1 initiative – unexploited opportunities*, predavanje na međunarodnoj konferenciji: *The Belt and the Road – Balkan Perspective*, Beograd, 01. Novembra 2016.

Internetski izvori: <http://hr.china-embassy.org>; www.jutarnji.hr

ДОНОСИМО ТРИ ПРИЧЕ О ЗАВИЧАЈУ КОЈИ НЕПОВРАТНО НЕСТАЈЕ

СЕЛА КАО ЧЕКАОНИЦЕ СМРТИ

пише: Паулина Арбутина

„Код нас је село умрло, а нисмо наставили обичаје. Ми се овдје дружимо и обнављамо традицију, али без веза, слика, емоција и потреба које ти обичаји рађају код млађих генерација, и далеко од извора тог обичаја, ти ће наши обичаји убрзо постати само материјал за истраживаче и професионална културно-умјетничка друштва. Наши обичаји остат ће у књигама, али и књиге данас нитко не чита“, говори Рајичевић о животу личких обичаја са београдским ваздухом, далеко од личног зрака

Љето српским повратничким селима, послје дуге зиме, ноћи без краја у самоћи и чекања умирања, хладних људских односа, ријетких сусрета и још рјеђих разговора, не значи само буђење, топло вријеме, дуге дане испуњених радом, школски распуст, него много, много више. Значи живот, поновно рађање, сусрет са најмилијима којих се види од љета до љета. Љетним доласцима удахне се живот у беживотна села испуњена свакодневним умирањем у којима једино расту гробља као посљедњи трагови и чувари неког бившег живота. У тим беживотним просторима, само бујна вегетација својом подивљавањем снагом говори о немилосрдном протоку времена по селима чија је судбина запечаћена већ дуге деценије.

Типични примјери пустих, мртвих села, без дјечјег плача, без ђака и школе... без пута и намјерника, гдје су облаци једини пролазници, налазе се у непосредној близини личке престолнице Госпића. Опустјела села Дивосело, Орнице, Читлук, Почитељ, села су која би

остала позната само њиховим сељанима, да се није догодила акција Хрватске војске “Медачки цеп” када је за њих дознала шира јавност преко књига о успешним војним стратегијама и судским списима о свирепим ратним злочинима. У тим селима, почишћеним од било каквих људских трагова, не називају се више ни куће, ни димњаци, ни плотови...

Професор Миле Рајичевић своје родно Дивосело и Госпић, гдје је радио као директор средњошколског центра, напустио је тачно 19. септембра 1991. и више никада није крочио на лично тло. Од те ‘91. себе тражи на београдској адреси, али како каже, још се није нашао. „И данас када ми зазвони телефон у стану, или ме неко на улици упита, одакле сам, ја ћу, без размишљања рећи, Миле Рајичевић, из Дивосела. А 26 година живим у Београду“, каже осамдесетогодишњи Миле који се свакодневно храни носталгијом и погледом у мислима упртима према Велебиту и Височици. „Већина наших села су чекаонице смрти, али Дивосело више није ни то, тамо нитко не живи, само се статистички воде четири човјека у Попису становништва. У цијелом Дивоселу има само 11 обновљених кућа“, говори о свом родном селу претвореном у рушевине које се називају кроз подивљало раслиње и израсле шуме високих стабала старих већ четврт вијека.

Валове емоција и сјећања Мили Рајичевићу враћа сваки одлазак родбине и пријатеља у Лику, док ишчекује њихов повратак у Београду са вијестима да вијести у мртвом селу уствари нема. “Људи обиђу, врате се са тугом и сјетом. Кажу да се тамо више ни птице не чују. Нема никога, немаш кога срести... Сви су путеви зарасли. То су села у којима више ни пошта не стиже. Нема писама. Чак ни рачуни не стижу“, говори о свом родном селу без људи Рајичевић.

Иако је крај срушених православних цркви и рушених огњишта преживио два рата, мирнодопски повратак није доживио, али преживио је народ, негдје даље, у туђини. „Има нас доста у Београду, и кад год се нађемо нама је тема увијек иста – Дивосело и како се некада живјело. Причамо анегдоте о нашим људима: како се петком ишло на плац у Госпић, како смо организирали изложбе и промоције у нашем Спомен-дому у Дивоселу, како смо прву недељу у јулу организирали осмодневна спортска такмичења у окама и другим спортским дисциплинама. Да, и данас имамо ту нашу ‘личку олимпијаду’ и у исто вријеме као некада, само не, наравно, у нашем Дивоселу, него код Апатина. Дружења и повезаност нас Дивосељана, у новој средини су остала. Храмовна слава села била је Мала Госпојина и ми се сваке године 21. 9. окупимо у Београду“, прича о пресељеном животу и пресељеним завичајним навикама Миле Рајичевић који је свој београдски живот посветио истраживању повијести личких села.

Своја знања и љубав према завичају пренио је и у својој посљедњој књизи „Дивосело, Орнице и Читлук у времену и трајању“ у којој износи повијест ова три села од насељавања до угашених огњишта. Но, без обзира што им је село уништено и опустјело, вријеме од дугих 26 година није ослабило везе Дивосељана који су остали јако повезани и одличан примјер другима завичајним удружењима. Сваке године сакупљањем прилога од 10 еура, Дивосељани из Београда сложено покрећу акцију чишћења сеоских гробова у свом селу. „У Дивоселу има седам гробаља. Сваки засеок имао је гробље. Покушавамо

одржавати наша гробља сваке године, све док нас има. Ми старији смо и даље као пупчаном врпцом везани за наш завичај. Завичај је само један. Ја сам био везан за свако дрво, и за ону моју липу прадедовску, и за моје породично огњиште. За изгубљени завичај везани су чак и моји синови који су завршили средње школе у Госпићу, и тамо су им остали пријатељи, али док ови млађи, ех... они су друга прича....", рећи ће Миле Рајичевић. „Везе блиједе, живот иде даље. Наша дјеца и ове млађе генерације, то су школовани људи, доста их је отишло ван, како вријеме пролази, носталгије је све мање. Младе генерације немају изграђену везу са својим прецима. Они ће само рећи, мој дједа је рођен у неком селу, у Лици, и њих ништа више од тога не интересује.... Потпуно су отуђени, живе својим модерним, брзим начином живота и наши обичаји их не интересирају, и та пупчана врпчица са завичајем и прецима се прекида, они немају ту емоцију и наша завичајна прича тиме бива завршена за сва времена. Но, њима ће бити лакше, они су рођени негде гдје је мирније, не осјећају и не знају много тога, а то незнање и тај осјећај неће им Богу хвала, представљати терет кроз живот", говори Рајичевић о младима у данашњем модерном времену којег између осталог красе и покидане породичне везе. „Некад сам, као дијете, знао и тко ми је ујак, и тко ми је баба, стриц, слушао приче од баба и дједова, а сада, ако унук дође из Њемачке на распуст, баба га гледа, ништа не разумије. Неки нови кругови успостављају се и селе

на друштвене мреже, али је жива ријеч најјача", успоређује Рајичевић времена у чијем се процијепу губи завичајна нит.

Љетним доласцима удахне се живот у беживотна села испуњена свакодневним умирањем у којима једино расту гробља као посљедњи трагови и чувари неког бившег живота

Све то веома утјече и на оно што послје свега остаје, а што се губи. Толико пута, не знајући што значи и колико је близу, кроз крајишка уста се без размишљања о правом смислу тих ријечи, изустила стара народна изрека: Боље да умре село, него да умру

обичаји. Села умиру, многа су већ умрла. Но што је са обичајима? „Код нас је село умрло, а нисмо наставили обичаје. Ми се овдје дружимо и обнављамо традицију, али без веза, слика, емоција и потреба које ти обичаји рађају код млађих генерација, и далеко од извора тог обичаја, ти ће наши обичаји убрзо постати само материјал за истраживаче и професионална културно-умјетничка друштва. Наши обичаји остат ће у књигама, али и књиге данас нитко не чита“, говори Рајчевић о животу личких обичаја са београдским ваздухом, далеко од личног зрака.

**„И данас имамо ту нашу
'личку олимпијаду' и у
исто вријеме као некада,
само не, наравно, у
нашем Дивоселу, него
код Апатина“**

А далеко од родне Лике, при сваком сусрету земљака расутих широм свијета, одмах проговори носталгија и прошлост. „Има нас у Чилеу, Америци, Аустралији, Србији... Има чак понеко у Хрватској, у Ријеци. Иако је пуно различитих људи и догађаја ушло у наше животе, ти наши сусрети увијек буду тужни, загушени од емоција и невидљивих слика. Од силних емоција из грла крене и пјесма „Ој ораје, ораје, устај мала, зора је“, а та наша зора из пјесме је јако, јако далеко. Ој јаворе, јаворе. Пустимо и ојкана. Упале се камере и све се то снима за неке пусте сате у туђини када човјека обузме носталгија“, говори Миле о осјећајима које не гаси вријеме нити ломе даљине. „Настојим пренијети и на моје генерације да је завичај само један. Волио би да они воле мој завичај. Свако јутро и вече гледам моју Клису, Дебелу Главицу, Височицу обасјану сунцем. То је дио мене, дио моје младости, мој живот. Био би најсретнији да сам тамо, да имам своју кућу и да чујем оног коса или славуја који ми је некада пјевао свако јутро...“, говори Рајчевић.

За разлику од жеља и чежњи Дивосељана у Београду Миле Рајчевића, Божо Тривановић из Јаворника крај Двора, свако јутро и свако вече упија звуке завичаја. Вратио се 2005. године, седам година после повратка својих родитеља са којима се заједно 2010. године почео бавити сточарством и данас су власници укупно 60 говеда. У борби за крух у завичају Божи се придружио и син. Три генерације у завичају покушавају ићи даље против свих гравитационих друштвених и политичких сила које њихов завичај вуку према доле.

Уз пољопривреду, Тривановић је запослен и као директор комуналног подuzeћа у Двору. „Овдје не умиру само људи. Овдје умиру и села. Велик је број села без људи, и тај ће број све више расти. Читав је низ пустих, посебно уз границу са Босном и Херцеговином, тзв. Сувом међом. Зут, Котарани, Чавловица, Кобиљњак, Остојићи“, набраја Божо

Тривановић читав ланац села гдје осим животиња нема живе душе. Међу набројаним селима је и његово родно село Зут, гдје су његови родитељи живјели до 1995. По неком неписаном банијском обичају, у нека сретнија времена, младе фамилије су се отискивале од родитеља у нови живот, али не превише далеко. Тако је и Божо, са својом породицом, направио кућу и скућио се у сусједном, приступачнијем селу Јаворник. „Иако је осипање почело још 60-70-тих година прошлог вијека одласком у западне земље, али увијек се на неки начин враћало у завичај, градило се и радило, о чему и данас свједоче зидане катнице по самим брдовитим и дислоцираним селима. Постојао је круг живота који се настављао, почињао и планирао, без обзира на све. „Те некада, нове зидане катнице никада неће бити усељене, потпуно су зарасле, нестале, шума их је буквално прогутала. Тјескобно је када човјек пролази крај тих кућа. Присјетиш се да је ту било живота, а сада пустиња и празнина. Да није било рата, та села, без обзира што су удаљена и неприступачна, не би доживјела такву пустош, у оваквом обиму. Оно што су људи прије узели од природе, ту земљу искрчили и створили своја имања, природа сада послје '95. немилосрдно враћа назад себи. Једноставно се види да многа та наша села као да нису постојала, та шума их је прогутала, једноставно су нестали“, тврди овај свједок пропадања свог завичаја. „Није једноставно то гледати и доживјети такве ситуације. Ми смо ту присутни сваки дан и буквално нас се подсећа какав је то живот на овим просторима. Сваки дан нам је то пропадање пред очима. Гледамо, осјећамо, доживљавамо, а немоћни смо. Они који су отишли, имају носталгију, али опет нису суочени са тим свакодневним пропадањем. Које је теже, тешко је измјерити“, рећи ће Божо Тривановић и признаје да је посебно тешко свједочити животу стараца који су остали сами на огњишту, далеко од своје дјеце.

**Своја знања и љубав према
завичају Миле Рајчевић пренио
је у књизи „Дивосело, Орнице
и Читлук у времену и трајању“
у којој износи повијест ова три
села од насељавања до угашених
огњишта**

„Када дођете испред тих кућа, а на вратима се појави та бакица или дједица, сами. На њиховом лицу се види та тежина самачког живота. То је нешто неописиво. Покушавамо да бар поправимо те путеве, да бар Хитна може доћи до њих. Старачко становништво је немоћно да одржава и своја гробља. Помажемо колико можемо и велика је борба да наша гробља одржавамо колико год можемо да се и она не претворе у шикару. До многих је гробаља тешко доћи, људи је све мање, природа је све јача од малобројне групе људи која нешто

може и хоће“, наводи Тривановић све људске битке и битке заједнице у крајевима који одумиру. „Али најстрашнији је осјећај када одлазимо од старца, а они остају сами, препуштени само себи и природи. Највећи проблем тих људи је самоћа, они су једноставно сами. Дјеца су далеко. Питање када и како могу доћи“, описује Тривановић слике страдања људи и села, без будућности.

„Када дођете испред тих кућа, а на вратима се појави та бакица или дједица, сами. На њиховом лицу се види та тежина самачког живота. То је нешто неописиво. Покушавамо да бар поправимо те путеве, да бар Хитна може доћи до њих“

А будућност би била, и једино могу бити млади који ни на овом банијском тлу нису ухватили своје коријење. Сви ће рећи, разлог је једноставан, вријеме је учинило своје. Од Олује рађа се већ друга генерација дјеце чији су завичаји негде другдје. „Млади су слабо ухватили коријење са изгубљеним завичајем из којег су њихови родитељи као дјеца морали отићи не својим избором, већ једном историјском компонентом, која није одредила само њихову личну судбину, већ судбину пустих села, па и цијелог једног народа. Добар дио те дјеце још никако није био у завичају својих родитеља и никада неће осјетити какав је то био живот на овим нашим просторима. Тешко је младима и малој дјеци објаснити што се догодило и скоро немогуће предочити како су та наша села била уређена, умивена, плодне њиве, вруће оранице, да је све врвјело од живота, и да су та зарасла поља и шуме нахраниле, одшколовале и упутиле у живот генерације и генерације људи“, наводи Тривановић и додаје да су најжалост, многи од тих људи заборавили одакле су кренули и која су им животна богатства пружила та сада пуста села. „И док многи од наших Крајишника који раде у Србији за дневницу, не могу доћи у свој завичај, помоћи родитељима, покосити око куће, обићи гробове, постоје и они који су из избјегличке колоне за ових 20 година успјели, стекли капитал и финансијски се осигурали, али не да су изгубили интерес за дједовину, него су изгубили осјећај повезаности и бриге за мјеста својих почетака“, тврди Тривановић.

Као у Лици и на Банији, слична је, или иста ситуација и у другим повратничким крајевима, на Кордуну, у западној Славонији и Далмацији. Пустош и умирање су као вјерни пратиоци све већег броја села по плодним Равним Котарима гдје су се угасили Врана, Радошиновци и Јокићи, села чак недалеко од атрактивног мора гдје Срби у посљедње вријеме долазе најчешће из једног разлога – како би продали имовину. “У тренду је продаја кућа, земље и шума у бесцјење.

Нашим људима дједовина је постала проблем и терет на леђима којег многи једва чекају скинути. Почесто олако и јефтино. Наша пуста и празна села дошла су на распродају и то на специјално снижење ‘дај што даш, боље ишта, него ништа’ и на тај начин рјешавају се имовине. Овдје је квадрат изузетно плодне земље пао испод еура, а прије рата за хектар се добивало 100.000 марака“, говори бивши српски активиста Глишо Колунџић и истиче да се продајом земље, губи и задња веза наших људи са завичајем.

“То је наша велика, велика рана, јер само једном можете продати, а када продате, то више није ваше, постаје заувјек, заувјек изгубљено. На овим просторима наши људи су од земље живјели, и одувјек се земља куповала да би се насељавало, сада је дошло чудно вријеме да се прода како би се је заувјек ријешило. Многи чак не желе наслиједити своју имовину. Колико су се наши дједови свађали за те земље, сада је све равно“, говори Колунџић о изгубљеним везама са дједовином, коријенима, земљом... “Сви су изгубили интерес да се обнови живот на овим просторима. Гледамо од тачке А до тачке Б, а нитко не гледа у тачку Ц. Наши људи чак су се олако одрекли пребивалишта у завичају, мали број људи је покушао задржати особну карту, плашећи се разних санкција, сада ће ускоро за своју дједовину плаћати порез као за викендице. Почетак је то краја административних веза са завичајем“, истиче Колунџић о коначним одласцима без адресе могућег повратка.

“У тренду је продаја кућа, земље и шума у бесцјење. Нашим људима дједовина је постала проблем и терет на леђима којег многи једва чекају скинути. Почесто олако и јефтино“

“Једноставно сви иду. Овдје тек живи мали број људи који као да чекају у једној великој чекаоници на непрегледном брисаном простору, одлазак на свој посљедњи пут. Тек преко љета наша села помало оживе, али на кратки дах. Народни зборови, народњаци, крајишке пјесме подгрију атмосферу на дан-два. А затим већ сљедећег дана, видимо само аутомобиле како одлазе, а ми остајемо са својим мукама, бригама и свакодневницом нестанка. Многи спомињу требало би ово-оно, али нитко конкретно од тих људи да покаже добру вољу да спасемо коју кућу, које село у животу. Ми смо буквално на овим просторима препуштени сами себи“, рећи ће Колунџић и упозорава да нестајање села ће се негативно одразити на свеукупни национални идентитет Срба у Хрватској, али и саме градске средине којима су села увијек била природни резерват из којег су привлачили младе који су паралелно развијали своје индивидуалне, али и националне оквири.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (13)

ВЛАДИМИР ПОПОВИЋ,
ПЈЕСНИК

пише: Горан Бабић

И тад када је ствар била,
што се мене и моје судбине
тиче, дефинитивно и тотално
пропала, ријеч је затражио
обично мирни, тихи и повучени
Владимир Поповић, тај човек
тајанственог ауторитета, бивши
робијаш, лиричар и скроман
човек уз кога се ништа ружно
није могло везати

Постојала су у двадесетом стољећу у хрватском културном и политичком животу двојица истакнутих људи истог имена. И један и други су се звали Владимир Поповић, а ни један ни други нису били Хрвати. Нисам познавао политичара, професионалног револуционара Црногорца, којег је Тито био одредио да у једном периоду (послије погибије Раде Кончара, а прије успона Владимира Бакарића на руководећи положај) води Партију у Хрватској. О њему је у једном мање познатом спису опширно писала Анка Берус, која га је и лично познавала и сурађивала с њим још давно прије рата на пословима отпреме добровољаца у шпањолске интернационалне бригаде.

За мене је био много занимљивији други Владимир Поповић, пјесник, аутор партизанске поеме „Очи“, која је већ давно избачена из лектире. Њега сам добро познавао па сам га и посјеђивао у његовој кући у Цвјетном насељу у Загребу. Он је, ако могу тако рећи, у једном тренутку одиграо пресудну

улогу у мом животу и то (што се мене тиче) свакако завређује да се забиљежи па и детаљно прикаже. Оно што ме, међутим, у овом часу нервира јест осјећај да сам о овоме већ негде раније писао, али се никако не могу сјетити кад и гдје. Но, без обзира на то (а то је могло бити и у склопу сјећања на Јожу Хорвата, на примјер), ствар завређује да се и понови јер се не тиче само мене, него и многих других људи.

Обрачун (Титов) са „хрватским прољећем“ у Карађорђеу 1971. године, као и оно што је уследило непосредно након тога, у најширим хрватским масама (а наполе међу интелекнцијом) никада није прихваћен. То се, напосок, сасвим јасно препознало двадесет година касније кад је Туђман са својим радикалним ставовима хаметице потукао не само Рачана и његове млитавце, него и Савку и Трипала са њиховим, у односу према Туђмановом, умјереним национализмом. А ако су таква струјања прожимала кроз дуге двије деценије читаво хрватско друштво, може се само замислити како је то одјекивало међу писцима, окупљеним у тада једином Друштву књижевника Хрватске. Послије пораза Шегедина и Михалића власт се међу писцима распала на много неформалних центара моћи, а по угаснућу Матице хрватске и Крлежиног потпуног повлачења из јавног живота, све се одвијало на релацији Академија – ДКХ. Успео сам наговорити Рачана да због специфичних прилика руководство Партије одобри формирање основне партијске организације у ДКХ (секретар је био Јожа Хорват, а ја сам био његов замјеник) и та је нестатутарна форма десетак година била изузетак у југославенском политичком (и књижевном) животу.

Међу тада живим писцима свега четворица су били носиоци тзв. Партизанске споменице 1941. године, односно партизани од првих дана. То су била два брата Франичевића (Јуре и Марин), затим Јожа Хорват и Владимир Поповић, писац о коме говори овај текст. Данашњим генерацијама (а сутрашњим још и више) ово одликовање (орден или звање) ништа не говори, али старији (ако таквих још има) знају да је то било изузетно важно и да су те политичке заслуге често биле значајније од књижевних вриједности. Кад би се догодило тако (као у случају Владе Поповића) да се то двоје споји, тешко да би се било који старији писац усудио супротставити његовим ставовима. Поготово што је он (једини међу „споменичарима“) притом још био и Србин и као такав робијао у краљевској Југославији.

Политичке заслуге често су биле значајније од књижевних вриједности. Кад би се догодило да се, као у случају Владе Поповића, то двоје споји, тешко да би се било који старији писац усудио супротставити његовим ставовима. Поготово што је он притом још био и Србин и робијао у краљевској Југославији

А онда је објављено моје писмо Шољану, које је као бомба потресло сав Загреб. Наравно, сви су устали против мене те се и руководство Републике подијелило (којој власти одговара „таласање“ кад свакој одговара status quo). У самој ДКХ то је попримило невиђене димензије и све се требало ријешити на партијском састанку. А на томе састанку, којим је управљао Јожа Хорват, ствари су кренуле сасвим лоше по мене. Говорници нису имали никаквог разумијевања за моје ставове и већ сам видео себе као покојника јер ме руководство не би могло спасити ако пропаднем у својој бранши. Присутни Срби (Душко Роксандић, Војин Јелић, Милан Мирић, Стево Дракулић и можда још понеки) погнутих глава слушали су како Мирко Божић и Јожа Хорват ударају по мени тешким аргументима, а нема никога да им се супротстави. Мислим

да Ранко Маринковић није био присутан, а не сјећам се ни Маријана Матковића ни Јуре Каштелана. Ако се не вaram ни Зурра није говорио мени у прилог.

Кад је објављено моје писмо Шољану, које је као бомба потресло сав Загреб, сви су устали против мене те се и руководство Републике подијелило

И тад када је ствар била (што се мене и моје судбине тиче) дефинитивно и тотално пропала, ријеч је затражио обично мирни, тихи и повучени Владимир Поповић, тај човјек тајанственог ауторитета, бивши робијаш, лиричар и скроман човјек уз кога се ништа ружно није могло везати. Почео је своје излагање мирно и сабрано и на опће изненађење од самог почетка, а без икакве резерве стао на моју страну и подржао оцјене стања и ставове из мог писма. Затим је све брже падао у ватру да би своју дискусију окончао готово у грчу.

Гледао сам нетремице присутне и видео како се најпрво Срби усправљају, како одједном постају другачији, храбрији, одважнији, како више нису покуњени ни потуњени. А видео сам и како Хрвати (Божић, Хорват и други) одједном ретерирају, како се из њиховог погледа и геста губи и нестаје она жестина и бијес с којим су се у почетку на мене окомили. И да скратим, ствар се преломила и то је учинио један једини човјек, Владимир Поповић. Слиједећих десетак година ствари у Хрватској су, наравно, ишле свом неминовном крају јер 1985. године на оном злогласном пленуму ДКХ, гдје је пропала моја позиција, више није било В. Поповића, а Шувар није успио (или није знао или није могао) да ту ствар обрани.

Касније су ствари ишле како су ишле. Стари Владо се поткрај живота подухватио тога да дешифрира све надимке и илегална имена из Цесарчева шпањолског дневника те је настао рукопис од око 120 страница, који (колико знам) није објављен. У „Жежено злато“ уврстио сам једну његову пјесму о јањету, и то је био начин да му се мртвом још једном захвалим на подршци у једноме од најтежих тренутака мог живота када сам на попришту био остао сам, напуштен од слабића, протува и будала, напуштен од свих.

29. 4. 2007.

ПОСЛЕ СВЕГА, НЕМАМ СНАГЕ НИ ЗА ЉУБАВ НИ ЗА МРЖЊУ

МИЛОВАН ДАНОЈЛИЋ, КЊИЖЕВНИК

Док је постојала заједничка држава, залагао сам се за пријатељске односе са свим њеним народима, посебно са Хрватима. После свега што се издогађало, немам снаге ни за љубав, ни за мржњу. У души се појавило мртвило, и празнина. Уз поштовање, и боље међусобно познавање, могли смо далеко стићи, а ето, завршили смо у блату рђавих и завидљивих суседа. Оно што су некад градили најбољи, потукли су, у главу, најгори

РАЗГОВАРАО: Бојан Муњин

Књижевник Милован Данојлић ове године је напунио осамдесет љета и, гледајући унатраг, иза њега стоји заиста плодна списатељска каријера. Написао је и објавио седамдесетак књига белетристике, поезије, есејистике и књижевне критике. Радо пише и књиге за дјецу, а превео је и препјевао дјела познатих писаца (Шекспир, Бодлер, Бродски, Сиоран, Арагон, Паунд, Јонеско и друге) с француског и енглеског језика. Најпознатије Данојлићеве књиге су „Нека врста циркуса“, „Личне ствари — огледи о себи и о другима“ и „Балада о сиромаштву“, а за роман „Ослободиоци и издајници“, добио је 1997. године НИН-ову награду. Уз Зорана Ћинђића, Драгољуба Мићуновића, Борислава Пекића, Владимира Глигорова и друге, један је од оснивача Демократске странке 1989. године. Члан је САНУ-а од 2000. године. Данојлић већ скоро четрдесет година живи у Француској, одакле прати бурна збивања у српском друштву и на ширем јужнословенском простору, огорчен према насиљу из протеклог доба и критичан према идеологијама старих и нових управљача. Једна Данојлићева реченица добро сажима комплексну судбину писца и болног свједока свога времена: „Песник се може уморити, може запасти у очајање и безнађе, и певајући о свом клонућу, донекле га речу превазилазити, али он не може прећи у непријатељски табор, онај у коме су поробљивачи и силници. Он је непобедиви борац и кад голорук излази у арену.“

Разговор који слиједи нека је врста Данојлићевог дијалога с повијешћу и садашњошћу, у којем његово огорчење према ружним догађајима смјењује разумијевање према људима и народима, а критичност према баналностима

овога времена трансформира се у захтјев за тражењем трајнијег смисла људског дјеловања.

Често сте се у вашим књигама бавили трагичним догађајима кроз које је Србија пролазила у XX стољећу. Како на судбину свога народа гледате данас?

Милован Данојлић: Без увида у те догађаје не може се разумети данашње стање ствари, а оно је прилично обесхрабрујуће. Готово пуна два столећа ми смо напредовали у добром правцу, да бисмо стигли на лоше и веома неудобно место. И шире, у свету, дошло је до климатских промена за које се нисмо спремали... Са нашим простодушним схватањима о истини, правди, пријатељима и савезницима, зачетим у 19. веку, обрели смо се у циничној и нихилистичкој епоси где се сва правила, укључујући и основе међународног права, безобзирно крше, и где се пљачкашки и освајачки ратови воде под изговором завођења демократије и људских права, где се жртве проглашавају за кривце, а кривци за хероје. Није чудо што смо се збунили и помутили.

Упорна, вишевековна тежња нашег народа ка слободи и независности добила је, са Карађорђевићевим устанком, снажан замах и јасан правац. У следећих стотинак година утврђивали смо и изграђивали привредне, просветне, војне и здравствене установе по ондашњим највишим светским мерилима, у отпору према личној владавини и безакоњу. Онда се десио полом, са огромним, пре свега људским губицима, у Великом рату. Победници, а ослабљени, ушли смо

у заједничку јужнословенску државу држећи се своје, централистичке идеје, по француском моделу, који се на првим корацима показао као неприкладан. Југославија је могла бити срећна формула националног самопревазилажења и освајања идентитета на једном вишем цивилизацијском ступњу, а окренула се у муку и самоуништење у заједничкој гробници. Нашли смо се у друштву незадовољника чији је биолошки сат напредовао другом брзином, у другом правцу, те нису показивали спремност на жртвовање без кога се ниједан заједнички потхват не да извести. Нисмо имали среће, нити искуства, а ни знања. Ни неко јачи и паметнији од нас не би знао ујединити и ускладити те рогове у подераној врећи историје. Да није било Хитлера, и с њим у вези Броза, можда би се, у условима мирнодопског развоја, неко решење ипак нашло. Тзв. „ослобођење“ донело је пола века ћутања, гутања и самообмањивања, да почетком деведесетих све оно што се заташкавало провали као отровна бујица мржње и злочињења. Остали смо сами на бранику државе која никоме није била потребна, коју је Запад, из својих разлога, отписао. Проглашени смо за главне и једине кривце за све што је уследило, нашли смо се на удару велике светске Империје и њеног похода на Исток, увређени, уморни, оклеветани и згажени. Сви токови наше новије повести су доведени у питање, наши ослободилачки ратови су проглашени за освајачке, оспорено нам је право на колевку државе и културе, нашу прошлост процењују незналице у својству судских експерата, криви смо што уопште постојимо, што нисмо мањи и невидљивији, што смо по верској и расној линији блиски са Русима, што се и даље опиремо и кочоперимо, што одбијамо да легнемо на руду, што не признајемо светског господара. Један део наше елите је повиио шију и усвојио оптужбе, прогутавши отров самомржње, али имунитет у народном организму и даље даје знаке живота, а код младих, изгледа, и јача, и поред клонућа на општем плану. Од средине прошлог века наше село одумири, простор се празни, демографија опада, привредна производња је закончена, тешко се живи, наставља се исељавање на све стране света. Стање је тешко, а опет, треба се надати обнови. И у прошлости је било оваквих периода, оваквих и још тежих, па ипак смо некако испливали и стали на ноге. Препород ће донети млади, они немају избора, за њих је то питање живота и смрти, а ми им можемо припомоћи, добацити им по коју реч која осветљава пут. Млади већ сада осећају сву тежину понижења и неправде под којом стење народ; остаје им да то осећање претворе у делатно начело. Главно је имати јасну свест о стању ствари и чекати повољан тренутак, а он мора доћи. Ствари се, срећом, мењају, понекад и у добром смеру.

Бавили сте се у вашем писању на врло драматичан начин и властитом позицијом човјека који непрестано са зебњом гледа у властиту земљу из које је стицајем животних околности измјештен у туђину. Како данас гледате на властиту болну прошлост?

Милован Данојлић: Мој животни век је, у доброј мери, протекао упоредо са ломовима кроз које је прошла народна заједница. Као дете са села, од малих ногу пратим растакања традиционалног народног живота, гашење сеоских домаћинстава, бежанију у градове и бели свет, заблуде у које нас је уводила власт, са илузијама да негде, далеко, постоје темељно бољи услови за освајање духовног и материјалног благостања. Тако сам се, као прави син родне земље, обрео у исељеништву: у туђини сам провео близу 40 година, а да се ни за корак нисам удаљио од завичајног поднебља, пошто сам, и у свету, писао готово искључиво о нашој судбини. Бомбардовање, с краја прошлог века, проживео сам као да су ми бомбе падале на главу, тамо усред Француске. Отаџбину, и њен језик, писац носи у крви. Од отаџбине се не може побећи, јер се не може побећи од себе. А сеобе су уписане у код нашег

постојања, један од наших најбољих романа носи тај наслов. Следимо аманет предака, идемо њиховим путевима без своје воље, такорећи несвесно. Сеобе су један од кључева нашег присуства у овом свету. Егзистенцијална питања се, у туђини, постављају са већом оштрином. Све је, стално, угрожено и оспорено, у личном и заједничком трајању. Даљина нас ослобађа суочавања са тривијалношћу, из даљине се назире гола суштина, а она буди страх. Нисам од оних који се вајају, не мислим да ми је прошлост била посебно тешка. Пристао сам на задате услове. У почетку, и диктаторски, једнопартијски систем чинио ми се као природно, човека достојно устројство: породица, школа, радни односи, све је то функционисало на сличан начин. Борио сам се да живим и преживим, и у томе сам успео. Нацивео сам оновремене моћнике, ко их се данас уопште сећа? Почетком осамдесетих смркло ми се пред очима, па сам побегао у Француску, као што сам, почетком педесетих, побегао са села у Београд. У оба бекства носио сам са собом, као неотуђиви пртљаг, успомене на људе и појаве, и наш добри, богати, матерњи језик... Имао сам о чему да размишљам и да пишем. И поред многих непријатности проживљених у домовини и у туђини, мислим да сам имао среће. Ја сам, у бити, привилегован човек.

Отаџбину, и њен језик, писац носи у крви. Од отаџбине се не може побећи, јер се не може побећи од себе. А сеобе су уписане у код нашег постојања. Следимо аманет предака, идемо њиховим путевима без своје воље, такорећи несвесно

У вашим књигама често провејава један, ако се тако може рећи, циорановски осећај да је човјек и народ у бурама времена, нарочито на овим просторима, непрестано на губитку. Да ли из нашег искуства назирете и неку свијетлу тачку када је будућност Србије у питању?

Милован Данојлић: Шта ћемо, кад нам се тако заломило. Затекали смо се на континенталном размеђу, кућа нам је наред „светске џаде“, живимо на раскршћу нација и вера, и геостратешких аспирација. Ко год крене у освајање света, најпре удари на нас. То је мука, али и извесна благодат. Гледамо у више праваца, више видимо и боље разумемо, саживљујемо се са јакима и са слабима, са богатима и са сиромашнима. Ми смо, још од Косова, стално на већем или мањем губитку, а губитници добивају на животној мудрости, на способности разумевања супротстављених погледа и искустава. Верујем у будућност Србије већ и због тога што верујем у јеванђелску доброту њених људи. Енергија доброте је неуништива, она не може промаштити највиши овоземаљски циљ. Дакако, остаје нам да из свега што нас је у прошлом веку снашло извучемо одговарајућу поуку. Народ је дуговеко живо биће, он пролази кроз свакојака искушења, кроз поразе и кризе, али не умире лако и брзо, како нам се, при површном праћењу садашњих збивања, чини.

Некад сте пратили и познавали савремену хрватску књижевност и хрватску културну сцену. Колико је познајете и пратите данас? Колико смо још потребни једни другима и како видите будућност односа ових језично блиских књижевности?

Милован Данолић: Прочитам понешто, овде-онде, и видим, да и тамо има разумних људи, али до шире јавности допиру углавном гласови неразумних мрзитеља, сад је њихово време. Везе су покидане, од писаца које сам познавао у Загребу више не знам ко је у животу, ко није, и за кога сам ја умро, иако сам жив. Дубок је јаз, и продубљује се већ три деценије. Почело је са оном кампањом против Меморандума наше Академије, а пошто је тај текст проглашен за српски Мајн Кампф, не верујем да га је ико уистину читао. Тај се проглас залагао за очување Југославије и за социјалистичко самоуправљање, што је можда било превазиђено, али што са нацизмом и фашизмом нема никакве везе. И како је почело, тако се наставило, са зловољом и мржњом, без покушаја да ико икога разуме. Сви смо се нашли на индексу, а коме ја нисам потребан, не треба ни он мени. Проговорили су они који уживају у мржњи, што је највиши облик просташтва и некултуре. Ја у томе не налазим своје место. Док је постојала заједничка држава, залагао сам се за пријатељске односе са свим њеним народима, посебно са Хрватима. После свега што се издогађало, немам снаге ни за љубав, ни за мржњу. У души се појавило мртвило, и празнина. Уз поштовање, и боље међусобно познавање, могли смо далеко стићи, а ето, завршили смо у блату рђавих и завидљивих суседа. Оно што су некад градили најбољи, потукли су, у главу, најгори. Разишли смо се, уз неизмерну радост глупана. Ваљда ће, у будућности, почети неки здравији односи. Ја управо пуним осамдесету, и у тој будућности нећу учествовати.

Потпитање претходног питања је проблем језика. Ту тему пратите и коментирате дуго, још од „Декларације о положају и називу...“ Тренутно паралелно трају процеси раздвајања језичних пракси и политика Срба и Хрвата, а и осталих, и на другој страни међусобног преузимања, па и отимања. Што је чинити, нарочито малобројним Србима пречанима, који као озбиљни људи желе инсистирати на својим правима, а не желе умањивати туђа?

Милован Данолић: Језичка стварност је посебно ружна лакрдија наших односа, и то на простору целог Словенског Југа. Нема хрватске књиге коју нећу разумети, коликогод кованица и неологизама да ми понуде. Узалуд лудорије са лексиком, у питању је један и јединствен лингвистички систем, а из система се не може побећи. Уосталом, међу тим кованицама има и добрих, које бисмо ми, из других подручја, могли усвојити. Што се више инсистира на аутономији језичких варијанти, то се више потврђује провинцијална глупост, уз тужно незналаштво и психичку поремећеност. Наши Муслимани, у Рашкој, траже да им се судски списи преводe на бошњачки. Хрват и Србин се без тешкоћа разумеју, и као да управо то, на једној страни изазива бес, и потребу да се по сваку цену раздвоје, па траже преводиоца, да бар формално поставе границу где је она сувишна.

Све то не спада у лингвистичке проблеме... По среди је болест, патолошки рефлекс напакe политике, где су полуобразоване масе завршиле у моралном и интелектуалном беспућу. Потомци ће нам се смејати, буду ли читали ово што се данас говори и пише. Међу бољим језичким приручницима, које повремено консултујем, налази се онај што га је, својевремено, издала Матица хрватска. Институт наше Академије наставља да издаје Речник у који уноси и грађу хрватских писаца, као што је велики Рјечник ЈАЗУ унео обилати материјал из српске књижевности. А ево, недавно је наша Академија

добила писмо од једног Хрвата који нас, поводом преузимања лексике из западног подручја, оптужује за „србијански лоповлук“. У каквом ли мраку тај несрећник живи, и ко ће му помоћи да из њега изађе! Између Врања, Вареша и Вараждина можемо направити стотину држава, али се границе заједништва у језику не дају поставити. Језик је инструмент живота, а живот је мудрији од људских глупости и настраности.

**Обрели смо се у циничној и
нихилистичкој епоси где се сва
правила безобзирно крше, и где
се пљачкашки и освајачки ратови
воде под изговором завођења
демократије, где се жртве
проглашавају за кривце,
а кривци за хероје**

Сигурно сте много пута одговарали на питање о смислу постојања и судбини Српске књижевне задруге. Па ево још једном, видите ли будућност СКЗ-а претежно уз помоћ државе, у обновљеном чланству и задужбинарству или у нечем трећем? Како видите данас идеално састављено Коло СКЗ-а, подијељено између класике, стране и домаће књижевности те хуманистичких дисциплина? Који је стратешки циљ куће и њених књига?

Милован Данолић: Положај Задруге је и моја лична мука и невоља, откако сам се нашао на челу њеног Управног одбора. Некако се одржавамо, у очекивању да се одреди статус ове старе културне установе у новим условима и промењеним околностима. Под комунистима је било лакше, они су страховали да их не прогласе за гробаре културе те су водили бригу о Задрузи, а за узврат нису тражили бог зна шта, тек понеку књигу поводом јубилеја њихове Партије. Неолиберални капитализам не пати од такве увиђавности, њему је културни развој земље последња брига, он није свестан важности духовне традиције. На нама, окупљенима око СКЗ-а, стоји велика обавеза: наћи своје место у промењеној друштвеној клими. Програм Задруге је утврђен оснивачким актом године 1892., и он је и данас актуелан. Задатак Задруге је издавање одабраних дела домаћих и страних писаца, посебно класика из грчко-римске цивилизације, те историографских прегледа и зборника, једном речју, штива која ће допринети ширењу опште просвећености и уздицању народних маса. Задруга овај програм остварује пуних 125 година, али је раније наилазила на веће разумевање код појединаца и установа, већ због своје пионирске вокације. Данас сваки издавач – а у Београду их има преко стотину педесет! – врши одређену културну мисију, и Задруга се издаваја израженом доследношћу и строжим избором књига. Чланство се проредило, задужбинара је све мање, осећање патриотске упућености на водећу издавачку кућу је ослабило, публика је осиромашила, а држава не стиже да поразмисли где да нас смести и како да нам помогне. Тражимо формулу опстанка. Срећнија прошлост нам је оставила веома лепе просторије у центру града, са великом књижаром што нам, у новонасталим

приликама, пада као терет. Више од материјалне помоћи, потребна нам је свест државне управе о месту и улози СКЗ-а. Требало би јасно утврдити шта можемо и морамо, као и одговарајућу меру пажње од страних друштвених чинилаца. Избор објављених књига ваља да буде брижно смишљен, а за то је потребан фонд који се од продаје на тржишту не може обезбедити. У очекивању великих добротвора и разумевања друштвених фактора, преживљавамо невеселе године. Ми смо, од оснивања, помало кубурили, али је простор око нас био шири, слободнији и мање рабљен, него данас. Око 40% првобитног чланства живело је изван Краљевине Србије. Па опет, упркос ратовима, револуцијама, скромним радним условима, објавили смо, само у Плавом колу, 725 томова прозе, поезије, мемоара и историографских дела, и то је данас, златна ризница сваке боље библиотеке, јавне као и приватне.

**Југославија је
могла бити срећна
формула националног
самопревазилажења
и освајања идентитета
на једном вишем
цивилизацијском ступњу, а
окренула се у муку
и самоуништење у
заједничкој гробници**

Српска култура данас нападнута је агресивним валом јефтине и петпарачке забаве. Какав би био ваш савет младим писцима у ситуацији већ помало цивилизацијске апатије која је присутна и у другим земљама?

Милован Данојлић: Избегавао сам да дајем савете и својој деци, па опет, испали су сасвим пристojни младићи. Поуке улазе на једно, излазе на друго уво. За васпитање су много делатнији примери. У нашој баштини има их, у изобиљу. Прва одлика ваљаног писца је бежање од лакоће, од моде, од јефтиног успеха. Цивилизација спектакла би све људе да претвори у бесловесну потрошачку масу. Не могу да замислим озбиљног ствараоца вољног да учествује у том програму. Дух и даље себи поставља најтежа питања, и свако полаже рачун пред самим собом. На том испиту нема провлачења и забушавања. Пишући, компонујући, сликајући, постављамо себи највише циљеве, а остварујемо их делимично, по мери свог дара, снаге и памети... Ово остало, што се дешава на позорници, пролази као вода, као ветар, не остављајући трага иза себе. Немам ништа против јефтине забаве, и она је човеку понекад потребна, само нека се зна, шта је шта. На делу је насиље баналности, поплава таблоида, као да је некемо стало до заглупљивања обичних људи, као да не заслужују ништа отменије, и лепше. Просташтво се не може забрањивати, али би се могло, бар донекле, обуздавати. На Западу је масовна култура, ипак, на нешто вишем нивоу него код нас. Поезија, моја целоживотна љубав, у тим, петпарачким представама не учествује. Песник, по речима Жупанчића, зна свој дуг. Он стоји на супротном полу од лакоће и онда кад, као напуштен усамљеник, ћути.

Српско друштво и данас живи у осећању незадовољства егзистенцијалним приликама и са негативном енергијом политичких размирица. Шта би у Србији требало подузети у циљу обнове позитивних културних, економских и политичких вредности?

Милован Данојлић: Ми себе не процењујемо према својим могућностима и тежњама, већ према постигнућима других, богатијих земаља, које гледамо и судимо из далека, засењени спољашношћу. Притом, у најновијем утврђивању светског поретка, стицајем различитих околности, одређено нам је веома ниско место, готово да смо упали у круг земаља Трећег света. Превисше смо очекивали од капиталистичког система: многим се чинило да ће свако у њему постати бизнисмен. Ту су, најзад, и лоше навике из година Брозове владавине, када је друштво непрестано очекивало помоћ споља, и када је та помоћ и долазила, све до пада Берлинског зида. Наш доживотни председник је издао свог природног савезника, онога ко га је 1945. довео на власт, а изнајмио геостратешки положај земље Западу, за шта је примао једнократну награду, и ми смо се тој издаји дивили, а трговину идејама и одредењима сматрали за велику политичку мудрост. Све су то лоше погодбе и рђава предпрема за изградњу рационалног поретка. Рецепт за излазак из незадовољства и безнађа је у озбиљном и преданом раду, у чему нам, тренутно, светска коњунтура не иде на руку. Једино рад, у појединачном и јавном животу, отвара ослобађајуће видике, оздрављујуће мишљење и, споро али сигурно, доводи до побољшања материјалног положаја. То је лако рећи, али је тешко, на развалинама, наћи тачку из које ваља почети. Вратимо се себи, и нужности ће нам саме показати дневни ред неопходних послова. Велики свет ће нам помоћи само ако у томе види неку корист, најчешће на нашу штету. Рад враћа веру у смисао постојања. Нема пораста демографије без те вере.

Дуго живите у Француској. Како видите данашњу судбину Запада кроз егзистенцију, размишљања и дилеме свакодневних људи са којима се срећете?

Милован Данојлић: На Западу, пре свега, има више реда него код нас, и то у добром значењу те речи (правна држава), и у мање срећном смислу тог појма (фиксирани класни односи). Побегло сам у Француску са циљем да преживим, и да се на миру бавим писањем, дакако на свом језику. Успео сам, и у једном, и у другом. Нисам прижељкивао ни славу, ни богатство. Моје књиге, преведене на стране језике, имале су коректан пријем код критике, и ништа више од тога, што је, с обзиром на њихов садржај и стил, нормално. Западна друштва пролазе кроз вишеструку кризу, на једном вишем ступњу него код нас. Прогрес је ушао у негативну фазу, будућност је запречена, што нарочито погађа младе људе, код којих постотак незапослених иде и до четрдесет процената! Криза није само привредна, него и морална, духовна, демографска. Потрошачка филозофија, праћена дехристијанизацијом, повела је широке слојеве у беспуће. Људски квалитет политичких вођа је веома низак, уосталом, као и на Балкану. Већ тридесет година чланице западне Алијансе предузимају пљачкашке ратове у Азији и Африци, што је изазвало терористичку реакцију и мигрантску најезду. Одговорност за ове две појаве вешто се заташкава, штампа је под строгом контролом центара моћи, а обичан свет се одбио од медија и ништа им не верује. На управо завршеним скупштинским изборима у Француској преко 60 одсто уписаних гласача није изашло на гласање, што се мора сматрати за сумрак демократије. Јавна лаж је добила епске размере, на њу су се људи навикли као на загађену климу и на затрован ваздух који се мора удисати. Богати се још више богате, сиромашни осиромашују. Треба очекивати провалу незадовољства и отпор

мондијализму, побуну сличну оној из маја 1968. Ону побуну је водила левица. Остала је екстремна десница, а од ње не треба очекивати никакво добро.

Како гледате на мјесто православних, претежно славенских народа, али и грчке културе, на културној карти Европе? Гдје је ту мјесто српске културе и књижевности? Остаје ли култура тих народа и даље у вези са Западом, или је изникнула нека нова граница?

Милован Данојлић: У политичком дискурсу, и у јавним средствима западне хемисфере влада хистерична русофобија, што укључује одбацивање православља. Словенски католици, у том глумом крсташком походу, не заостају за западном браћом, а често је и надмашују. У широким масама влада угодно незнање. Кад им кажете да сте ортодокс, помисле да сте Јеврејин. Ја посећујем недељну службу у француској православној цркви, где поред Руса, Грка, Румуна, Бугара и осталих, има доста Француза који су прешли на православље. То су врло савесни и одани верници, један од двојице свештеника, чист Француз, делове службе држи на црквенословенском језику. При изношењу путира, свештеник се помоли за Француску и њене управљаче, а онда се окрене присутнима, и дода: „Као и за земље вашег порекла, и за оне који владају њима.“

**Препород ће донети
млади, они немају
избора, за њих је то
питање живота и
смрти, а ми им можемо
припомоћи, добацити
им по коју реч која
осветљава пут**

Где је наше место у хиљадугодишњем расцепу хришћанства? Ономо, где је увек било. До наших ушију допиру молитве више цркава, научили смо да живимо са њима, и да их поштујемо. Истински верници, коме год се богу молили, не могу бити наши непријатељи. Католички свештеници који су клали Србе су ђаволе слуге. Наша црква је, иначе, једна од ретких националних установа која вековима, доследно и непопустљиво, стоји уз народ, делећи његове муке и радости. Такве су све аутокефалне православне цркве. Оне се нису повеле за сиренама модерности, него су нашле добру меру између овоземаљских нужности и оностраних дужности. Колико год опседнути технолошким предностима Запада, не одричемо се изворних и недокучивих тајни Христове науке. Зло света ћемо тешко победити, довољно је да одржавамо критички однос према њему, како год, споља, привлачно било. О месту наше културе и књижевности на тој ветрометини, сведоче два наша највећа модерна писца, Андрић и Џрњански. Читајте „Сеобе“ и „Травничку хронику“, појмови ће вам се до краја разбистрити.

Како гледате на већ поодмакао процес формирања европске књижевне сцене по критеријима мејнстрим медија и њихових тема и

стварање круга аутора за које се унапријед зна да ће бити преведени на већину европских језика? Имамо ли уреднике и издавачке куће које се тому могу одупријети?

Милован Данојлић: Улазак у било коју већу књижару, у великом свету или код нас, даје вам повод за размишљање о томе колико је узнатрговала метастаза обесмишљавања људског говора, мишљења и изражавања. Техника штампања је појефтинила, а са њом је појефтило и писање. Осредњост и малоумност, вековима приморане да ћуте и да из прикрајка прате збивања на главној сцени, сада су изашле на позорницу и проговориле на сав глас. И то је, нажалост, једно од наличја демократизације: сви су се раскомотили и проговорили, сви вичу, и нико никог не чује, а озбиљни читаоци пролазе окрећући главу од мучног призора. И наши су се издавачи, природно, повели за модом. Постоје, и у оном кршу, имена која одскачу, постоје бестселери, добитници годишњих награда, све као и у озбиљној књижевној продукцији. Да се излечите од мучнине која вас у тим књижарама хвата, лек је прост: вративши се кући, узмите било коју књигу Чехова, Гогоља, Андрића, Томаса Мана, Мопасана, и истог часа ћете стати на тврдо тло здраве памети и јаке уметности. Поменути, и толики други писци из прошлости, актуелнији су, занимљивији, свежији и модернији од било чега што се рекламира као велика књижевна новост. Богу хвала, остала су многа дела која нисмо стигли да прочитамо, а она највећа и најлепша даду се читати и по неколико пута, са непромењеним уживањем.

Тај непрегледни крш, који самог себе гуши и поништава, однеће бујица времена заједно са онима који су у њему учествовали. Није искључено да у том океану светлуца и понеки бисер, али, ко ће га наћи. Критичари не залазе у то подручје, а срећни налазач, који набаса на ваљану ствар, требало би да обавести јавност. До таквих открића долази се случајно; темељно и савесно праћење те продукције је неизводљиво. Уосталом, знатан део светске књижевне баштине настао је пре Гутенберговог изума...

На питања нашег времена све чешће одговарате епиграмима. Да ли је у томе садржан и Ваш дубљи вриједносни суд о приликама и људима?

Милован Данојлић: Да, то је била једна фаза мог песништва. Написао сам и штампао око две хиљаде песмица, о друштвеним појавама, о људима, о природи, како би ме шта привукло. Епиграм је кратка форма, сажета, тренутачна реакција. То је дошло, донекле, са старењем: скратио ми се дах, па и замах у стиховању. Пет-шест редака, запажање, закључак... и готова прича. Најчешће сам их бележио у поподневним шетњама. Било је дана кад бих се вратио кући са пуним џепом исписаних папирића. Има их који нису лоши, чини ми се...

Постоји ли у вашој литерарној фантазији још тема о којима бисте жељели да пишете?

Милован Данојлић: Писање је целоживотни ангажман, уговор који, и кад бих хтео, не могу да раскинем. Свакодневно реагујем на оно што се збива, што гледам и сусрећем, ако не друкчије, оно у хроникама намењеним једном недељнику. Имам у плану један подужи монолог, или дијалог са собом. Можда ће то бити заокружење написаног и објављеног, а можда дивљи промашај. Никад се не зна: у томе је драж живота, и игре са животом.

Хоћете ли се одазвати позиву да посјетите библиотеку Просвјете у Загребу?

Милован Данојлић: Зашто да не, врло радо...

HOLIVUD KAO MOĆNA MEDIJSKO-PROPAGANDNA MAŠINERIJA

X-MEN: IDEOLOGIJA DRUGOSTI

PIŠE: Danilo Lučić

Likovima američkih predsednika, oficira i političara uvek treba iznova objašnjavati da su mutanti, kakvi god da su, deo američkog društva i da ono što ih razlikuje, što ih istini za volju čini superiornijim i istovremeno ksenofobiji podložnijim, nije opravdanje za njihovo isključivanje

Nije pogrešno iščitavati na ideološkoj pozadini holivudskih blokastera dominantne paradigme američkog socio-političkog establišmenta. Ovo važi pogotovo kada razmišljamo o identitetima inače veoma lako uočljivih negativaca u karakterološki izrazito polarizovanom svetu žanrovskih filmova A produkcije. Arapi koji zveckaju oružjem i dižu se u vazduh, Rusi pustahije laki na okidačima za aktiviranje nuklearnih glava i od komunističke ideologije vojno rigidni i isključivi Kinezi nikada ne izlaze iz mode.

I dok se u nezavisnom američkom filmu i B produkciji katkad mogu naći filmovi koji temu američkih spoljnopoličkih odnosa kritički i analitički sagledavaju, ova nezamislivo bogata filmska produkcija ne voli da rizikuje iznošenjem stavova koji mogu baciti gledaoca u nedoumicu ko je "naš" a ko je "njihov", jer to opstruira naslađivanje kinematografskom zabavom.

Zarada pre svega

Američka Akademija filmskih umetnosti i nauka koja dodeljuje nagradu "Oskar" crkva je u kojoj se Holivud moli, i njene odluke o nagrađivanju pokroviteljsko je klimanje glavom u pravcu koji je prihvaćen kao odgovarajući. Godine 2012, "Oskara" za najbolji film dobija *Argo* Bena Afflecka, koji tematizuje diplomatsku krizu s kraja sedamdesetih u kojoj je oteto šest američkih državljana od strane iranske vlade. U pitanju je slatunjav holivudski hit sla-

bašnih estetskih dometa, iskrivljenih istorijskih činjenica na štetu Kanade čija je diplomatija imala važnu ulogu u rešavanju krize, ali izuzetno visokog propagandnog potencijala u smislu snažnog akcentovanja vrlina Zapadnog sveta, spram primitivizma i divljaštva Istoka. Identičan problem, mada u drugom žanru i postavci, javlja se i u filmu *300* Zeka Šnajdera, koji je Žižek sjajno dekonstruisao, otkrivši da su tu zapravo zamenjene uloge – vojni fanatizam i rigidna disciplina Spartanaca bliskije su islamskim fundamentalistima, nego dekadentnom Zapadu uvek spremnom za čulna zadovoljenja, kao što je prikazano tokom Kserkovih orgija.

**Arapi koji zveckaju oružjem
i dižu se u vazduh, Rusi
pustahije laki na okidačima
za aktiviranje nuklearnih
glava i od komunističke
ideologije vojno rigidni i
isključivi Kinezi u Holivudu
nikada ne izlaze iz mode**

Iste te godine, zajedno sa *Argom* izlazi i jedan od najsmelijih savremenih filmova koji tretira post-9/11 period, napeti i beskompromisni politički triler *Zero-dark-thirty* maestralne režiserke Ketrin Bigelow (koja je inače i prva žena u istoriji koja je dobila "Oskara" za najbolju režiju za *Hurt locker* iz 2008. godine). Njen pomenuti film je ozbiljna, epska saga koja pokušava analitički da sagleda deceniju dugačke odnose Amerike prema lovu na Al Kaidine vođe, smelo stavljajući moralna pitanja pred metode i sredstva korišćena u borbi protiv terorizma. Međutim, u tom filmu linija koja razdvaja pozitivce i negativce isuviše je porozna i zamagljuje perspektivu koja bi trebalo da nam signalizira ko je tu *good guy*.

Marvelova franšiza *X-men* na velikom platnu startovala je 2000. godine, obuhvata desetak filmova, podrazumevajući i nekoliko spin-offova, globalno je do sada zaradila oko 5 milijardi dolara i još uvek traje. Nažalost, ona u svojoj dugovečnosti nije dala bog zna kako visoke domete filmske umetnosti, baratajući žanrovskim matricama na način koji u sebi ne poseduje nikakav potencijal za ironijsku distancu. Međutim, određeno priznanje ovom filmskom serijalu se mora odati, a u smislu toga što je veoma zanimljivo alegorijski progovarao o onom večitom, velikom i opskurnom Druhom u svakom društvu. Ta drugost je ovde oličena u društvenom i političkom položaju zajednice mutanata, prisiljenih da se zbog svojih supermoći, ili u očima skeptika – opasnih deformiteta, skrivaju u svetu „normalnih“ ljudi. Ta zajednica je između sebe podeljena na dve frakcije, koje različito odgovaraju na pitanje „Da li je mutant čovek?“ Jedna odgovara potvrdno i zalaže se za suživot ljudi koji su samo na različitim stupnjevima evolucije; druga odgovara negativno i zalaže se za otvoren rat protiv rase koja ih ne prihvata i pod čijom opresijom žive. Širina mogućih učitavanja u odnose

među najrazličitijim (ugroženim) zajednicama u današnje vreme sama se nameće. Treba još primetiti da obe grupe predvode obrazovani, sofisticirani belci, u čijim se likovima tvrdoglavo ne odustaje od one stare jezičke signalizacije klasnih razlika, gde je za „više“ klase distinktivna upotreba isključivo britanskog akcenta, dok za „niže“ preostaje američka, irska, škotska, velška ili australijska varijanta engleskog jezika.

Scena iz Aušvica

Zanimljivo je da od samog početka ova franšiza koketira sa velikim političkim temama XX veka, na čijem temelju gradi svoje narative alternativne istorije. Prvi film iz ovog serijala *X-men* otvara se scenom iz Aušvica, 1944. godine, gde četrnaestogodišnji Jevrejin Erik Lenšer, a.k.a. Magneto, po prvi put otkriva svoje sposobnosti manipulacije metalom. Jedan od prikvela iz ovog serijala *X-men: First Class* (2011) tematizuje fiktivnu ulogu mutanata u razrešenju Kubanske raketne krize iz 1962. Radnja *X-Men: Days of Future Past* (2014) događa se tokom mirovnih pregovora između Amerike, Rusije i Vijetnama u Parizu 1974, a odgovara i na pitanje ko je kriv za atentat na J.F.K.-a (koji je, inače, bio mutant).

Ovakvih primera ima skoro u svakom nastavku, a ono što je konstanta jeste ambivalentan odnos pro-ljudske frakcije mutanata sa Vašingtonom: čas im odgovara kada ih oni spašavaju od negativaca, čas im ne odgovara kada samim svojim postojanjem dovode u pitanje normativne sisteme vrednosti, poprilično statične po pitanju prihvatanja i inkorporiranja (a ne adaptacije) pomenute drugosti u sebe. Likovima američkih predsednika, oficira i političara uvek treba iznova objašnjavati da su mutanti, kakvi god da su, deo američkog društva i da ono što ih razlikuje, što ih istini za volju čini superiornijim i istovremeno ksenofobiji podložnijim, nije opravdanje za njihovo isključivanje. Kada govorimo o drugosti, u drugom nastavku ovog serijala *X-men 2* (2003), mutanti spletom okolnosti završavaju u kući jednog od njih, koji je tinejdžer i čiji roditelji ne znaju da je njihov sin „drugačiji“. Prisiljen da otkrije istinu u vezi sa sobom, on mora da s njima obavi razgovor koji veoma jasno aludira na autovanje LGBT osoba. Ova scena, ispočetka duhovita, ali zapravo veoma gorka u svojoj kritici odbacivanja drugosti od

strane najbližih, završava se jednim uskogrudim, brigom opravdanim pitanjem majke, koje ispod svoje dobre namere krije paternalističko pozivanje na potiranje identiteta njenog sina: „A da li si nekad probao da ne budeš mutant?“ Taj sebični manjak razumevanja ukazuje na ono egoistično slepilo „normalnih“ ljudi koji odbijaju da shvate da se neki identiteti ne biraju i ne mogu se odbaciti, a njihovo negiranje može jedino proizvesti zlo.

**Nekada glamurozan,
herojski život, uticaj i
slava koji su ih okruživali
zamenjeni su životarenjem
na društvenoj margini,
tamo gde se 90% njihovih
sunarodnika već nalazi**

Detronizacija superheroja

Ovogodišnji *Logan* je završetak *spin-off* trilogije koja prati sudbinu Volverina, mutanta koji je ubedljivo pobrao najviše simpatija publike. Budući da je zbog svojih izraženih sposobnosti regeneracije najdugovečniji mutant, Volverin poseduje i najkompleksniju biografiju. Po mnogo čemu, Logan je ahilovski tip junaka: ne samo zato što je praktično neranjiv i besmrtan, i ne samo po tome što je u profesionalnom smislu vojnik, već najviše po tome što je junak čiju sudbinu određuje bes kao dominantna crta karaktera. Ta bestijalnost Logana upravo je ono što njegov lik, kao i Ahilov, drži u neakvom moralnom limbu, čineći ga jednim junakom koji je izbegao crno-belu karakterološku polarizaciju.

Iako je ovaj film inficiran izrabljenim akcionim šablonima i raspletima, ipak se u njemu mogu primetiti nekolike promene paradigmi. Najpre, prisutan je u njemu jedan noviji trend klasne detronizacije superheroja. U svetu *Logana* mutanti više ne postoje, poslednji okršaj preživeli su samo Wolverine, Profesor Iks i Kaliban. Nekada superiornog, neuništivog Logana ovde vidimo kao prekarnog radnika prinuđenog da egzistenciju sebi i svojim preživelim drugovima obezbeđuje tako što limuzinom vozi mušterije preko aplikacije slične Uberu. Ugladeni, sofisticirani i uticajni Profesor Iks sada, survan u poziciju dementnog starca sa progresivnim moždanim oboljenjem zbog kojeg ima devastirajuće napade sposobne da, budući da je telepata, ubiju sve u radijusu od nekoliko desetina metara, nema mogućnosti niti sredstava za lečenje. Nekada glamurozan, herojski život, uticaj i slava koji su ih okruživali zamenjeni su životarenjem na društvenoj margini, tamo gde se 90% njihovih sunarodnika već nalazi. Ovo naravno nije prvi put da nimalo zavidni životni uslovi superheroja bivaju u celosti predočeni gledaocu (setimo se filmova *Watchmen*, *Kick-ass*, *Hancock*...). Ako bismo pravili paralelu sa antičkom književnošću, primetićemo kako je za "više" junake rezervisana tragedija kao oblik u kojem se ističu njihove (polu)božanske i plemićke veštine, moći i sudbine, dok "niži" junaci bivaju opisani samo u komedijama. Savremeni superjunaci zaista imaju neke bogolike karakteristike i stil i kvalitet njihovog života u skladu je sa tim pedigreeom. Do *Logana*, serijal *X-men* je poštovao ovu distinkciju, pa su mutanti, iako neretko sa glavom u torbi, ipak živeli u Ksavijerovoj vili na visokoj nozi. Sada, tragedija i (tragi) komedija stopljeni su u jedan siže.

Drugi momenat vredan osvrtu jeste institucija koja se pojavljuje kao negativac. U *Loganu* ustrojstvo imaginarnog sveta filma ugrožava ogromna, srova i moćna biotehnoška korporacija "Alkali-Transigen". Ona je sačuvala genetski materijal izumrlih mutanata, eksperimentišući sa DNK-om dece, a s namerom da od njih stvori superiorne vojnike, koji bi bili njihov unosni proizvod. Naravno, ovo nije ni prvi ni poslednji put da privatni kapital predstavlja veću opasnost po superheroje od države i njenih interesa. Međutim, interesantno je da su postrojenja "Alkali-Transigena" izmeštena preko granice, u Meksiko. I osoblje i ljudski zamorci dominantno su meksičke nacionalnosti, a pošto jeftina radna snaga i manjak zakonskih regulativa svakom biznisu obezbeđuju progres, Alkaliju je ispratio migraciju američkog kapitala na jug. Nije nelogično pomisliti da su i u fiktivnom svetu Logana na snazi zloćudni trgovinski sporazumi kao što je NAFTA i TPP.

Pritom, premijera ovog filma se održava manje od mesec dana nakon inauguracije Donalda Trampa. Pitanje ilegalnih imigranata, eksploatacija jeftine radne snage i ilegalni biznisi koji, zajedno sa ljudima, fluktuiraju preko američko-meksičke granice jesu neka od gorućih pitanja Trampove političke kampanje. I dok, i u filmu i u stvarnosti, postoji zid koji treba da spreči potragu ljudi za srećom i boljim životom, nikakva prepreka ne sme da spreči potragu kapitala za svežim tržištima i unosnijim uslovima proizvodnje. Drugim rečima, a u filmu se ovo jasno ističe, otimanje i skrivanje dece koja su genetski modifikovana i time žigosana kao vlasništvo korporacije nije pitanje ljudskih prava, već protivpravnog prisvajanja tuđe imovine. Na ovaj način, Logan iz jedne neočekivane pozicije visokobudžetnog filmskog proizvoda najjače kinematografske industrije na svetu postavlja i te kako šakaljiva ideološka pitanja, dosledno nastavljajući do kraja da otvara vrata razumevanja pred onom tamnom drugosti.

Ideološka zamka

Uporedimo sada, na ovom tragu, *Logana* i jednog drugog akcionog heroja – Betmena, onako kako ga je zamislio i oživeo Kristofer Nolan u svojoj trilogiji *Dark Knight*. Nolanov jasan antilevičarski stav očigledan je u poslednjem nastavku – *The Dark Knight Rises* (2012) – gde negativac Bejn organizuje masovna narodna suđenja na kojima se vrši nacionalizacija bogataške imovine i njihove egzekucije, što je upozoravajuća reminiscencija na obračune komunističkih vlasti sa kolaboracionistima i narodnim neprijateljima u socijalističkim zemljama nakon II sv. rata. Dakle, akcentujući svoj neoliberalni, za privatnu imovinu očigledno najzabrinutiji svetonazor, Kristofer Nolan reciklira istorijsku opomenu puštajući bauk komunizma da kruži Gotamom, osuđujući ga time na hysteriju i kaos. Jedini ko mu može stati na put nije niko drugi do Betmen, u čijoj biografiji autor veoma blagonaklono gleda na ono što je inače najslabija karika njegovog lika – Brus Vejn je naslednik dinastije čija ogromna korporacija čvrsto drži svoje pipke oko celog grada i u potpunosti ga kontroliše. "Wayne Enterprises, Inc." ima neograničena sredstva, mogućnosti i dopuštenja da eksperimentiše i eksploatiše izobiljem gotamskih resursa (da organizuje saobraćaj, upravlja svim većim humanitarnim fondovima, održava tajnu proizvodnju najnaprednijeg vojnog naoružanja itd). Ono što je ovde problematično jeste ideološka zamka u koju jako često upadaju filmski i stripovski autori kada formiraju svoje superjunake tako da, umesto da stvore heroje koji zaista hoće da uzdrmaju temelje dominantne ideologije koja je na dubljem nivou zapravo izvor zla u tim fiktivnim svetovima, naprave reakcionarne likove koji sve svoje moći i resurse koriste da bi održali zatečeni *status quo*. A to po pravilu dobrobit donosi samo višoj klasi, jer na taj način njen kapital dobija osiguranje.

Ta ideološka pukotina Nolanovog Betmena najuočljivija je zapravo u drugom nastavku *The Dark Knight* (2008), kada se ona postavi u direktnu poredbenu ravan sa Džokerom. Kao što je već primećeno u brojnim kritikama (guglati članak *Is The Joker the Real Hero of The Dark Knight?* koji je postavio magazin *Esquire*), Džoker, taj agent haosa, u ovom diskursu zapravo jeste onaj pravi proaktivni agens, da ne kažem revolucionarni subjekat, koji se na društveno-političkoj sceni Gotama pojavljuje sa nedvosmislenim ciljem da poremeti zatečenu strukturu pozicija moći. I dok se skoro sa svakom Džokerovom metodom nikako ne može na moralnom nivou složiti, sa njegovim ciljevima i te kako možemo, a da ne pravimo kompromise sa savešću. Ilustrativna scena je ona u kojoj Džoker spaljuje omanje brdo bankarsko-mafijaškog novca, uz opasku: "Ne radi se o novcu. Radi se o slanju poruke.", što je antikapitalistički čin *par excellence*. A to je poruka koju Nolanov Brus Vejn, panično uplašen za sudbinu svojih visokih zvanica na elitističkoj žurci koju organizuje u potkrovlju svoje zgrade i koju prekida Džoker, ne može ili neće da razume.

Na kraju, zašto su ove teme važne? Opšte je mesto koliko je Holivud moćna medijsko-propagandna mašinerija, a ovde nema ni trunke mesta da se ta tema makar i načne. Ako već poznajemo moć te industrije zabave, ponekad i umetnosti, koja tako lako od neprijatelja pravi prijatelje i obrnuto, onda u njoj postoji neograničeni potencijal da unosi promene u ove negativne ideološke paradigme. Drugim rečima, holivudski proizvodi su odlično, suptilno i prodorno oružje, čija će namena zavisiti, kao i u akcionim filmovima, od toga da li će pasti u ruke negativaca ili pozitivaca.

KAKO JE HRVATSKA TELEVIZIJA PROGRAM OBOGATILA RATNIM FILMOVIMA

NIŠTA BEZ RATA

PIŠE: **Goran Borković**

Od 11,8 milijuna kuna predviđenih za igrani program u vanjskoj produkciji, jedva da se koja kuna našla na natječaju. Razlog za to je odluka bivšeg vodstva HRT-a, predvođenog Sinišom Kovačićem, da izravnim pozivom dodijeli 9,6 milijuna kuna Antunu Vrdoljaku

Još od preimenovanja iz Radiotelevizije Zagreb u Hrvatsku radioteleviziju 1990. godine, kada na njeno čelo umjesto Veljka Kneževića dolazi Hrvoje Hitrec, najvažniji nacionalni javni medij pokazuje manjak zanimanja za srpski dio stanovništva. Naravno, osim u negativnom smislu. Svedena, zajedno s ostalim nacionalnim manjinama, u geto jedne male televizijske emisije „Prizma“ koja više pažnje obraća narodnim nošnjama (što se nikako ne smije shvatiti da je etnografija nepotrebna, štoviše!), nego stvarnim životnim problemima, srpska nacionalna manjina doživljava se kao čir posred lica koji se pokušava što bolje sakriti.

Nećemo ovdje govoriti o onim sramnim devedesetim godinama kada su se preko malih ekrana objavljivale javne potjernice za ljudima koji s ratom nisu imali nikakve veze, niti ćemo spominjati zabranu ulaska za one „krive“ nacionalnosti u tu katedralu duha kada ju je zaposleo Antun Vrdoljak.

Ideje naše, benzin vaš

Zanima nas stanje danas. Zanima nas s obzirom da pristojbu, kako se to točno kaže, plaćaju svi koji imaju televizor. Jednako građani hrvatske nacionalnosti, kao i oni srpske nacionalnosti. Što ovi drugi dobiju zauzvrat, osim „Prizme“?

Nedavno je u javnost dospjelo HRT-ovo „Izješće o provedbi članka 11. Zakona o HRT-u u razdoblju od 1. siječnja 2016. do 31. prosinca 2016. godine“. Predug naziv dokumenta iza sebe „skriva“ podatke o vanjskim produkcijama

koje je HRT dogovorio prošle godine, a koje će većinom biti emitirane u 2017. Zakonska obaveza kuće na Prisavlju je da minimalno 15 posto proračuna, koji troši na realizaciju vlastitih emisija, prepusti vanjskim produkcijskim kućama. Tako je lani u tu svrhu namijenjeno 33,6 milijuna kuna, što je 1,6 posto iznad zakonskog minimuma, iz čega bi se pogrešno moglo zaključiti da HRT poštuje svoje obaveze. Vanjski producenti, međutim, ne misle tako i tvrde da HRT vješto skriva stvarne troškove nastale prilikom snimanja emisija ili filmova, budući da u njih uračunava samo „vanjske“ troškove. Da pojasnimo, kao trošak u realiziranju nekog projekta uzima scenaristu koji nije zaposlen na HRT-u, ali ne i snimatelja, tonskog tehničara, kostimografa, scenografa koji su u radnom odnosu, što ima za posljedicu da je ukupan iznos znatno niži od stvarnog.

Usprkos tome, kao što smo naveli, nešto se novca ipak skupi. Od tih 33,6 milijuna kuna najviše je dobio najskuplji igrani program, nešto više od trećine. Slijede dokumentarni sadržaji sa 27 posto, obrazovno-znanstveni sa 18 posto, zabavni sa 16 posto...

E sad, od tih 11,8 milijuna kuna predviđenih za igrani program jedva da se koja kuna našla na natječaju. Razlog za to je odluka bivšeg vodstva HRT-a, predvođenog Sinišom Kovačićem, da izravnim pozivom dodijeli 9,6 milijuna kuna Antunu Vrdoljaku, odnosno produkcijskoj kući „Kiklop“ koju vodi njegova obitelj. Taj iznos ide za osam 47-minutnih epizoda serije „General“. Jednostavnom matematičkom operacijom dijeljenja doći ćemo do podatka da će svaka epizoda ove sage o životnom i ratnom putu bivšeg legionara Ante Gotovine HRT koštati 1,2 milijuna kuna.

Ratovi i događanja oko njih, tema su i više završenih dokumentarnih filmova koje je HRT otkupio bez natječaja. Dva dolaze opet iz produkcije Miljenka Manjkasa, ovaj put uz asistenciju „Večernjeg lista“

Kovačić je ovu odluku potpisao niti mjesec dana prije kraja mandata. Dao bi on za realizaciju Vrdoljakova spektakla i više, ali ga je u tome stopirala odredba po kojoj se za iznose veće od 10 milijuna kuna mora pitati Nadzorni odbor HRT-a, a on za to više nije imao vremena. Da Vrdoljak ne brine oko financija pobrinuo se s desnice toliko napadani HAVC koji mu je dodijelio 4,2 milijuna kuna. To je bio najviši iznos koji je za svoj novi film dobio još jedan veteran ratnog filma, Veljko Bulajić, za ekranizaciju priče o njemačkom vojniku kojeg ratni vjor doveo do naših krajeva. Ali ni to nije sve, budući da je za snimanje filma o životnim putešestvijama oslobođenog haaškog optuženika, suđenog zbog ratnih zločina u vrijeme *Oluje*, dobio svu potrebnu pomoć. ne samo od Hrvatske vojske koja mu je je prepustila slobodno korištenje svoje mehanizacije, nego i od oružanih snaga u Bosni i Hercegovini.

Sve skupa, nije ispod 15 milijuna kuna, za djelo koje će po svemu sudeći biti vrlo nalik prethodnom Vrdoljakovom filmu/seriji „Duga mračna noć“ u kojem je u najgoroj maniri povijesnog revizionizma ustaše pokušao prikazati kao

Sa snimanja filma *General*

pozitivce koji su na pravdi Boga stradali 1945. godine, a partizane kao hordu koja je sve hrvatsko željela zbrisati s lica zemlje.

Ratna produkcija

Što se tiče snimanja igranog programa HRT-a u vanjskoj produkciji – to je to! Nema više! Dodijeljeno je još 1,7 milijuna kuna za razvoj scenarija za tri projekta, a i od toga je za treću sezonu „Crno bijelog svijeta“ izravnim pozivom ugovoreno 350 tisuća kuna za 12 epizoda.

Preko natječaja novac za razvoj scenarija dobile su dvije serije. Zanimljivo, a i znakovito, opet ratne tematike. Prva je „Šesti autobus“ u produkciji „Missarta“ Eduarda i Dominika Galića. Ovaj dvojac otac-sin već se verzirao za ratne teme, s naglaskom na Vukovar. Snimili su dokumentarni serijal „Heroji Vukovara“ i „Bitku za Vukovar“. U ambiciozno zamišljenom „Šestom autobusu“, koji bi trebao biti „najveći filmski projekt vezan za rat u Vukovaru, a možda i za cjelokupni Domovinski rat“, bavit će se pričom o jednom od šest autobusa kojima su zarobljeni Hrvati prevoženi na Ovčaru i o kojem se, za razliku od ostalih pet, ne zna gdje je završio. Premda je, kako su naveli, baziran na istinitim događajima, Galići će u filmu ponuditi svoju verziju događaja s naglaskom na sudbinu francuskog HOS-ovca Jean-Michela Nicoliera.

Druga serija je „Rat prije rata“ u produkciji „Intermedia grupe“ bivšeg „motrištarca“ Miljenka Manjkasa. Za razvoj scenarija deset epizoda u kojima će se obrađivati obavještajno-politički rat koji je prethodio raspadu Jugoslavije, dobit će 400 tisuća kuna. Takav iznos, koji je tek nešto niži od godišnjeg prihoda njegove tvrtke, Manjkasa nije zadovoljio, jer su ga – kako je rekao – tretirali kao početnika. Ova HDZ-ova medijska uzdanica očekivala je, naime, ugovor o izradi kompletnog projekta, a ne samo za razvoj scenarija.

Zaobiđeni *Factum*

Nije igrani program iznimka. Ratovi i događanja oko njih, tema su i više završenih dokumentarnih filmova koje je HRT otkupio bez natječaja. Dva dolaze opet iz produkcije Miljenka Manjkasa, ovaj put uz asistenciju „Večernjeg lista“. Prvi, „Lex Perković – tajna udbaškog ubojstva“, o suđenju Josipu Perkoviću i Zdravku Mustaću u Njemačkoj za ubojstvo Josipa Đurekovića, otkupljen je za 40 tisuća kuna. Drugi, „Križni put – zločin bez kazne“, opet o događanjima u Bleiburgu i nakon njega plaćen je 36 tisuća kuna.

Tu nije kraj. Otkupljen je i dokumentarac „Neprijatelj naroda“ „Avid medije“ koji je napravila Višnja Starešina, a koji ima istu temu – tragedija na Bleiburgu. Popis dopunjuju i sportski dokumentarac „Gnothi Seauton“ novog urednika Prvog programa HTV-a Brune Kovačevića i Real grupe o obitelji Kostelić (75 tisuća kuna) i „Prvi put“ Mirjane Hrge o rukometnoj reprezentaciji (35 tisuća kuna)...

Dok se jedne favorizira, druge se uporno zaobilazi. Tako na popisu opet nema *Factuma* Nenada Puhovskog, produkcijske kuće koja slavi 20 godina postojanja, koja je snimila više od 70 filmova, i dobila gomilu nagrada. *Factum* se na natječaj javio s filmovima „Generacija '68“, „Dum Spiro Spero“ i „Iza lica zrcala“. Nijedan nije prošao, baš kao ni prethodnih godina. Kako je rekao Nenad Puhovski iz *Factuma*, najdalje što su došli u ovih dvadeset godina je da im HRT otkupi filmove, a zauzvrat ustupi arhivu. Dugo su pregovarali o najnagrađivanijem filmu „Goli“ o Golom otoku, još duže o „Mediterranskom brevijaru“ po knjizi Predraga Matvejevića, ali bez rezultata. Bez rata – i to samo ako na njega gledate s jedne strane – očito ne ide.

**BRACO DIMITRIJEVIĆ – RETROSPEKTIVA,
MUZEJ SUVREMENE UMJETNOSTI, ZAGREB**

PIONIR KONCEPTUALE

PIŠE: **Srđan Sandić**

"Zapravo ne postoji takva stvar kao što je činjenica. Ljudi napišu svoje dojmove, za njih tvrde da su znanstveni, jer se prava povijest zapravo sastoji od mnogih mogućnosti, množina i dojmova. Nazovimo to količinom subjektivnosti. Ono što mi nazivamo poviješću nije ništa više od jedne subjektivnosti koja je cijelom svijetu nametnuta kao objektivno mišljenje."

Nedavno zatvorena izložba *Braco Dimitrijević – Retrospektiva* u Muzeju suvremene umjetnosti Zagreb obuhvatila je najvažnije faze stvaralaštva jednog od pionira konceptualne umjetnosti u svijetu koji je od kraja 1960-ih do danas ostvario zaista impresivnu međunarodnu karijeru.

U razgovoru s Hansom-Urlichom Obristom iz 2012., jednim od zasigurno najutjecajnijih kustosa u Europi, Dimitrijević govori o svojemu snu koji je možda na neki način anticipirao realizaciju ove retrospektive, koja je eto, posvećena pojedincu, ne društvu, društvenoj promjeni: "Dakle, moj je utopijski san da bismo trebali doći u fazu u kojoj će svi darovi i svi različiti talenti svakog pojedinca doći do optimalnog konteksta realizacije. Na primjer, u osvjet civilizacije, kao i u Lascauxu, ljudi koji su imali dar za lov – lovili su, ljudi koji su imali dara za slikarstvo – slikali su, a oni koji su imali dar za paljenje vatre, palili su vatru. Na neki način moj je san da imamo situaciju u kojoj će se sve te aktivnosti stopiti zajedno i gdje će oni koji imaju sposobnost i talent za stvaranje imati priliku stvarati i učiniti to javnim. To bi značilo da smo ušli u post – historijsko razdoblje." Dimitrijeviću se taj "ulazak" zaista i dogodio. Od svih relevantnih svjetskih galerija, do svih utjecajnih medija, znanstvenih časopisa, pregleda – Braco je našao svoje mjesto.

Germano Celant, povjesničar umjetnosti i kustos, poznat po tome što je de facto skovao termin "Arte Povera" u katalogu izložbe ističe da se Dimitrijevićeva izlagačka transgresija, još od 1969. sastoji u tome da osobama, stvarima i životinjama omogući prijelaz iz neutralnog i irelevantnog stanja u dimenziju izvrsnosti. Primjećuje da umjetnik "provocira uvođenjem beznačajnog kako bi ga izbavio i iskupio." Upravo djelo Brace Dimitrijevića i njegovo osmišljavanje pojma Posthistorija 1976. izravno su utjecali na dvije vodeće tendencije u suvremenom umjetničkom diskursu, od kritičkih praksi u javnim prostorima do intervencija u muzejskim kolekcijama. U jednomu intervjuu Dimitrijević redefinira ideju posthistorije te kaže da je to bio revolt protiv povijesti koju je oduvijek smatrao lažnom znanošću te koju je nazvao jedinom, zapravo – impresionističkom znanošću. U istom razgovoru ističe: "Zapravo ne postoji takva stvar kao što je činjenica. Ljudi napišu svoje dojmove, za njih tvrde da su znanstveni, jer se prava povijest zapravo sastoji od mnogih mogućnosti, množina i dojmova. Nazovimo to količinom subjektivnosti. Ono što mi nazivamo poviješću nije ništa više od jedne subjektivnosti koja je cijelom svijetu nametnuta kao objektivno mišljenje." Konstantne preokupacije njegova rada – temu relativnosti povijesti i povijesti umjetnosti, kao i fenomen slučajnosti – Dimitrijević je predstavio ranim djelima kao i novim radovima, kreiranim upravo za ovu izložbu.

Muzej suvremene umjetnosti pratio je rad Brace Dimitrijevića od njegovih početaka te se u zbirkama MSU-a nalaze neki od Dimitrijevićevih ključnih radova: „Slučajni prolaznik“ iz 1971., „Tripychos Post Historicus“ (sa Šumanovićem) iz 1982. kao i njegov rad na fasadi MSU-a „Posthistorijski diptih“, koji je umjetnik donirao Muzeju 2009. godine.

Retrospektivna izložba, postavljena na dva kata izložbenog prostora MSU-a, predstavila je radove nastale od kraja šezdesetih do danas, od sada već slavni „Slučajnih prolaznika“ do najnovijeg slikarskog ambijenta „Lascaux 3000“.

**Umjetnik „provocira
uvođenjem beznačajnog
kako bi ga izbavio
i iskupio“ (...)**

**Retrospektivna izložba,
postavljena na dva kata
izložbenog prostora MSU-a,
predstavila je radove
nastale od kraja
šezdesetih do danas**

Međunarodni ugled Dimitrijević je stekao fotografskim portretima nepoznatih ljudi, „slučajnih prolaznika“, koje je, uvećane do divovskih razmjera, postavljao u javni prostor po gradovima Europe i Amerike, na

pročelja i oglasne ploče – na mjesta inače namijenjena političkim ili reklamnim porukama. Taj koncept je nastavio podizanjem spomenika i postavljanjem memorijalnih ploča u čast nepoznatih građana, da bi u jednom berlinskom parku podigao 10 metara visok mramorni obelisk u čast rođendana slučajno odabranog čovjeka! „Slučajni prolaznik je moj alter ego, nadopuna za moje neznanje. Svaki put kad zaustavim prolaznika na ulici nadam se da ću sresti Leonarda. Pa ako se pokaže da je to Leonardo, ne gubim nadu da ću sljedeći put sresti Leonarda i Einsteina u istoj osobi“, izjavljuje umjetnik.

Njegova sudružica, umjetnička, privatna i intelektualna, kustosica Nena Dimitrijević naglašava da je Dimitrijevićev umjetnički diskurs proizveo dvije škole sljedbenika: umjetnike koji su intervenirali u ideološku intencionalnost grada upisivanjem alternativnih poruka te umjetnika koji upotrebljavaju razne strategije aproprijacije u propitivanju prošlih umjetničkih stilova.

Izložba, makar retrospektivna (koja u sebi uvijek, inherentno, sadrži bizarnu notu oprostaja) vrlo delikatno podsjeća na jednu od par temeljnih namjera Dimitrijevićevih radova, a to je da nam se protrese vjera u neupitno, u povijest, u umjetnost i na kraju u naš cijeli monocentrični pogled na svijet.

Prigovor koji bih dao postavu jest nedovoljna (šira) kontekstualiziranost umjetnikova rada, ali i loša rasvjeta zbog koje smo imali osjećaj ugasle kazališnosti tj. osjećaj – nezavršenosti postava. Posebno to čudi jer je dostupna oprema na dobroj razini, pa ju je trebalo, dakle, adekvatno iskoristiti.

UZ PREDSTAVU **MOJA FABRIKA**
BOSANSKOG NARODNOG POZORIŠTA ZENICA

MITOGRAFIJA GAŠENJA UZAVRELOG GRADA

PIŠE: **Igor Ružić**

***Moja fabrika* zeničkog pisca i novinara Selvedina Avdića intimna je biografija, iako je teško razlučiti čija je zapravo. Ona ne krije pripovjedačev glas, iako on postaje zaista konkretan tek onda kada i sam autor postaje svjesno biće i kad govori o osobnom doživljaju velike majke, hraniteljice i trovačice istodobno – zeničke željezare**

Već je dovoljna ta riječ! Zvuči romantično, potrošeno i nepotrebno, ali i dalje je istina, barem u jezicima koji su svoje povijesti, zajedničkosti i bogatstva pustili niz vodu. Mitski prizvuk koji ima, iako ni „domaćiju“ tvornicu ne treba podcjenjivati, fabrika daje svojom nesumnjivo i ideološki i povijesno označenom puninom svojevrsni romantični prizvuk onome navodno prizemnom, u međuvremenu prezrenom, konkretnom, ponekad i prljavom, bučnom, zadimljenom, neekološkom... radu. Fabrika je odsjaj baze koje se treba odreći, između ostaloga i zato što joj je sama povijest rekla zbogom i upisala je u saldo otpisanog.

Toj zaboravljenoj bazi Selvedin Avdić podigao je nadgradnju čiji naslov jednostavnim intimističkim dodatkom oplemenjuje nepoželjnu riječ i svrstava je u intimni krug onih stvari koje čine pojedinačni, ali i život kolektiva. „Moja fabrika“ zeničkog pisca i novinara intimna je biografija, iako je teško razlučiti čija je zapravo. Ona ne krije pripovjedačev glas, iako on postaje zaista konkretan, izuzme li se uopćavanje uvoda, tek onda kada i sam autor postaje svjesno biće i kad govori o osobnom doživljaju velike majke, hrani-

teljice i trovačice istodobno – zeničke željezare. Do tada, poglavlja knjige govore o povijesti suživota, najprije prisilnog kasnije poželjnog, grada i fabrike koja ga je, možda malo previše naglo, i stvorila. Zenička željezara podigla je kasabu u kojoj je životni princip bio „Zaobiđi me!“ na razinu urbanog središta, a ubrzana modernizacija donijela je sve svoje dobre i loše nusproizvode: kriminal, prostituciju, alkoholizam i slično. Pod austrougarskom vlašću, riječ je bila o tipičnom kolonijalnom pristupu, bez ekološke ili društvene svijesti – profit je bio jedini pravi zakon, a razvoj ga je slijedio gotovo kao nužno zlo, pa je osim industrijalizacije i urbanizacije rast fabrike u dotad zatvorenu sredinu doveo ne samo sunarodnjake iz bližih i daljih krajeva nego i populaciju s raznih strana monarhije. Grotlo „melting pota“, metafore koja u ovom konkretnom slučaju ima snagu izravnosti metonimije, čak i obične poredbe, predstavljalo je istodobno i pokazni primjer i strukturni izazov za obje Jugoslavije, posebno za onu socijalističku, u kojoj je Zenica morala dokazati i pokazati možda i više nego što je realno mogla i imala. Mitologija izražena sintagmom „uzavreli grad“ bila je provodni motiv svega u vezi s gradom koji, kako piše Avdić, možda i nije bio lijep, ali je bio grad.

Pred kraj tog razdoblja zanosa, nakon što su petogodišnji planovi ostvareni a život postao ugodniji, iako zbog specifične have nikad i potpuno ugodan, dolazi autorova generacija. Postmoderni, kritični i razočarani, pankerski skloni propitivanju mitova o proizvodnji koja ne trpi dok svjedoče

kako socijalistički zanos nagriza dekadencija, privatna inicijativa i poduzetništvo spareno s političkom ili onom sasvim običnom korupcijom, naraštaj koji je stasao u osamdesetima protiv željezare vodi svoj mali, gotovo podzemni kontrapunkturni rat kojem je ekologija tek nominalna etiketa i razlog. Donkihотовski, što autor i priznaje kad knjiga od ideološki ispravne povijesne razglednice postaje (i) autobiografija, nasrtaj na zvijer koja je u međuvremenu postala simbol grada ujedno je i početak otrežnjenja. Nažalost, u isto vrijeme kad je i otrežnjenje na drugim frontovima dovelo do još goreg trovanja, sa smrtonosnim posljedicama u devedesetima. Iako Zenica nije imala rat u onako strašnom obimu kako ostali dijelovi danas dvoglave, troglave ili kakve već postdejtonske države, ekonomski pad kao posljedicu ne samo ratnih stradanja ona nesumnjivo osjeća. Iz današnje perspektive, kad gradom i dalje dominira prevelika zahrđala zvijer, ali koja još radi minimumom kapaciteta, dok je indijski vlasnik nekome ne proda ili jednostavno zatvori, pobuna posljednjeg jugoslavenskog desetljeća čini se posebno gorkom i smiješnom, ne zato što bi možda anticipirala budućnost nego upravo suprotno, zato što nije bila sposobna pretpostaviti koja vrsta apokalipse se može dogoditi jednom kad padnu narativi koji su navodno u čeličnom stisku držali na okupu ne samo jedan grad ili jednu zemlju.

O radu i proizvodnji, o normama i udarnicima, o vrijednostima koje se stvaraju rukama da budu trajnije od mjedi, pa čak i od čelika, iz depresije današnjeg stanja Zenice, kao i Bosne i Hercegovine, ali i cijelog „regiona“,

progovara na temelju Avdićeve knjige predstava koja s pravom postaje amblematska ne samo za ovu sezonu. „Moja fabrika“ u režiji Selme Spahić i produkciji Bosanskog narodnog pozorišta Zenica je, očekivano, velika predstava velike teme velikog vremenskog raspona, freska koja kazališnim sredstvima samosvjesno propituje moć proze, čak i takve koja se ne može odlučiti što je. Ako je Avdićeva knjiga monografija i biografija, dramatiizacija Emine Omerović, Bojane Vidosavljević i same redateljice upravo je mitografija, zato što intimne dijelove autorskog pripovijedanja prepisuje i pripisuje kolektivu koji ih onda nadopunjuje svojim iskazima, ispovijestima ili jednostavno – donesenim materijalom. Razvija se na sličan način kao i knjiga, jer je, unatoč ekskurzivnim arabeskama, u stopu prati. Izvana pak obećava, između ostaloga i radnom biografijom redateljice koja je u karijeri već imala i više nego zapaženih autorskih predstava nastalih redom s ansamblom i stvorenih u procesu a ne prema književnom predlošku, nesputanu autorsku slobodu. „Moja fabrika“ je i ima, najprije u načinu kako je građena oko zadane strukture, ali prije svega po svojoj funkcionalnosti i višestrukoj kontekstualnoj uokvirenosti. Knjiga spaja grad i fabriku u cjelinu jer prati simbiozu i međusobnu ovisnost proizvodnje i života, učinkovitosti i svega onoga što dolazi s njom – od obiteljskog života s pripadajućim ritualima, preko obrazovanja, zdravlja, prometne povezanosti, izgradnje stambenih i svih ostalih kapaciteta, do društvene dinamike kao rezultante svega toga. Predstava tom spoju dodaje svoju autentičnu komponentu –

kazalište samo, što Bosansko narodno pozorište Zenica to zaslužuje, svojim nekadašnjim sjajem, današnjom aktivnošću i svojom, od grada i fabrike neodvojivom, poviješću.

Bosansko narodno pozorište Zenica osnovano je 1950., dok je još trajala prva petoljetka u kojoj je željezara privođena svrsi izgradnje ratom porušene zemlje i društva koje je, „kako se vjerovalo“, okrenulo novu stranicu u razvoju čovječanstva. Kultura je, naravno, bila dio tog zamaha, pa je i radnički grad dobio jednu od onih kulturnih institucija bez koje ne bi bio kompletan. Kako je Zenica postajala primjer i simbol, kultura je, barem kazališna, ponovno došla na red u fazi već visoko razvijenog socijalizma, čija su se ideološka puknuća već nazirala, a uskoro će i ona ekonomska. Izvana je ipak trebalo čuvati fasadu postignuća, pa je 1978. prema nagrađenom projektu Jahiela Fincija i Zlatka Ugljena izgrađena reprezentativna i pomalo predimenzionirana zgrada-hram. O ambicijama i želji da se tonama betona i kvadratima stakla govori glasnije nego riječima svjedoče i danas impresivni podaci o veličini zgrade, ukupnoj korisnoj površini i otvorima pozornice, od koje je jedina veća bila, a i danas jest, ona Srpskog narodnog pozorišta u Novome Sadu.

**Moja fabrika u režiji
Selme Spahić je velika
predstava velike teme
velikog vremenskog
raspona, freska koja
kazališnim sredstvima
samosvjesno propituje
moć proze**

Četiri desetljeća turbulentne, tranzicijske i krvave povijesti kasnije, zgrada je i dalje monumentalna, ali je i monument svega onoga što je Bosna i Hercegovina u međuvremenu prošla, pa je sve do nedavnog kozmetičkog uređenja fasade izgledala kao da ratna djelovanja Zenicu i nisu zaobišla. BNP i dalje jest središnji objekt kulture u Zenici i cijelom njezinom kantonu, i dalje reprezentativan i impresivan, ali istodobno i dijeli sudbinu grada, čak je i anticipira. Prije nekoliko godina oluja je polomila golema stakla na fasadi, pa je održavanje predstava bilo onemogućeno u zimskim mjesecima. Prošle zime, kad se dogodilo ono što je sadašnji vlasnik željezare odavno najavio, a to je da uslijed smanjivanja proizvodnje ni fabrika više ne proizvodi toliko dodatne topline da bi mogla grijati cijeli grad, Zeničani su se počeli smrzavati ne samo u teatru, nego i kod kuće. Priča o suživotu grada i fabrike tako je dobila još jedan od brojnih simboličnih epiloga, u kojem je kazalište, u skladu sa svojom primarnom funkcijom predskazivanja i osvješćivanja, odigralo gotovo profetsku ulogu.

Na toliko konkretnoj povezanosti grada, fabrike i kazališta predstava ni malo ne inzistira, nego joj dopušta da se sama, posredno, dogodi. Scenografija i kostimografija, a oba segmenta potpisuje Sabina Trnka, ostavlja zaista veliku scenu BNP-a gotovo potpuno praznom, tek s pokojom nužnom nazna-

kom rekvizite, dok u pozadini spušta tek dva panela: najprije fabriku, a onda i grad, kao njezin dodatak ili rezultat. I kostimi su takvi: ansambl je uglavnom u radničkim kombinizonima i ostaloj potrošnoj odjeći koji navuče nakon što izađe iz kostimografski prilagođene tradicije dimija i turbana, jer opismenjavanje radnika, kako konkretno tako i ideološko i kulturno, utvrđuje kao povijesni proces paralelan s onim proizvodnim ali i klasnim. Nakon epizoda iz NOB-a, kad je fabrika bila i poprište i uteg i ulog u borbi, poslijeratna obnova i osuvremenjivanje željezare zajedničkim naporima svih konkretizirano je jednostavnim spuštanjem praznih nosača – metalnih šipki koji uspješno zamjenjuju svaku vrstu građevinskog materijala, šina i svega onoga od čega su takvi pogoni sastavljeni.

S dolaskom boljih dana i pozornica se sporadično funkcionalno puni, ali i dalje uglavnom ostaje znakovito prazna, u najboljoj maniri suvremenog kazališta koje zna da prazni prostor, ukoliko je napunjen radnjom, ne postoji. U Avdićevoj knjizi to se naglašava kulturom stanovanja i svakodnevnog života, u predstavi o tome više govori sam ansambl svojim grupnim i pojedinačnim angažmanom, zajedničkim procedurama i individualnim proplamsajima. Jedna od najzanimljivijih dramaturških intervencija događa se persiflažom „Uzavrelog grada“ Veljka Bulajića, ikoničkog filma o Zenici, pri čemu didaktički prizor poduke radnica u društvenim plesovima učas postaje uvod u pankersku pobunu i refleksiju na suvremenost. Pritom su se autori predstave jasno odredili i prema boljoj prošlosti i prema sadašnjosti, točnije prema dvije dominantne struje u njoj: onu nostalgичnu i onu negatorsku. Pa iako je predstavi sasvim moguće, i interpretacijski gotovo bezbolno, pripisati pripadanje prvoj od navedenih, ona zadržava kritički stav i prema posljedicama – u skladu s Avdićevom mladenačkom pobunom i kasnijim realističnijim pogledom na povijest grada i fabrike.

Međutim, i to je ono najvažnije, „Moja fabrika“ ne staje na tome: uz odnos prema ondašnjoj zbilji ona gradi i odnos prema današnjici i grada i države u kojoj nastaje i koju ne može ne zamijetiti. Aktivistički nerv Selme Spahić u tome je najvidljiviji, a prizor u kojem Lana Delić gitarskim rifom, nalik onom drugom, također gitari i pisanju sklonom Avdiću, po kratkom postupku secira sve ono što danas u tom gradu i toj državi, najblaže rečeno, ne valja. Dokumentarističko kazalište nostalgije, s obiteljskim pričama o povezanosti s fabrikom ili odnosa prema njoj, s anegdotama o pripadanju i otpadničtvu, o dubokoj modernističkoj posvećenosti „hraniteljici“ i razumljivog postmodernog otpora „trovačici“, što je odnos prema majci-fabricsi koji bi mogao biti i prvoklasan psihoanalitički materijal, tek tada dobiva smisao jer priča o prošlosti postaje priča o sadašnjosti. Posljednjom scenom, koja nalikuje postapokalipsi jer ansambl u zaštitnim odijelima odlazi s pozornice ostavljajući na njoj tek nekoliko osušenih sadnica, ona postaje i slika budućnosti.

Vrijednost se u umjetnosti dogodi ne kad univerzalno biva preslikano na pojedinačno nego obrnuto: kad iz pojedinačnog izbija univerzalno, čitljivo a spontano, samouvjereno u svoju različitost i svjesno svoje općenitosti. Upravo zato priča o zeničkoj fabricsi i jest alegorija, ali dosega većeg nego što je to tek jedan grad, država ili bivša država, ili njezino društveno uređenje. Njezina je poruka globalna, na način kako to knjiga Selvedina Avdića možda i naslućuje, ali tamo nije otišla. I možda i bolje da nije, jer ovako predstava može sama nastaviti onu knjigom tek započetu rečenicu ili priču ili roman koji se, kao i svaki pravi, ne završava. Sve dok se ne pretvori u mit, čak i uz cijenu da to znači i konačni kraj svih njegovih aktera.

„U MORU ŽIVOTNIH PROBLEMA, MOJA OLOVKA NIKAD NE DREMA“

**DRAGAN PROTIĆ IZ BEOGRADSKE GRUPE „ŠKART“
I INICIJATIVE „NEPRAKTIČNE ŽENE“**

Sudar idealizovanog sveta sa starih kuvarica i kanonske rigidnosti njihovih poruka sa realnošću, rezultirao je novim kuvaricama. Stare govore kako bi nešto trebalo da bude, a nove kako jeste, jer imaju dokumentarni pristup. Svakodnevnica spontano nameće teme kojima se bavim i daleko je od ušuškano, bezbrižnog i bezbednog sveta koji postoji samo na starim kuvaricama

RAZGOVARAO: Srđan Sandić

Zanatska zadruga „NEpraktične žENE“ imenovana je 2016, a u stvari, nastala još 2000. godine okupivši žene, muškarce i ostale koji su se upustili u izradu „NOVIH KUVARICA“. Saznao sam za nju preko društvene mreže Facebook, nakon čega sam kontaktirao Dragana Protića iz beogradske grupe „Škart“ da mi pojasni o čemu je riječ. „Škart“ su, za one koji ne znaju – 1990. osnovali Dragan Protić i Đorđe Balmazović u napuštenom grafičkom ateljeu na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu. Kombinirajući razna iskustva, poeziju, grafički dizajn, arhitekturu, performans, društveni angažman, „Škart“ je razvio i lokalnu strategiju uličnih samizdat/samodat akcija koje „funkcioniraju“ i dan-danas. „NEpraktične žENE“ su jedna izrazito simpatična i borbena društvena inicijativa.

Neka od pitanja koja su si zadali u spomenutoj inicijativi, a na koja dijelom nude odgovore su: može li se kroz pasivne tradicionalne forme progovoriti jezikom kritičke komunikacije? Smije li se kroz narodnu radinost, umjesto ponavljanja patrijarhalnih lekcija „KAKO TREBA“, otvoreno pričati o tome „KAKO JESTE?“ Smije li se primijeniti suvremena poezija i dizajn u suradnji s nekim trećim kućnim vještinama? Kako ujediniti različita zanatska i kreativna iskustva u zajedničkoj borbi protiv patrijarhata i nasilja, za jednakost, solidarnost i pravo glasa? Što reći spuštenim glavama? – ... a što glavama-spavama?

Razgovor je vrlo citatan, uključeni su odgovori gospođa koje su stvarale

spomenute radove, a Škartovci nerijetko umjesto „svojih“ odgovora, daju upravo damama prednost.

Koja je ideja projekta NEpraktične žENE? Kako se ostvarivala?

Dragan Protić: U banatskoj kuhinji moje bake Danice uvek su visile 2 kuvarice – jedna iznad lavana za pranje ruku, a druga iznad šporeta. Kad god bih je pitao zašto ne skine te smešne vezove, ona bi odgovarala: pusti, to je nešto moje... Godinama kasnije, usred Nemačke, kao stipendisti Akademie Schloss Solitude, odlučili smo se da upravo sa jugoslovenskim migrantkinjama radimo na Novim kuvaricama, da vidimo šta je to nešto moje ostalo sa njima i može li se talog romantičarske tradicije pretvoriti u glas slobodne žene. *Prodala sam snove za papire nove*, jedna je od kuvarica koju je Dobrila Puzić, tamošnja spremačica, „naša“ žena, gastarbajterka, uradila 2000. godine u Štutgartu.

Po povratku u Beograd povezujemo se sa ŽENOM, udruženjem samohranih majki-izbeglica. Saradnja sa *Ženama u crnom* tokom rata i ovde se nastavila u drugačijem formatu. Nova inicijativa Radmile Žarković iz *Žena u crnom* i njene koleginice Dušice Radišić okupila je samohrane majke izbeglice sa raznih jugoslovenskih ratišta, privremeno smeštene u Beogradu, u poziciji stalnog čekanja socijalne pomoći i humanitarnih paketa kojima su prehranjivale decu. Nakon stihijskih godina provedenih u zbegovima i izbegličkim

MI SLE AKO NAM

ŽU OČI
KŽU

DA ČEĽ SVEĽ PROČI
LAKŠE PROČI

kampovima, tihi vez je bio glavni oblik njihove socijalizacije. Cvetni stolnjaci i štrikeraji u tišini. Ponavljanje istog-poznatog i istog-sigurnog u beskraj. Počeli smo redovno da dolazimo i polako pričamo sa njima o najrazličitijim temama. Na pitanje hoće li sa nama da probaju da pišu i rade Nove kuvarice – jednoglasno su rekle *NE, to ih ne zanima*. Onda smo, jednom prilikom, doneli probrane i urimovane zapise sa njihovih razgovora. Dušica Radišić im je dala da izvuku po par tema, nagovorila ih da ilustruju – i tako je stvar krenula... Tu je nastala i, do danas najpoznatija, Nova kuvarica koja govori o iskustvu njihovog desetogodišnjeg života u ratu – *Deset sa lukom – deset sa mukom*. Svaka godina predstavljena je – čime će drugim nego – jednim čevapčićem! Ohrabrena mogućnošću da kroz vez kaže nešto o sebi, u grupi se izdvojila Lenka Zelenović, koja je ubrzo počela da veze na sopstvene tekstove i crteže i gotovo svakodnevno donosi nove radove.

Evo šta Lenka kaže o počecima: „Godine 2000. dvadesetak žena i ja, u ŽENI – Udruženju samohranih majki izbeglica u Zemunu, vezle smo kuvarice na dobijene tekstove - naše reči preoblikovane u stihove, koje su *škartovci* zapisali u razgovorima na radionici. U međuvremenu, podstaknuta *škartovom* upornošću i podrškom, usuđujem se sama da pišem tekst i crtam. I tako počeo da se ostvaruje – kako je ja zovem – moja ‘radna terapija’. Kao samohrana

majka deteta sa retkom bolešću, tada i bez posla, takoreći ničiji slučaj, počinjem da kritikujem vlast i političku situaciju, i da slobodno iznosim svoje mišljenje. Samim tim, svakim bodom činilo mi se da skidam deo tereta sa mojih leđa i duše. Od tada imam preko 350 Novih kuvarica i drago mi je kada na izložbama čujem pozitivne komentare, posebno od mladih ljudi. Radiću ih i dalje, a sledeća će biti: „U MORU ŽIVOTNIH PROBLEMA / MOJA OLOVKA NIKAD NE DREMA“.

Koji su ciljevi ovog projekta? Jeste li ih postavili prije nego ste krenuli u ovu priču, ili ne?

Dragan Protić: Joj, ima ih nekoliko. Kao prvo, ne bih ovo nazvao projektom, nego – inicijativom. Pogubni “projekti” imaju svoj plan rada, troškovnik, stresovnik, kaznene rokove i lažne izveštaje. “Projekti” se, u stvari, pretvaraju u birokratska opravdanja za sva pristajanja i nestajanja. Tu, znamo i sami, rezultati često i nisu važni. Važni su zbirovi, važna je NULA. Da, da – važna je čuvena zbirna NULA, koja potvrđuje da nema razlike između uložnog i potrošenog. NULA koja ubija. Mnogi su odustali od svake kreativnosti, od svega, odbijeni upravo ovim stalnim proveravanjem nula. Zbir, zbir. Tamni vir. NIŠTA.

Zato ova samoobrtina, samoorganizovana inicijativa traje već 17 godina, koliko traje i horska avantura (nekad HORKEŠKART, sada HORKESTAR). Kada smo počinjali sa NEpraktičnim ženama i HORKEŠKARTOM takvi formati još uvek nisu bili na dnevnom redu. I/ni danas mnoge stvari nisu na dnevnom redu, zato i ne znaju gde da ih smeste. Ta "nesvrstanost" im upravo omogućuje nesmetani razvoj i pokušaj "trećeg puta", nezaključanog u format jednog medija i nepristalog na diktat sigurnog pripadanja sceni umetničkog propadanja. Ukratko, svih ovih "nepraktičnih" godine rada u NEpraktičnim ženama, izvlačimo "otpisane" forme, u ovom slučaju kuvarice/dozidnice i kroz njih, kroz to prepoznato nešto moje, iniciramo razne grupe žena (i muškaraca i ostalih) da kažu nešto u svoje ime. Taj glas kreće dalje. Osim na kuvarici, on se već čuje i na ulici, nizom uličnih izložbi, čita se u novinama (kao sada kod vas), te žene putuju i nastupaju na raznim scenama, od staračkih domova do festivala.

Poruke, u stvari, iskaču sa vezenog platna i postaju, kako Arsen kaže, *budnice* ove naše učutkane stvarnosti. Evo šta kaže Brigita Međo: „Moja najranija sećanja vezana su za kuvarice kao obavezni deo kuhinjskog dekora sa zaštitnom ulogom, stavljale su se iznad šporeta da sačuvaju zid od prljanja. To su bili moji prvi 'stripovi' sa idealizovanom predstavom kuhinje i domaćice u njoj, sa pratećim tekstom, svaka kuća je imala drugačiji prilagođen ukusu vlasnika. Sa kuvaricama u urednim, raskošnim kuhinjama, mlade, lepe domaćice ili glas naratora („Domaćice manje zbori da ti ručak ne zagori“) upućivali su posmatraču prigodne savete, neophodne za uzorno vođenje

domaćinstva i porodičnu harmoniju. Sudar idealizovanog sveta sa starih kuvarica i kanonske rigidnosti njihovih poruka sa realnošću, rezultirao je novim kuvaricama. Stare govore kako bi nešto trebalo da bude, a nove kako jeste, jer imaju dokumentarni pristup. Svakodnevnica spontano nameće teme kojima se bavim i daleko je od ušuškano, bezbrižnog i bezbednog sveta koji postoji samo na starim kuvaricama. Trenutna preokupacija su mi mediji („teror medija“) i simulakrum koji stvaraju tretirajući naše mozgove poput kanti za smeće sa ciljem da se potpuno uguši kritički duh bez mogućnosti da postavimo neko suvislo pitanje, jer drugi misle umesto nas, i za nas, naše je samo da slušamo.“

Vezovi su nerijetko politički osvješteni. I duhoviti. Možete li nam ispričati priču o npr. Lenki koja je, čini mi se, najprisutnija na Facebooku.

Dragan Protić: Evo šta kaže Lenka: „Ako mogu reći, veliko olakšanje i slavu malog umetnika ostvarila sam kroz rad na Novim kuvaricama. Celog života sam bila crna ovca u porodici, zapravo 'tupavko' koji ništa ne zna, ali moje kuvarice se nalaze širom sveta, takoreći na svim kontinentima. Ipak sam, nekako, ja pobedila. Drago mi je da se u raznim muzejima i privatnim kolekcijama nalaze moji radovi i da se to smatra umetnošću. Došlo je vreme da kroz svoje vezove, koje delim na duševne, ekološke i političke, mogu slobodno da iznesem svoje mišljenje, glasno i jasno.“

Karakterizira ih i rima koja tu kao da rekreira narodne mudrosti koje bi to mogle biti, ali nažalost nisu...

Dragan Protić: Pava Martinović odgovara: „Na izradu novih kuvarica podstaklo me je poznanstvo sa dve dugogodišnje vezilje kuvarica tog tipa, Brigitom Međo i Lenkom Zelenović. Možda su me još više motivisale pune rubrike crne hronike u dnevnoj štampi o stradavanju žena svih uzrasta. Izveštavanjem na naslovnica, podizale su tiraž na 'ženskoj nesreći'. Rešila sam da analiziram položaj žene u porodici, društvu, politici uopšte u savremenom životu izradom novih kuvarica. Zadržala sam stil i izgled tradicionalnih kuvarica sa bitno novim sadržajem. Mojoj ženi se može dogoditi da čitajući nobelovca kasni sa ručkom, kuhinju ostavlja, žuri na sastanak stranke... Dakle, nije to ona idealna žena sa tradicionalnih kuvarica koje su svojevremeno imale poruke i značaj u ishrani, higijeni, ponašanju za stolom. Smatram da sam na većini kuvarica u domaćinstvu i tražim od bračnog druga pomoć. Manji broj radova pokazuje stanje i položaj žene u društvu i politici. Da bi žena bila ravnopravan član i korektno tretirana razmatraćemo i korigovati zakon o radu. Stanje ne sme ostati na 'kako gazda kaže'. Na jednoj kuvarici je pet žena na pauzi u fabrici. Očito je da su fizičke radnice. Planiram i dalje izradu kuvarica sa osvrtom na intelektualke, naučne radnice... Sve su one radnice. Umesto nekih izgubljenih radnih prava i radnih mesta dobile su 'gospođo'. Moj radni vek je istekao u prosveti. Stara sam 70 godina. Ja mogu pomoći samo ovim vidom aktivnosti u rešavanju ženskog mesta pod suncem. Kompjuter je bio zauzet. Pozdrav p a v a“

Kako je primljen projekt kada se predstavlja javnosti? Koja su iskustva?

Dragan Protić: Spomenuo bih da je Zagreb bio prva stanica „NEpraktičnih žena“. Na poziv drugarica iz grupe WHW „Nove kuvarice“ je izložila Galerija NOVA 2007. godine, a prva ulična akcija, čak i pre beogradske, bila je na zagrebačkom Urbanom festivalu, koji nas je ugostio snežne zime 2008, kada su došle i 3 „NEpreklične žeNE“, Mica, Lenka i Brigita. Na Cvjetnom trgu, na stepenicama pijace Dolac, kao i duž parka Zrinjevac, raširile su razne vezove i dobile niz iskrenih podrški, dragocenih stihova i crteža za nove radove, između ostalog: „POLITIČARI JELI, PILI / NARODE POZAVADILI“

Postoje li daljnje namjere ovog projekta?

Dragan Protić: „NEpraktične žeNE“ bi volele da dođu u vaša mesta, fabrike, kuće i pokažu vam svoje radove i podstaknu vas da se i vi priključite. Pozovite ih (FB NEpraktične žeNE). Inače, počinjemo da probamo sobno-pozorišnu monodramu NEpraktične žeNE. Prošle nedelje smo imali pesničku radionicu pisanja Novih kuvarica u Gerontološkom centru u Mladenovcu. Juče smo bili gošće/gosti letnjeg beogradskog feminističkog festivala BEFEM. Gotovo svakodnevno NPŽ objavljuju svoje nove radove na Fejsbuku, žene iz celog sveta naručuju kopije radova za sebe, čak je i jedna riječka drugarica, čuvena umetnica Milijana Babić, kupila ni manje ni više nego baš crnu kuvaricu kao svadbarski poklon za svoju drugaricu. Kao što smo rekli – projekat je mrtav, inicijativa se nastavlja.

VARIJACIJA UZ JOŠ JEDNU NEOBILJEŽENU GODIŠNJICU

NULTA GODINA

PIŠE: Đorđe Matić

Budući da se radi o nesretnoj zadatosti, otud i ove godine neće se promijeniti mnogo u pogledu 170. godišnjice koja je tako bitna da bi se morala upisati u svako desetljeće s brojkom sedam na kraju. Te je 1847. Vuk Karadžić stampao prijevod Novoga zavjeta, Đuro Daničić izdao "Rat za srpski jezik i pravopis", Njegoš objavio „Gorski vijenac“, a Branko Radičević objavio "Pesme". Samo pobrojana, ovako redom, ova četiri djela objavljena u samo jednoj godini neshvatljive eksplozije stvaranja, dovoljna su da svatko s dva zrna soli u glavi zastane zapanjen nad predočenim

Godine koje završavaju brojkom sedam iz nekog razloga uvijek imaju u sebi i bitne, upravo ključne godišnjice. Zašto je to tako nećemo ulaziti jer to ne bi išlo ili bez mistifikacije ili bez silaženja u neke "kabalistički" zatvorene i mutne predjele, ali neobičnost i tajnovitost te činjenice ostaje pa nam je za njom baš u ovoj godini krenuti. Veliki svijet tako obilježiti će između ostalog svoje dvije, isto tako velike godine – godine autentičnih revolucija. Prvo one Lutherove – kad je u oktobru 1517. njemački teolog po predanju prikucao svoj *Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum* – 95 teza na vrata crkve u Wittenbergu, prvu grudu koja će pokrenuti lavinu protestantske Reformacije i iz nje čitav Zapadni svijet. A onda, istoga mjeseca (po starom kalendaru, u nas novembra) 1917., u Petrogradu će jedna pobuna i prevrat – doslovno: *переворот* – započeti novo, strašno i sjajno doba, i istovremeno završiti dio drugoga procesa od četiri stotine godina. Interesantno, Lutherovo učenje u sebi ima koncept "predestinacije", a Lenjinova ideologija (religija?) "logičku determinaciju". To neće biti slučajno.

To je politička povijest i ideologija. U kulturi pak, onom njenom interesantnijem dijelu koji je izdigao takozvanu popularnu kulturu u visoku, ove godine slavi mnogo svjetlije – 50 godina od hipijevskog "Ljeta ljubavi" i isto toliko od pojave

Vuk Karadžić

Sgt. Peppera Beatlesa, prvog konceptualnog albuma u povijesti. O svemu tome piše se dakako naširoko, snima, evocira, reinterpreтира, govori.

A "mi" u svemu tome? Sa samima sobom i vlastitom kulturom?

Pa kao i u svemu ostalom, kako drugo. Stiješnjeni (kao i uvijek!) i izgurani, posvađani i mali, stojimo tako između velikih datuma velikih sila, njihove samosvijesti i moći, i ne vidimo više svoje datume dobro. Ni onda čak kad su nas ti datumi formirali *ne manje* od značajnih dana velikih kultura i takve determinacije koja se širi i određuje sve na svakoj strani globusa. Naprotiv. U pravu je zato ovih dana bio kritičar Aleksandar D. Kostić, kad je o još jednoj važnoj godišnjici – pola vijeka antologijskog filma "Kad budem mrtav i beo" Žike Pavlovića, napisao kako "mi u našem provincijalnom lokalnu s uobičajnom nehajnošću baratamo vlastitom tradicijom i baštinom", dodavši da se pokoji takav datum obilježava "po inerciji" i – pogađajući time suštinu – "u globalnom duhovnom poretku na koji smo se odavno i isuviše lako navikli".

Nije ovakva nesvijest ni nerazumljiva uvijek. Budući kulturni međaši kod nas stalno stoje odozgo pritisnuti onima povijesno-političkim i ideološkim, a šire kao dio povijesti pak beskrajnih i silnih diskontinuiteta i lomova, rušenja i preteškog ponovnog sastavljanja, uništavanja ili, gore, nepopisivanja, nedostatka kronologije i osnovnih materijalnih dokaza i baštine, ovdje se nikada nije dobro ni razvila ta svijest o važnosti datuma. A nije ni mogla jer najčešće, pojedinačno pa i opće, naprosto nismo ni znali ni lako saznawali kad se što uopće dogodilo.

U tom problemu, uvijek mi se javi kao intelektualna i vizualna metafora jedan televizijski intervju s Danilom Kišom u kojem on istinskim žarom i humorom fascinacijom podjednako, govori o Krležinim "sinoptičkim tablicama" iz čuvenog predgovora o Kranjčeviću iz 1931. Krleža je postavio u toj razornoj fusnoti paralelno i jednostavno datume i tendencije u našoj književnosti naspram evropske. Zapanjenost koja se javlja kod čitanja tih diskrepancija upravo pojačava kronologija, konkretnost i nemilosrdnost brojeva. To, takva konkretnost ono je što je uzbudilo Kiša između ostaloga (kao što je i moralo baš i samo njega kao jedinstvenog "pjesnika strašnih brojeva"). Kiš je u tome osjetio metaforu nedostatka, nedostajanja fiksiranja važnih godina u kulturi, onako kao što je činila i čini ideologija spram političke povijesti (uostalom: 1389., 1463., 1804., 1914., 1918, 1941, 1945, 1991...).

Petar II Petrović Njegoš

Budući da se radi o nesretnoj zadatosti, otud i ove godine neće se promijeniti mnogo u tom pogledu – iako je u pitanju godišnjica tako bitna da bi se morala upisati u svako desetljeće s brojkom sedam na kraju. Stotinu i sedamdeset je godina prošlo od 1847. – vremenskog razdoblja u koji je stalo toliko da bi se moglo nazvati “nultom godinom” suvremene nacionalne kulture:

Vuk Karadžić u Beču štampa svoj prijevod Novoga zavjeta.

Đuro Daničić, Vukov najvažniji adept, izdaje “Rat za srpski jezik i pravopis”, prvu lingvističku polemiku s pozicije Vukove vizionarske i na kraju pobjedničke ideje o narodnome jeziku.

Njegoš objavljuje Gorski vijenac, vjerojatno najveće poetsko dostignuće našega jezika, do danas.

Branko Radičević, mladi romantik i također Vukov sljedbenik, objavljuje “Pesme”, poetsku zbirku kojom će postati sam simbol srpskih romantičara.

Samo pobrojana, ovako redom, ova četiri djela objavljena u samo jednoj godini neshvatljive eksplozije stvaranja, dovoljna su da svakom s dva zrna soli u glavi zastane zapanjen nad predočenim.

Naravno, u toj našoj *Annus mirabilis*, a godinu prije nego će nasilje socijalnih revolucija zapaliti Evropu – iako su u samo jednoj godini na svijet došla ovakva remekdjela, jasno da se radilo o kulminaciji više stoljeća stremljenja, muke, padova i tako sporog i teškog uzdizanja. Također, a manje vidljivo je što se radilo o vrhuncu procesa i dijalektike gdje su ova četvorica najvećih izašli kao pobjednici – po čuvenoj Newtonovoj izreci – stojeći “na ramenima giganta”, tolikih malo ili nikako poznatih prethodnika koji su sami i raspršeni, plašeni i bijeni, vodili bitke za jezik, pravopis, za pismenost – za samu civilizaciju – u okolnostima strašnim i dugo vijekova neljudskim. U isto vrijeme, četvorica pobjednika nisu slučajno bili to što jesu i, gledajući njihovu determiniranost, nečuvenu hrabrost, odrješitost i nadarenost bez precedenta, vjerojatno bi trijumfirali na kraju – svemu usprkos. Sva četvorica – ljudi od integriteta, svi krajnje invidue, a opet povezani međusobno i neraskidivo, kao i što su itekako znali izabrati druge ljude koji će po svojim bilo osobinama, bilo pozicijama u društvenoj hijerarhiji biti ključni za provođenje i ostvarivanje istinskog obrata – u smislu potonjega, najrazvidnije govori Vukovo prijateljstvo i suradnja s

Kopitarom, povezanost koja će roditi najljepše bratstvo naših kultura, divnu vezanost između dvojice velikana različitih porijekala.

Bez obzira takvu snagu ovih ličnosti, svejedno je razvidno tko je *primus inter pares* među njima: Vuk je istinski revolucionar, rođeni borac, hercegovački tvrdo-glav i nesalomljiv, inadžija i buntovnik. I koliko god bio takva izrazita individua, on je (baš i po tome!) upravo predstavnik i baštinik osobina svoga naroda – naroda malog, ali koji po sposobnostima, bistrini, stvaralačkom geniju i, iznad svega, izdržljivosti i želji za opstajanjem u strašnom vremenu nije zaostajao (iako u svemu drugom jest!) za najvećima.

**Stiješnjeni, kao i uvijek!, i
izgurani, posvađani i mali,
stojimo tako između velikih
datuma velikih sila, njihove
samosvijesti i moći, i ne
vidimo više svoje
datume dobro**

O tome, takvom paradoksu i sprezi osobina, pored biblioteke stručnih, lingvističkih, sociokulturnih i povijesnih radova napisanih o toj vjerojatno ključnoj figuri naše kulture, vjerojatno najbolje, svakako najljepše tekstove napisao je sam Andrić – figura po temperamentu u gotovo apsolutnoj suprotnosti revolucionaru iz Tršića, ali koji je u tekstu “Vuk, reformator”, kao dijelom jednog nevelikog a čarobnog ciklusa o Vuku, ispisao skoro sve potrebno da bi se u svojoj samoj biti razumjela ta i takva pojava kao što je Vuk Stefanović Karadžić.

**“...Pak ću moj maternji jezik onako pisati,
kao što ga milioni duša govore”**

(Vuk Stefanović Karadžić)

Daničić, taj “prvi apostol” Vukov, *prvopozvani*, sasvim određen figurom reformatora nastavlja širenje “nove vjere” fantastičnom, i reklo bi se potpuno “nenaškom” marljivošću, radnom etikom uzorno germanskom, te praktičnom primjenom Vukovih principa i postavki. Gornja analogija u kršćanskom ključu nije slučajna niti ironična. Daničić, bez obzira na svoju neovisnost i znanstvenu i intelektualnu visoku osposobljenost, nastupa “prozelitski”, strukturirajući u nauci i praksi zasade svoga učitelja, što znači da je, dakako, sve ubrzo “nadraslao” granice i pitanja samoga jezika i pravopisa i dobilo odmah šire društvene i idejne, ideološke implikacije. Bečki književni dogovor 1850., čiji je Đuro jedan od potpisnika, metafora je gornje teze. Daničić je istinski posvećenik Vukovog učenja: “Vuk nije življevao niti živi za svoj vijek, nego za vijek drugi što nastaje; za to ga njegov vijek i ne razumje, za to ga njegov vijek progonaše”, piše u samom “Ratu za srpski jezik i pravopis”. Evo ga – to je Daničić kao Vukov “Sv. Pavle”, s tonom upravo religioznim i Vukovom figurom što ima eho gotovo mesijanski.

No, ako napustimo ove visokoparnosti i spustimo sve pak na razumnu, “svakodnevnu” a zapravo suštinsku razinu, možda ćemo iza i izvan toga naći nešto zapravo važnije. Tako ovaj nekadašnji (!) Đorđe Popović, što je uza svoju “konverziju” izabrao i uzeo novo ime i postao Đuro Daničić (evo, opet Savle/Pavle nijansa), omogućio je svojim radom i reformu latiničnog pisma – ovoga kojim pišem upravo. Uveo je novo

Branko Radičević

slovo (zbog ujednačenosti s ćirilicom) – grafeme Đ i đ, i time omogućio da danas, bez digrafa, bez kompromisa i posebnim, preciznim znakom – napišem svoje ime.

Ta "upotrebnost vrijednost", ova mala i jednako silno važna promjena, nešto što poput stotina drugih sličnih čestica oblikuje život na nevidljiv a prisutan način, što oblikuje čovjekov identitet na razini kojoj ne može doskočiti nijedan razbijač identiteta, ima naročitu diskretnu ljepotu. Njen dio, a kao dio iste, mnogo veće i jednako skrivene građevine, bio je i jest i Branko Radičević. Da, lirik i romantičar par excellence, "prvak i prvenac naš", kako je napisala Isidora Sekulić – ali što je to prema načinu na koji se Brankova posveta Mini Karadžić, Vukovoj kćeri naravno, kao nježan korijen uhvatila da bi ostala tvrdoglavo i izrasla, procvjetala 130 godina kasnije, također u godini s brojem sedam, 1977., sad ijekavizirana i otpjevana u onom čarobnom trenu, isto takvim glasom, ljepotom lica pjevača i divnom muzikom, tonom koji je tada kao nikad spojio najljepše i najčistije mlade struje čitave jedne zemlje što su se prožimale i svijetlile u svojem sretnom naponu:

"Pevam danju, pevam noću,

Pevam, sele, što god hoću:

I što hoću, to i mogu;

Samo jedno još ne mogu..."

Sve do nove, melodijske kulminacije koja je uzdizala kao ništa drugo ni prije ni poslije, melodije i riječi tek neznatno radi metra prilagođene:

"Kad si zvijezda, sele moja,

Da si među zvjezdicama,

Među svojim, sele moja,

Među svojim sesticama..."

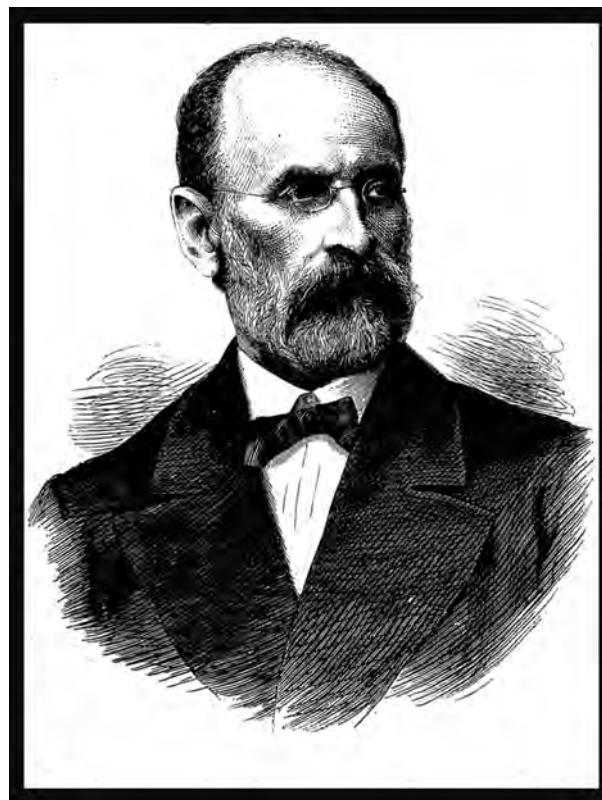
Nakon takvoga vrhunca, nakon toliko svjetla, moglo je jedino zamračiti – i Brankov život (i Minin), i ono sve što je 130 godina kasnije živjelo u trenutku kad je ponovo rođena pjesma davno umrlog nježnog srpskog romantičara.

"....onaj danas u Slavenu ljepše piše ko prostije piše"

(Đuro Daničić)

Njegoš, kao pojava potpuno drugačija i izdvojena u svemu pa tako i tome, naravno ne drži se gotovo nimalo gornjega nauka i Daničićevog sabijanja Vukova nastojanja u jednu "formulu". Njegoš je izmislio svoj vlastiti jezik, spojen i sašiven od suprotstavljenih materijala, i njemu reforma skoro da "nije ni trebala". Zanimljivo je u tome koliko je upadljivo uzdržan i nekako čudno i isuviše uljudan kad spomene Vukove ratove s kompletnim političkim, religioznim i kulturnim "establišmentom" u Srbiji i u preku, u pismu iz iste 1847. i baš oko Vukova prijevoda: "Ja bih veoma rad bio da se nije opoločila srpska jerarhija na Vaš prevod Novoga Zavjeta.", ograđujući se i žaleći kao i obično da "u tome poslu ne ima se rašta moje mjenije tražiti (...)"

Ali ako nam se dopustila ova sitna implicirana naznaka kritike, onda se suprotno tome možemo vratiti na najbitnije – na točku gdje se to "mjenije" genijalnog pje-

Đuro Daničić

snika uistinu može i mora tražiti. Kao i sve velike knjige, i Gorski vijenac – štampan ne samo iste godine kao i Vukov Novi zavjet nego u istoj "štampariji jermenskog manastira" u Beču (!) – ta trajna i nedokučiva pjesnička misterija, jednako kao i ljudska, pjesnikova – mijenja onako kako se mijenja vrijeme, a s njime i naša percepcija. Tako ona, ako je sposobna i dostojna, okreće se svaki put toj neusporedivoj poetskoj građevini nalazeći ono što joj treba u datom vremenu – svaki put jedan citat, ranije nezamijećen, sakriven, što je čekao na svoj čas.

Ovo vrijeme u kome se nastavlja i pojačava neshvatljivo gibanje miliona nesretnika s dvije strane svijeta koji da bi izvukli živu glavu pokušavaju da se na najrazličitije, često teško predočljive načine dokopaju sretnijih zemalja ili bar mirnijih krajeva, podsjetilo me kao što me uvijek podsjeti na iste redove. Otkrivene nakon mnogo ponovnih i opetovanih čitanja, i uz (kišovski) "gorki talog iskustva", a unatoč toliko razvikanoj suvremenoj literaturi na tu, možda ključnu temu današnjice, u trenutku kad novi zidovi i nehumanost niču spram još jednoga egzodusa. 170 godina unazad, surovi i plahi vladar sićušne zemlje, pored svega drugog uspio je uočiti i onda zauzavati u stihu još nešto. U sceni na početku Gorskog vijenca, Crnogorci hoće da pucaju na ptice u letu (Vukota Mrvaljević: "Doleće ni jato jarebicah"), a Njegoš umjesto pojedinačnom liku daje, silno fascinantno, riječ i reakciju grupi, svima zajedno ("svi iz grla poviču"). Ovo ne može biti slučajnost pred nevjerovatne stihove kojima prvo pjevanje završava:

"Puštite ih, amanat vi božji,

jere ih je nevolja nagnala,

(...)

utekle su k vama da uteku,

a nijesu da ih pokoljete."

U 1847., godini što je temelj i jedan od apsolutnih vrhunaca naše kulture, izgleda da su sakriveni i trag i zasadi nečega jednako važnog – ili važnijeg – humanog, općeljudskog. Slabo smo i to primjećivali dosad i još slabije za tim išli, očito je, iz svega. Čudo nastalo te neobjašnjive godine, pokazuje nam kako da napokon počnemo.

O KNJIZI **TARANTULA BOBA DILANA,**
KOJA ĆE USKORO BITI OBJAVLJENA U IZDANJU BEOGRADSKE **GEOPOETIKE**

ZIMERMANOVO BDENJE

PIŠE: Zoran Paunović

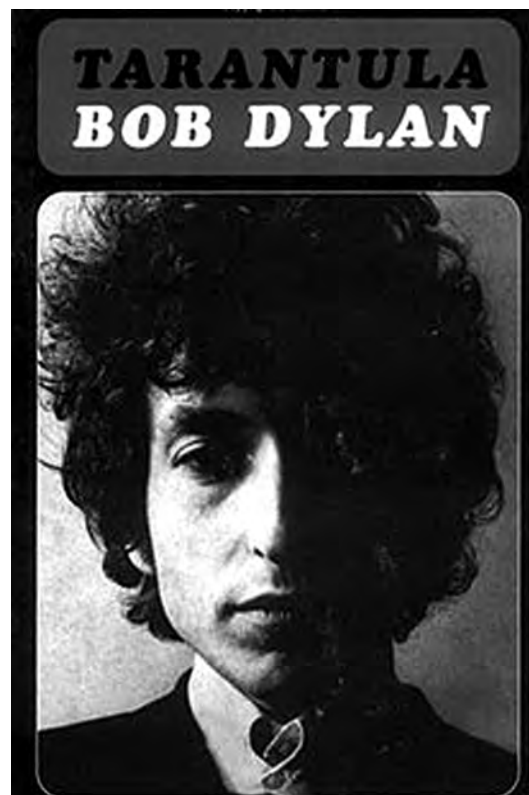
Tarantula je knjiga koja se bavi sama sobom i govori o sebi samoj. To je spontani nadrealistički iskaz ispisan tehnikom toka svesti, naglašeno egzibicionistička jezička igrarija u kojoj pre svega treba tražiti muziku i ritam

Pogledaj, evo rupe u kojoj živi tarantula. Želiš li da vidiš tarantulu? Ovdje joj visi mreža; dodirni je, da zadrhti! Eto nje, prilazi svojevolumino; dobro došla, tarantulo!

Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratustra*

Sredinom šezdesetih godina prošlog veka, Boba Dilana zasigurno nije mučila kreativna kriza. Čini se, štaviše, da je u to srećno vreme njegova muza болоvala od nesаницe: jer, kako drugačije objasniti činjenicu da je od marta 1965. do maja 1966. godine objavio tri albuma – i to ne bilo kakva. Bili su to, redom, prevratnički *Bringing It All Back Home*, na kome je Dylan s lakoćom obavio preobražaj iz folk pevača u rok zvezdu, *Highway 61 Revisited* koji je rok pretvorio u umetnost, i dvostruki *Blonde on Blonde*, kojim je njegov autor pootvarao mnoštvo novih puteva u neizvesnu i uzbudljivu budućnost te nove umetnosti. Set lista koju čine pesme urezane na ova četiri komada vinila bila je, činilo se (u međuvremenu dobrim delom i potvrdilo), dovoljna za viševjekovnu uspešnu karijeru putujućeg pevača. Jednoga dana, možda, i za Nobelovu nagradu.

Kako je, dakle – zapitaće se i sasvim dobronamerni čitalac *Tarantule* – kako je i zašto neko ko je za manje od dve godine napisao pesme kao što su „Ballad of a Thin Man“, „Like a Rolling Stone“ ili „Sad Eyed Lady of the Lowlands“ imao tako neodoljivu potrebu da u isto vreme iz noći u noć tuče po pisaloj mašini, proizvodeći velike količine otkucanog teksta, čiji će se manji deo 1971. godine naći među koricama knjige pod naslovom *Tarantula*? Nije ta opsesivna kreativnost, reklo bi se, bila posledica Dilanovih nezadovoljenih književnih ambicija, rođenih još u vreme kad se zvao Robert

Alan Zimmerman – da jeste, ne bi se prema svom delu u nastajanju odnosio tako nemarno: gubio je delove rukopisa i ostavljao ih po hotelskim i drugim sobama u koje se više nikada nije vraćao – umesto da traga za izgubljenim stranicama, ispisivao je nove. Naelektrisan moćnom stvaralačkom energijom tražio je, dakle, nove načine umetničkog oblikovanja svojih ne uvek jasnih vizija. Već tokom pisanja *Tarantule* shvatio je da ih u formi romana – ma kako slobodno shvaćenoj – neće pronaći. Umesto da poželi da tu formu obogati, poželeo je da ukaže na njenu potrošenost, i da je razori. Kao i svoj rukopis, uostalom. Samo ga je neobazriva odluka da još tokom pisanja potpiše ugovor s izdavačem sprečila da taj čudnovati prozni eksperiment preda zaboravu i odjuri dalje; umesto toga, dugo je sa sobom nosio prelomljeni tekst i pod izgovorom da unosi ispravke zapravo nastojao da do u beskraj odlaže njegovo objavljivanje. Izjave koje je za to vreme davao ljubopitljivim novinarima i nestrpljivoj publici neretko su bivale zanimljivije od pojedinih delova dugo iščekivane knjige. „Reč je o paucima...” – glasilo je jedno od njegovih objašnjenja – „to je knjiga o insektima...”; drugom prilikom istakao je da je to „knjiga pometnje, majušnih izreka”, nalik na „mrlju na zidu”, a u jednom od trenutaka iskrenosti otela mu se izjava koja lekovitije od svakog objašnjenja blaži čitalačke frustracije podstaknute Dilanovim proznim ogledom: „Ne umem da kažem o čemu je tu reč.”

Ume li iko, pitanje je koje sasvim prirodno proističe iz ovog piščevog priznanja – pitanje na koje nema odgovora, pošto nijedno od do danas ponuđenih tumačenja nije dovoljno ubedljivo. Uzroci te neubedljivosti počivaju na jednostavnoj činjenici da nije moguće pronaći ključ za tumačenje dela ako taj ključ ne postoji. Nema ga ni ako samouvereni tumač eruditski krene

od mogućih uticaja, kao što su Niče, ili Rembo. *Tako je govorio Zaratustra*, istina, kao delo sačinjeno od prozno-poetskih opservacija i uvida, moglo je poslužiti kao daleki uzor, baš kao – iz sličnih, formalnih razloga, i Remboov *Boravak u paklu*. Putevi koji kreću odatle, međutim, kao i oni koji polaze od Vilijama Berouza i pripadnika bit generacije, uglavnom, kad je reč o *Tarantuli*, ne vode nikuda. Kao ni oni, naravno, koji uporište za tumačenje traže u okolnostima, ličnim ili istorijskim, u kojima je delo nastalo. Jer, *Tarantula* je knjiga koja se bavi isključivo sama sobom i govori isključivo o sebi samoj. To je spontani nadrealistički iskaz ispisan tehnikom toka svesti, naglašeno egzibicionistička jezička igrarija u kojoj, pre bilo kakvih smislenih asocijacija i racionalnih razjašnjenja, treba tražiti muziku i ritam. Dilanov svet je muzika; njegove reči, i kad nisu otpевane, na slušaoca ili čitaoca deluju pre svega na nekom iracionalnom, instinktivnom nivou. Činjenica je, uostalom, da nimalo zanemarljiv deo armije njegovih poštovalaca čine i oni koji ne znaju jezik na kome peva, i ne znaju o čemu je reč u mnogima od pesama koje poznaju i vole – kao što je nepobitno potvrđeno i to da nam ni savršeno znanje engleskog ne može biti od velike pomoći u nastojanju da shvatimo o čemu „govore” pesme kao što su „All along the Watchtower” ili „Changing of the Guards” i mnoge druge – pesme velike i moćne, ali zagonetne i nedokučive.

Umetnička misija Boba Dilana, dakle, jeste „turneja bez kraja”, a njegovo delo, delo je u neprekidnom i neprolaznom nastajanju; po tome je, bez imalo nasilnog učitavanja, uporedivo s jednim od najneobičnijih i najsmelijih poduhvata u istoriji književnosti – s *Fineganovim bdenjem* Džejmsa Džojso. Jer, ne samo da je Džojsov kriptični testament pisan pod radnim naslovom „delo u nastajanju”, već je, baš kao i *Tarantula*, pisan sa sasvim očitom namerom da se izdigne iznad svih rutinskih i konvencionalnih načina komunikacije autora sa čitaocem – i uz svesno preuzet rizik od gubitka svake komunikacije. I dok se Džojsovo delo ponajviše bavi tokom podsvesti protagonista, Dilanovo nastoji da dočara muziku podsvesti – njegove vlastite, ali i podsvesti svakog od nas. Taj nivo, nivo podsvesti, možda je jedino pravo polazište za čitanje *Tarantule*. Jer, ovo delo ne predstavlja neuspeli pokušaj unošenja reda u kaos, već uspešno dočaranu sliku haosa – zavodljivog haosa kreativnog uma, koji ume da bude zastrašujuće brutalan i amoralan sablažnjiv, ali i neodoljivo duhovit i dirljivo nežan. To je svet u kome čitalac i sam postaje lik iz Dilanove pesme, neko ko „zna da se nešto događa, ali ne zna šta je to”. I već nakon nekoliko stranica shvata da i ne mora da zna: ovo delo ne treba odgonetati, niti ga treba „razumeti” u bilo kom uobičajenom smislu te reči. Treba ga čitati naglas, bez agresivnog učitavanja i štreberskog traženja smisla. Ono nešto neuhvatljivo što ostane posle takvog čitanja, to je muzika. A ona je, srećom, izvan i iznad svakog razuma.

ODLOMAK IZ KNJIGE

Padanje termometra

izvorna grobarka, Džejn, s pucnjevima & histeričnim telohraniteljem po imenu Ku, koji je poreklom iz Džersija & uvek ponese sebi ručak/ zaškripe gumama iza ugla & zakucaju stari bjuik u banderu/ dođu trojica neženja sejući ribu po trotoaru/ vide kaos koji su napravili. prvi neženja, Konstantin, namigne drugom neženji, Luteru, koji istog časa ski-da cipele & veša ih sebi oko vrata. Džordž Kaster IV, drugi neženja, umoran od nastojanja da sažvaće rodu, uzima usnu harmoniku & predaje je prvom neženji, Konstantinu, koji je

najpre ispresavija u oblik viljuške, pa onda posegne rukom u uprtač telohranitelja, izvadi srp & na njegovo mesto stavi taj izobličeni muzički instrument... Luter počinje da zviždi „Ona korača kroz polje raži” a Džordž IV se radosno zakikoće... sva trojica nastavljaju dalje niz aveniju & istovaruju preostalu ribu u zavod za zapošljavanje. svu ribu osim naravno nekoliko pastrmki, koje predaju gospođi u birou za izgubljene stvari/ udes je prijavljen u 3 popodne. deset je stepeni ispod nule

da li vam ljudi govore u lice
da si se promenio? da li
vas to vređa? tražite li
društvo? jeste li punački?
visoki 133 cm? ako jeste & ako ste
punokrvni alkoholičar i
katolik, molimo pozovite
UH2-6969
i pitajte za Umpu

Preludijum za trzalicu

mama/ premda ne pokušavam da te osporim tako tubobnu hirovitu. mama s ojađenim pastirskom ramenu. s dijamantom od dvadeset centi na prstu. više se ne igras svojom dušom kao s igračkom/ i sada imam oči kamile & spavam na kuki... ništa lakše nego slaviti tvoje muke ali ti nisi kraljica – zvuk je kraljica/ a ti princeza... & a ja tvoje međeno tlo. bila si moja gošća & neću da te udarim

„ima li pitanja?” pita
učitelj. plavokosi
deččić u prvom redu
diže ruku i pita
„koliko je daleko do meksika?”

jadna optička muza poznata pod imenom ujka & s komadinom vetra u rukama & s drvećem sa livade & ona vrsta ujaka koja kaže „sveca mu njegovog” blagim šapatom i sreće farmera koji kaže „evo. uzmi malo gladi.” & ostavlja fini ručni rad u svom mučnom krilu/ trgovačka komora pokušava da kaže jednoj muzi da debeli ljudi u Minesoti potiču iz Kanzasa & da nisu tako debeli, samo su zloglasni po težini ali preko puta livade grade supermarket & to bi trebalo da bude rešenje za farmera

„želi li neko od vas da bude nešto
neobično?” pita
učitelj. najpametnije dete
u odeljenju, koje dolazi u školu
pijano, diže ruku & kaže
„da, gospodine. voleo bih da sam
dolar”, gospodine

dada meteorolog izlazi iz biblioteke u kojoj ga je prethodno prebila gomila siledžija/ otvara poštansko sanduče, ulazi u njega & leže da spava/ siledžije izlaze/ ne znaju da se u njihove redove uvukla grupa verskih fanatika... i svi zajedno traže neki lak plen... & odlučuju se za bioskopskog razvodnika van dužnosti, koji nosi čebe & pilotsku kapu/ do četvrtog jula ima još sekunda & on ne uzvraća udarce/ dada meteorolog poštom odleće u Monako, grejs keli dobija još jedno dete & sve siledžije pretvaraju se u pijane poslovne ljude

„ko zna da mi kaže kako se
zvao treći predsednik
sjedjenjen država?” devojčica s
mastilom na leđima diže
ruku & kaže „ernest tub”

još plavih pilula oče & gutaj male šašave pilule/ te nadiruće labudove & piliće u snu – dobili su ok & sumanuti nalog za pretres da & ti, poznati Viking, otimaš tempiranu bombu Sofiji s vrha filtera, suneš malo džeka denijelsa & izlaziš da se sretnes s Džejmsom Kegnijem... s tobom je tvoj prijatelj armadilo koji pleše, tvoja verna družina & iza

tebe mona liza... o bože mama, kako ga muče ti obožavaoci & baš bih voleo da mogu da mu olakšam & da ga počastim mirom kroz vene, da ga smirim, učinim svemoćnim & i likvidiram onog groznog hipopotamusa iz njegovog košmara... ali ne mogu da uzmem ime mučenika niti da zaspim u bilo kojoj zagušljivoj pećini & muka mi je od šupljina ... smešno, mrtvi anđeo, monopolizuje moje glasne žice, prikuplja svoje roditeljske ovce & hita kući u nekrolog. neprijateljski je raspoložena. prastara je... areta-zlatna slatka/ čija je nagost tako potresna — ona je kao vino/ tvoj mi srećni jezik neće nauditi

„zna li iko u razredu da
mi kaže tačno vreme kada
mu otac nije kod kuće?“ pita
učitelj. odjednom svi
bacaju olovke
& trče prema vratima — svi osim
naravno dečaka u poslednjem
redu s naočarima & koji drži
jabuku

sočne ruže za kašljucave ruke što se skupljaju & sviruckaju nacionalne himne! pozdrav! fudbalsko igralište svetluca od golubica & aleje po kojima tumaraju autostoperi & pale sebi džepove po kojima odjekuju opatice & skitnice & odbacuju Sirijca zaraslog u korov, talasi polupameti, džekovi & džilovi & voštani Majkl s crkvenog imanja, svi plaču iz sve snage & i pričaju o svojim blizancima... prazni brodovi u pustinji & saobraćajci na metli & jecaju & vise na blesavim macolama & svi tromboni se raspadaju, pucaju ksilofoni & flautisti gube prisne prijatelje... dok čitav orkestar stenje i odbacuje taktove & otkucaje srca jeste isplati se da znaš ko su ti prijatelji ali se isplati i da znaš da nemaš prijatelja... kao što se isplati da znaš šta tvoji prijatelji nemaju — prijateljskije je kad dobiješ ono za šta si platio

dabogda propao seme. dabogda propali i tvoji
odgovori. hitler nije promenio
istoriju. hitler je BIO istorija/ svakako
možeš da naučiš ljude da budu lepi,
ali zar ne znaš da postoji
veća sila od tebe koji učiš
ljude da budu lakoverni — da to se zove
problemska sila/ oni dodeljuju svakom
probleme/ tvoj problem je taj što
tražiš bolju reč za svet...
ne možeš da ubiješ nešto živo i da očekuješ da niko
ne primeti. istorija je živa/
ona diše/ a sad je dosta zezanja/
idi prebroj ribe. moram da krenem. neko
će mi doći da mi ukroti goropad. nadam se da su ti us-
pešno odstranili plućno krilo. pozdravi
sestru

voli te
Vimp, tvoj
prijatelj pirat

Marija na lađi što pluta

na suncem sprženoj zemlji zima spava sa snežnom glavom na zapadu postelje / Madona. Marija od Hrama. Džejn Rasel. Kurva Angelina. sve te žene, njihove suze mogle su da stvore okeane/ u praznoj kutiji u frižideru, dečaci se na pepelnicu spremaju za rat & za genijalnost... dok za to vreme umorni arhaični ciganin — zevajući — pevuckajući štuka & prati mačje tragove — odupire se bubšvabi veličine pacova ona se retko pojavljuje i s prezirom gleda na svoju čulnu arenu

dragi očnjače, kako ti ide, stari moj?
dugo se. nismo videli. znaš šta? hteo

sam da glasam za goldvoterovu stvar
znaš, bio je autsajder ali onda sam
saznao za ovo s dženkinsom,
& mislim da to nije bogzna šta, no
njemu je to sve što ima i zato
sam rešio da glasam za
džonsona. jesi li dobio odeću koju
sam ti poslao? košulja je nekada pripadala
samiju snidu zato gledaj da vodiš računa
o njoj

vidimo se
Maus

Pesak u ustima filmske zvezde

Čudak koga ćemo zvati Jednostavno Tako probudi se i vidi da mu je u bašti neko naškrabao reč „šta“, pa se umije kajganom, strpa naočare u gaće & navuče pantalone, a na vrata mu kuca popisivač & dnevni raspored dužnosti priheftan mu je uz poštansko sanduče & piše da njegov đubretarski ponedeljak izgleda ovako: jedan litar mekane slobode. knjiga izreka naroda zulu. građanin kejn u prevodu na prostački francuski. narandžasti te ve studio. tri biblije s potpisom hilbili pevača koji ume da peva pesmu mornara brže od svakog na svetu. zadnja stranica dejli vorkera iz 1941. godine. pesma mornara. bilo koja kći bilo kog okružnog sudije. jedna kašika koke i šećera zagrejana na sto pedeset stepeni. levo uvo džeka londona. sedam delova smrtonosnog pasoša. zrno kukuruza na klipu. pet drvenih jastuka. jedan mladi izviđač koji podseća na čarlija čena & na ukradenog hodača po konopcima / „šta“ mi je u bašti, kaže on preko telefona svom prijatelju, vatrogascu valiju/ vali odgovara „ne znam. stvarno ne mogu da ti kažem. kad nisam tamo“ a čovek kaže „kako to misliš, ne znaš! šta mi je napisano u bašti“, vali kaže „šta?“ čovek odgovara „tako je“... vali mu saopšti kako se upravo spušta niz šipku i pita ga uviđa li on ikakvu vezu između doris dej & tarzana? čovek kaže „ne, ali zato imam neke knjige džejmsa boldvina & neke hemingvejeve“ „nije to dosta“ kaže vali, pa ga još i upita „a šta je s račićem & američkom zastavom? vidiš li ikakvu vezu između te dve stvari“ čovek odgovara „ne, ali gledam bergmanove filmove & baš onako volim stravinskog“ vali pokušava ponovo i postavlja pitanje „umeš li da mi u milion reči kažeš kakve veze ima povelja ljudskih prava sa perom?“ čovek razmisli jedan minut pa kaže „ne to ne mogu ali veliki sam fan henrija milera“ vali zalupi slušalicu & onda taj čovek, Jednostavno Tako, vrati se u krevet & počne da čita „Smisao pomorandže“ na nemačkom, no negde u suton, obuzme ga dosada. ostavi knjigu pa ode da se obrije gledajući pri tom sve vreme u sliku tomasa edisona/ nad činijom mleka donosi odluku da izađe u provod pa otvara vrata kad ono gle čuda pred njima stoji popisivač „ja sam samo prijatelj osobe koja stanuje ovde“ kaže čovek & vraća se u kuću pa izlazi kroz zadnja vrata & odlazi niz ulicu pravo do bara s glavom losa na zidu... barmen mu naspe dupli brendi, raspali ga pesnicom u prepone pa ga ugura u telefonsku govornicu — njegova krivica očito je u tome što ne uviđa da išta liči na bilo šta drugo — čovek briše maramicom krv sa prepona i odlučuje da sačeka nečiji poziv/ a u bašti mu i dalje piše „šta“, klinike su objedinjene. sunce je i dalje žuto. neki bi rekli kao pile... vali se spušta niz šipku, popisivač ulazi da obavi telefonski poziv a telefonske kabine nemaju zadnja vrata/ vožnja đubretarskim ponedeljkom, niz jednosmernu ulicu & onda skretanje u petak trinaesti... Ah divljina! tama! i Jednostavno Tako

pet sati proveдох bez gutljaja
vode. biće da sam spreman za
pustinju. hoćeš sa mnom? Povešću
kera. taj ume da
se zeza, dolazim po tebe
u sedam

iskreno,
Prase

MAGDA

Delimir Rešicki

Osječkom caffeu "Valentino", nekada

Bilo nas je najviše dvadesetak odanih.

Viđali smo se skoro pa svaki dan.

Prvi je rekao
da u svakoj mrtvoj rijeci
i svakome potoku za velikih suša odemo pokupiti
već mrtvima posve dosadno
čisto, staro zlato.

Drugi je donio nož.

Snježa je bila na raskrižju Sjevera, Juga
Istoka i Zapada. Prva je otišla do potoka
sama sa svojim nestalim djetinjstvom
i svim njegovim smrznutim sjenama.

Voljela je sama hodati po inju.

Jedino po tome, sada to znam, bili smo svi isti.

Imala je darova za sto tuđih života.

Pažljivo je svakoga dana svakome dala posve jednak dio.

Kada je bila sama
odlazila bi u baštu tražiti
odavna ovdje negdje
zakopano malo, ledeno zvono.

Treći je volio samo sebe
glumio je da pjeva u very, very dark art bendu.

Kada mu je kći uglednoga
sveučilišnoga profesora postala buduća
rekao je da se svi nosimo u tri pičke
svoje luzerske materine.

Četvrti je bila ona koju sam stvarno volio.

Pijan zaspao u snijegu
promukao lajao bez glasa na mjesec
samo da još malo ne svane dan.

Sve ostalo poslije
bila je samo vlažna, jalova pljeva
i plijesan u muškim i ženskim zahodima
i bedrima.

Tako bih to onda napisao.

Plakali smo nad svakim strašilom
umrlim od sunčanice
razapetim sa nečijim starim slamnatim šeširom.

Nitko nije pozvao najobičniju narikaču
da nam bar malo pomogne oko stihova.

Tako sam ja počeo pisati pjesme.

A onda je pod našim nogama protrčao štakor.

Nitko nije rekao ništa.

Peta je pitala kada stiže šesta i otišla u Italiju.

Ponekad je vidim
danas živi u Krku i od kućica puževa
gipsa i blata čini istinska čuda.

Ta bića ja zovem čuvarima knjiga.

Sedma je imala usne zašivene crnim koncem
kao pravoslavna kaluđerica u filmu Banović Strahinja.

I danas i luta i pluta od krstače do oklopnjače
hoda od križa do krsta pokisla do gole kože
od Hrista do Krista i natrag u noćni, samotni grimiz.

Ne igraj se s noćnim leptirima.

Nisu to oni iz trbuha.

Vjeruj mi, ja sam ljudožder
posljednji iz svojega plemenitoga roda.

Osmi je istinski želio spavati sa svojom mamom
u čemu je imao potpunu podršku svojega oca
koji mu je za rođendan kupio
naravno, s maminim blagoslovom
prvu gitaru da svira post/punk.

Deveti i ja, koji se u ovoj pjesmi ne brojim
udarali smo u vlak od Belog Manastira do Osijeka
u pravi, plavi tamburin.

Nakon pjesme naplaćivali smo dodatnu putarinu
premorenim putnicima.

Ništa veliko, za pivo i pljuge u Osijeku.

Tamburin smo dugo močili u tinti
tamnoplavo je štrcalo svud uokolo nas.

Dobili smo dodatnu hiljadarku od svakoga putnika.

Kada smo stigli i stali na svoje mjesto na korzu
nikome još nije padalo na pamet bar još dva sata
izići na asfalt koji se brzo topio
pun pahulja topola s one strane Drave
gajtan za samoubojice raste!

Kada je asfalt opet zgusnuo vidjeli smo kosti
životinje koju je vrućina pojela toga istoga poslijepodneva.

Nitko nije znao čije su?

Zapali kuću svakome tko na tavanu ili u podrumu
čuva mišolovke i stupice! Ostavi samo jednu
onu za gazdu, kada nag bude probao hodao po inju!

Smrtna su zamka sve pjesme o Tebi, slobodi i meni.

Tako se u vis podizala i sinagoga od ganc nove žice.

Deseta je zadnji puta viđena u venecijanskoj gondoli
bez maske, gdje je od kuge liječila hrvatske performere.

Jedanaestoga je raznijela tenkovska granata u Dalju.

Ma koji kurac gospodine M. vi znate
o tome kako je to umrijeti na šlepu
pokriven dekom koja je u potpunoj panici
ponijeta usred ljeta u kaosu
dok su mostovi letjeli u zrak
kao ranjene sove
i zgasla Böhmeova praskozorja.

Beskraj ne zna ništa drugo nego izmišljati samoga sebe.

Like a Rolling Stone.

I ništa više.

Nikoga tih dana nije bilo u staroj vjetrenjači
u kojoj je Ivana Šojat skrila i čuvala sve svoje mjesečare
da baš ni jedan ni slučajno i zauvijek ne zaluta u vremenu.

Brinula se da krađom stigne bazgino brašno.

Cijedila sirup, krupne bijele cvjetove zove i slaka
sušila za zimski čaj po rijetkim, čitavim krovovima.

Dvanaesti je uzeo stolicu u Valentinu
podigao je u vis i svirao kao svoj iznenada pronađeni trombon.

Citirao je napamet cijeloga Hegela.

Plesalo se usred podneva.

Kod Vuleta kupovale knjige i ploče Swansa i Mazzy Star.

Pilo, molilo i klelo, sve u isti tren.

Sejdefa je rekla, štakori mi majku buđaše.

Grog je kopao kanale preko studentske iskaznice.

Prvi je na krovu Studentskoga centra upoznao pravu Elisu Day.

Uvijek će imati to jedno jutro prednosti
nikad mu nitko neće biti
baš nimalo sličan, nikoga od nas nije dotaknulo
ono što njemu živi u oku, sluhu i pogledu.

Trinaesti je usred ničega otvorio kino.

Sam si iz tabana izvadio otrovan trn.

Usred Osijeka posadio kukuruz.

Prezirao je ljude s ručnim satovima.

Grog i ja smo ih oduvijek obožavali
i kupovali kazaljke po dvostruko većoj cijeni.

Liš je nekada pjevao ja imam dva ja ja.

Od šegrta u belomanastirskome poduzeću za sprovode
užicao sam mu mramornu ploču na koje je urezano:

METROPOLIE TRANS.

Rekao mi je da je tu ploču zakopao negdje u okolici Osijeka.

Četrnaesti si je sam utetovirao broj.

Petnaesti je rekao kako je od jučer
evidentiran kao ovisnik i diler
jer su mu u džepu jakne našli jedan joint.

Kaže istina da su drugome koji je skupa s obitelji
davno pobjegao na pustaru
policajci na odlasku
nakon još jednoga uzaludnoga pretresa
slučajno ugledali puno veći joint
koji je netko od biciklista vikendaša
dopola skrio pa zaboravio

u gnijezdu lastavice na trijemu!

Nitko više nije volio smrt.

Tako sam znao da sasvim sigurno stiže
sa svih svojih sto milijuna poljubaca
koji su mirisali na mazut, barut i blato.

Blatne su bile i obale Drave
kada su njome počeli plutati leševi.

Nitko od njih nije nosio nikakvu uniformu.

S Dijom P. često pijem kavu, pričamo o knjigama.

Eto, zadnja koju mi je posudila bila je
"Vječiti povratak fašizma" Roba Reimena.

Bude mi lijepo
već u podne uz nju nađem svoj potpuni mir.

Šesnaesti je rekao ja sam ti rođendan
s krive si se strane Drave, sinko rodio.

I bio je u pravu, jedan drugi
maskiran u seoskoga sladoledara
digao je u zrak sve crkve i hramove
u okrugu Sinistra i Baranji.

Sedamnaestu sam već volio posve drukčije
rekla mi ja zar ti stvarno ne vidiš
da imam skoro pa šezdeset godina?

Osamnaesta je, ma gdje bili, kada je odlazila u toalet
rekla da hotelski televizor odvrnem do kraja
sve dok se ne vrati i kaže mi pogledom
da sam sve malo preozbiljno shvatio.

Zbog nje znam gdje ću si na pustari sam iskopati grob.

Nikoga neće biti na posljednjoj večeri
jest ću samo sirovu koprivu i piti rosu s imela
uokolo Zlatne Grede.

A onoj kojoj možda najviše dugujem
nikada nisam rekao da sam
i ja čitao Frankla jer, previše se tu Mirta
sumnjivih nakupilo anđela.

Kada me bog opet pronađe
reći ću mu da mi pomogne da je nikada ne zaboravim
naslonjenu na dovratak s pogledom
na pust hodnik bolnice.

Samo su čistačice izlazile iz soba s kantama i džogerima
kao da se poput najtiših ptica
u prohladnosti neke tihe šume
sele s grane na granu i spremaju na san.

Devetnaestoga sam volio kao sina
nigdje nije više bilo oltara kada sam ga iz dana u dan
ubijao glađu i votkom na žrtveniku za židovsku sirotinju
koja nije nikada stigla do Muzeja Guggenhaim
u New Yorku.

Darko Jerković otkrio je sam samcat
podzemni put do Valhalle
ali nikome, osim možda Nikoli Kučaru
nije htio reći što je ondje čuo i vidio.

Smrt nije ništa slično medovini.

Dvadesetu sam, nakon previše godina i godina
27. svibnja 2016., vidio u onom istom kafiću
o kojemu su najviše pričali i kurčili se oni
koji u njemu nisu nikada bili duže od pet rundi.

Nakon što je, kao i prije
ovoga puta taksijem
točno iza ponoći otišla kući pa u Varaždin
i ostavila me samoga da na šanku
pijem pivo i rakiju, šmrčem speed i do jutra pušim skank
odlučio sam joj kupiti pola prstena.

Bih, ali nemam za više.

I danas se zove Magda
nasmije se i kaže Reš Bači
samo nas dođi i opet ponekad potraži.

Svi stižemo najkasnije
za pet do deset minuta
goli i mrtvi
tako je tužno
u osječko kasnoproljetno jutro
gorko, gorko i sve gore
plakati za živima
i biti ravnodušan prema mrtvima:

Where all the flowers gone
Where all the soldiers gone
Where all the young girls gone

long time ago.

In a galaxy

far far away.

**ЗВЈЕЗДАНО НЕБО НАД НАМА
И ВАСИОНА КАО ГОВОР БРОЈЕВА**

КЉУЧАР НЕБЕСКЕ МЕХАНИКЕ

пише: Ђорђе Нешић

**Миланковићев сан започео је у
дјечачким данима фасцинацијом
звезданим небом изнад Дунава у
родном Даљу. Ова архетипска слика,
ситног и усамљеног, али радозналост
бића испод звезданог бескраја, пратиће
овог даљског аргонаута читав живот,
кретао се од родног мјеста Дунавом
узводно према Бечу и Пешти, или
низводно према Београду**

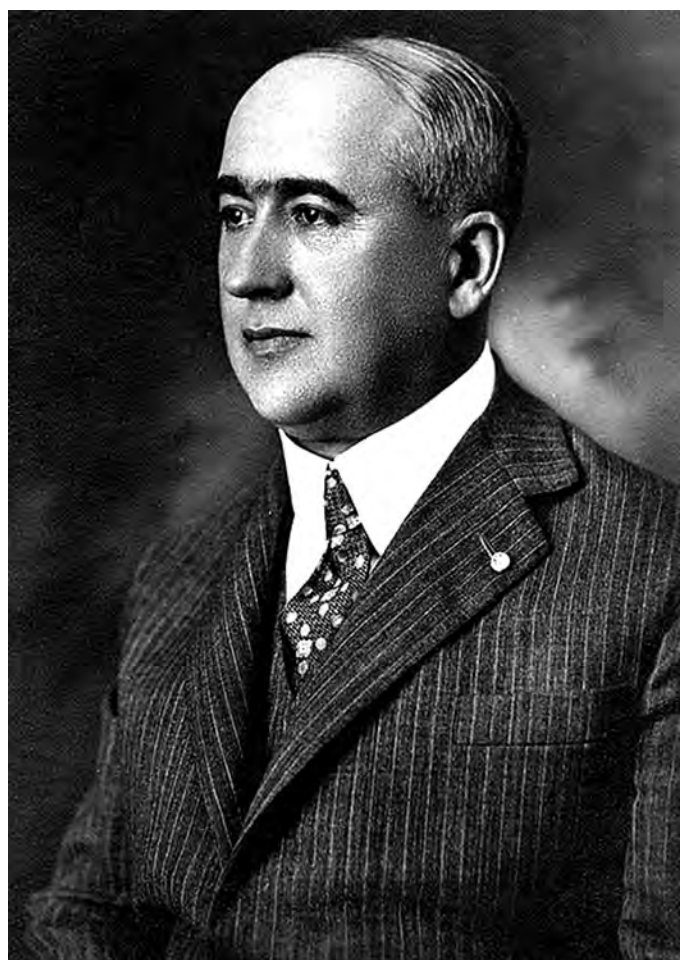
*„Мене чудном снагом бесконачност привлачи и желим да дограбим целу
васиону и да светлост њену распрострем, те да осветли сваки кутак“*

(Милутин Миланковић)

Ова реченица звучи као жеља, али она је парадигматична као научни и животни credo Милутина Миланковића. Само ако задамо себи високе циљеве и посветимо им све своје знање, вријеме и енергију, досегнућемо их, или их, као у овом случају прозрети и барем наслутити.

То је све теже учинити у данашњем времену у којем превладава антропоцентризам. Човјек се одређује према околини сагледавајући је у висини својих очију и онога што је испод те разине. Запоставили смо небо и астрономију. А сав је људски живот, сав живот на Земљи уопште, саображен Сунцу и његовом ритму. Смјена свјетлости и таме, будности и сна, рада и одмора, сјетве и жетве, живота и смрти проистиче из Сунца и његовог односа са Земљом. Оно одређује ритам наших свакодневних, годишњих и животних циклуса.

То Сунце угледао је први пут Милутин Миланковић у родном Даљу како се, огромно и румено, подиже изнад бачких врбака и

тополика и рефлектује своје зраке од огледала Дунава. Осунчавање и рефлексија, уз гравитационе силе, кључни су утицаји Сунца на земаљски живот. Ова запретена слика пробудиће се у Милутину Миланковићу двадестак година касније када, у почетку предодређен да се бави пољопривредом или трговином, буде студирао грађевину и тумачио математичке обрасце.

Радећи касније као млади грађевински инжењер статичке и математичке прорачуне за велике грађевине земне механике широм Аустроугарске монархије, Милутин Миланковић је жудио за небеском механиком. Трошећи све своје вријеме и енергију на терену, уз аквадукте, мостове и вијадукте, сањао је да предаје студентима астрономију, а да слободно вријеме посвети научном раду, слиједећи свој порив да буде самосталан научник за шта се спремао докторатом. А тај сан започео је у дјечачким данима фасцинацијом звезданим небом изнад Дунава у родном Даљу. Ова архетипска слика, ситног и усамљеног, али радозналост бића испод звезданог бескраја, пратиће овог даљског аргонаута читав живот, кретао се од родног мјеста Дунавом узводно према Бечу и Пешти, или низводно према Београду. Звездано небо, које је било важно свим древним народима од Египћана наовамо, свим научницима, па и нашим највећим Тесли и Пупину, опомена је данашњем времену кад људско око не допире даље од неонске рекламе на врху небодера.

Неколико људи играће важне улоге на животном путу младог Миланковића. Поред рано преминулог оца, ту је ујак Васо Муачевић, тотор и поочим, професор математике у осјечкој реалној гимназији Владимир Варићак и ујак Андрија Радовановић, проналазач, те једна историјска али и митска личност – Марко Краљевић. У раном дјетињству слушаће Милутин оца Милана епске пјесме, стрепећи и плачући над Марковим невољама и искушењима и радујући се његовим побједама. Посљедње дјело које је, при крају живота, написао Милутин Миланковић био је оглед о пјесми „Смрт Марка Краљевића“. Читамо ли ову пјесму у кључу календарске пјесме, а не заборавимо да је Миланковић реформатор календара, учићемо да је Марко метафора Сунца и његове путање у току календарске године. (Кад сам прошо земље и градове / И обишо исток до запада...)

**Радећи као млади
грађевински инжењер
статичке и математичке
прорачуне за велике
грађевине земне механике
широм Аустроугарске
монархије, Милутин
Миланковић је жудио за
небеском механиком**

Своју смрт Марко ће сагледати у бунару испод вите јеле, на врху планине у доба љетњег солстиција кад Сунце једино и може да се одрази у бунару и кад снага Сунца креће силазном путањом, према јесењем екватору. Одрас Сунца у бунару ће нас подсетити на Ератостена и његову генијалну идеју како да израчуна обим Земље. Говорећи о Марку, Миланковић говори и о себи, о свом путу, о Сунцу и будућој победи своје тада оспораване теорије. Професор математике у осјечкој реалној гимназији Владимир Варићак препознао је Милутинов таленат за науку и математику и знао је како да тај таленат бруси и усмјерава. Сваку грешку у Миланковићевом рачуну приписивао је слабости учениковог карактера, усмјеравајући га ка сазнању да математика и наука не трпе грешке јер грешке воде на странпутицу. Ову лекцију Миланковић је запамтио за цијели живот. Као студент сањао је да постане проналазач као његов ујак Андрија Радовановић, главни инжењер „Шкодине“ фабрике оружја, који му је усадио савјет да све што се нацрта и израчуна у проналазаштву и у науци мора да се слаже у длаку. Овако припремљен за рад и живот, Миланковић је препознао у себи снагу да се дохвати даноноћног рада на математичкој теорији климе који ће потрајати двадесет пет година.

Изнад свог писаћег стола нучник је држао портрете родитеља

и духовних отаца, Архимеда и Њутна, који су открили најважније законе којима се поковавају и микро и макрокосмос. Додамо ли овим научницима Питагору и питагорејце, долазимо до тврдње да је васиона говор бројева и да почива на хармонији сфера. Лаза Костић је говорио да нема мира и спокоја, па ни умјетности без хармоније сфера, а Кеплер је правио нотне записе ове хармоније. Није случајно Миланковић у назив свог капиталног дјела уткао вишезначни, па и музички термин канон у којем мелодију почетног гласа у одређеним временским интервалима понављају сви остали гласови. Космос није хаос, него хармонија, у којем претежно сферна тијела све покрете, а они су кружног или елиптичног облика, понављају у малим или великим временским циклусима. Малим, као што је једнодневна ротација Земље око своје оси, већим као што је Платонова година, која траје 26.000 година, за које вријеме Земља направи свој пуни прецесиони круг, до циклуса који трају милионима година.

Миланковићевим циклусима називају се у науци параметри који математички доказују узроке и периодичност промјене климе на Земљи, појаву и престанак ледених доба. Миланковић се бавио круцијалним земаљским и космичким питањем – односом Сунца и леда, о чему зависи има ли или нема живота на чврстим небеским тијелима. Као што Хабловим телескопом завирујемо у дубоку прошлост свемира, тако Миланковићевим циклусима виримо у геолошку прошлост Земље. Све што се у тој прошлости десило остало је записано у дубини Земљине коре, а Миланковићева теорија служи као читанка те прошлости.

**Звездано небо, које је
било важно свим древним
народима од Египћана
наовамо, свим научницима,
па и нашим највећим
Тесли и Пупину, опомена
је данашњем времену кад
људско око не допире даље
од неонске рекламе на
врху небодера**

Лекције из те читанке видимо не само на ископини с дна Индијског океана, гдје је теорија први пут потврђена, него и у сталагмитима данас подводне пећине из Тиренског мора, лесним наносима код Сланкамена и широм Земље гдје год је њена прошлост избила на површину. Само теорија која се може оспорити или доказати је права научна теорија. Миланковићева математичка теорија климе на снази је већ више од 40 година и њен значај се непрекидно потврђује.

А, ДРУГИ ПУТ НАС НЕЋЕ ...

Жељко Кресовевић

Заустави ауто пред бившом задружном трговином, поздрави се са екипом из дјетињства. Плати им сандук “Жује”. Полетјеше црвени чепови, излети пивска пјена. Зазвечаше флаше, наздравише. Подсјетише се старих времена. На крају увијек исто, да то није баш све тако морало завршити

Крајишници су чудо од народа. Сјебеш их, попљачкаш, оћераш их... они опет живе, снађу се. Неки су из ничег опет створили нешто. Ријетки су понијели штогод у штеку. Свако се сналазио како је знао. Другима се опет посрећило, “имају човека”.

Можеш мислити кад се споје МА ЈЕБА ГА ТИ & ИМАМ ЧОВЕКА (подваријанта ВЕРУЈ МИ...ДЕЦЕ МИ) ма то нема да не иде. Има и комбинација гдје се наши удруже, ал то је већ рјеђе.

Тако наш Кордунаш има компањона из Лике. Воде успешну фирму у Београду. Да не би баш превише давали држави кроз порез, купе на име фирме луксузног теренца. Ликота се зажелио родног камена, па се са њим запути у завичај. Оде у своје село што се уз руб крашког поља стисло под Велебитом. Не задржава се дуго. Запали цигару, просједи на каменом подруму старе куће коју подиже још праћед чије име носи. Није се ни он наживао на свом имању по повратку из Америке. Скончао је као и многи у некој од оближњих јама. Кроз остатке уништене новије градње пронице дрвеће, драч и купина обавија. Убере по коју ситну јабуку у већ подивљалом воћару. Оде још горе на гробље, обиђе накривљене камене крстове. Запали родитељима, родбини и познатима по воштаницу. Баци поглед доље према пољу кроз које протјече рјечица што се губи у понору. Сједе у теренца, крене према селу.

Село је било мијешано, сад више није. Заустави ауто пред бившом задружном трговином, поздрави се са екипом из дјетињства, младости. Плати им сандук “Жује”. Полетјеше црвени чепови, излети пивска пјена. Зазвечаше флаше, наздравише. Пребише по коју, подсјетише се старих времена. На крају увијек исто, да то није баш све тако морало завршити.

Ликота спусти празну флашу у жуту пивску гајбу. Поздрави се са дечкима, ували се у кожно сједило теренца. На ретровизору још једном баци поглед према Велебиту. Из дебелих рипни предњих точкова полети ситно камење и црвенкаста земља. Изгуби се у прашини.

Један из екипе што су сједили на шареним пивским гајбама наслоњени на излог трговине отпи гутљај већ млаке пиве, подригну :

— Ааа, други пут нас неће зајебати.

Други пут ми бјежимо!!!!

ШПАНСКИ БОРАЦ

Жељко Кресовевић

**Прича самозваног КАПЕТАНА СВРДЛА,
олиги Радовиц Миле – “Ћире”**

Свако село па тако и моје имало је дежурног лажова али овај наш је био више него лажов. Тај није лаго из нужде него је једноставно уживо у томе или боље рећи он није другачије знао комуницирати. Причу је смислио у ходу, а истину није могао рећи ни кад се зајебе.

Ми деранија кад нам пане наум смиј, право код Ђеда Миљкана. Онда те није брига, што би бабе рекле. Увјет је био да се не смијеш смијати, а то је било доста тешко за испоштовати, па смо посједали обично са стране или иза њега. Кад напири, нога иза штале добро се исцваљаш, па опет назад. Имали смо једног који је био оперисан од смијања, тај је сједио пред њим. Озбиљан ко куја у чамцу, и ложио. Покушаћу дочарати начин његовог приповједања, иако је то морам признати јако тешко.

Овај наш “ложач”:

– Чуо сам ја Ђеде да си ти био у шпанском рату (стварно био) ал да ти не волиш о томе диванти...зашто?

– Ма јебига, што ћу диванти. Па онда сви веле да се фалим. Био сам и морам ти рећи да тамо није ишла свакојака губа, нег само бирани момани.

Он није има више од метар седамдесет. Што веле бабе, ороз му је мога из гуусце зобати .

Вели “шпанац” нами:

– Ја сам био здрав кај чекћ. Мога сам реп из кобле ишчупати. Добро сам ја и златну споменцу, ал сам је да баби да направи зубе! Ем ти сиво море! Да небо пане, ни зец оста не би!!! (то је понавља по пар пута, ваљда као интермецо док смишља причу). Скупло нас пар стотина на брод и правац Шпанија. Кад смо дошли тамо, постројио нас предцједник Шпаније. Зва се Ђуро Смодлака.

Шица очма понама сјева надесно, па едампут дрекну:

– Ти!!!

Па показа прстом наме. Ја се укопа кај зобан коњ. Реко:

– Изволте предцједниче!

Ем ти сиво море! Вели мени:

– Имамо рањеног борца, сам што умро није. Треба му крв дати, ти си црљен кај јабка. Ако га ти не спасиш, неће нико.

Како не би да крви чојку? Та има сам је онда сигурно двије крабљаче увршене. Штае мени било њему дати пола. Нег ти јебем сиво море, сад мене коље како то иде. То још видјо њесам.

Онда сукне дим крцана од кога се у кому пада, па кад га испусти кроз ноздрве и уста треба двије минуте да му фацу поново угледаш.

– Уша ја тамо у болницу... и да.. Имаш шта и виђети. Онај језик извалио, очи преврно. Неб река дае жив. Вели доктор:

– Лезту крај њега. Засучи рукав!

Ем ти сиво море! Извади он друшкане мој из ормара гуму. Бог те нејеба, зеру тања нег она ракијашка, за вући из бурета. Забоде мени уруку, ономе тури узубе. И точи! Точи па точи... точи па точи . . . Едампут вели:

– Доста!!!

Ја се дигну, погледа на огледало. Боме, имам шта и виђети. Брате мој, њесам ја више црљен! Од чела до зуба бјел кај креч, а од зуба надоље црљен. Вели доктор мени:

– Невод бриге, то ће се до сутра напунти.

Таман да ћу кренти ван, кад онај наедампут ђикну са кревета. Сиво ти море нејебем, доша бољи одмене.

„ПА ДОБРО ПЕТРОВИЋУ, КАКО БЕШ ТИ КАО ВОЈНИК ЗНАТИ КО ТИ ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ?“

Војник Мишко

Радое Арсенић

„Социјалистичка Федеративна Република Југославија, шта то значи? Значи да је наша земља социјалистичка, јел’да, да у њој влада радничка класа, да је федерација, то јест сложена држава јер се састоји од шест република, да је у њој облик владавине републикански, а не да влада неки краљ или цар што је остатак прошлости, а оно Југославија, шта значи Југославија?“, био је упоран млади поручник

Двадесетак година није ми падао на памет, али откако је почео овај неразумни рат и урушавање Југославије, често га се сјетим. Војник Мишко, мислим да се презивао Петровић. Дошао је на одслужење војног рока негдје из Босне, заборавио сам с које планине, вижљаст, чак можда мршав, али жилав и некако отресит. Причао нам је да су у његовом крају од давнине добри зидари и градитељи, чији се посао развијао генерацијама и, као оно Црнотравци из Србије, путовали су свуда за послом, а имали су неки свој посебан интерни мајсторски језик да их други не разумију и не открију њихове професионалне тајне.

Онако млад, деветнаестогодишњак с плавим чуперком на челу и свијетлом пути, стигао је пун воље и оран да савлада и усвоји војничке вјештине, баш како је то некад – посебно код његових предака – чинила српска омладина, поготово са села, породично одгојена да је родна грудa и отаџбина на првом мјесту, па тек онда све остало. Без претходног оваквог одуживања домовини, сматрало се тада, не може момак ни да се жени, јер какав је то мушкарац којег ни војска неће. Испраћали су се тада младићи у војску чим се дохвате пунољетства као да иду у сватове, а тиме се поносило читаво село.

С некаквим таквим набојем стигао је у касарну у Горском котару у рано прољеће 1973. године и наш Мишко с групом земљака својих година. Ја сам, напротив, чекао посљедњи тренутак који је омогућавао закон, па сам у војску дошао уочи 27. рођендана и тако у чети те некакве брдске прешадијске јединице био старији и од мог командира поручника, а тек нешто млађи од капетана. Наравно да су ме остали ремци или „гуштери“ – како су се онда називали тек пристигли младићи на одслужење војног рока – углавном тек с навршеном пунољетношћу и то претежно из јужних руралних крајева наше тадашње Југославије, гледали као ја своје професоре. А тако се некако посложила и хијерархија у нашем минобацачком одјељењу: као најстарији и најшколованији одређен сам за нишанцију (и одмах због тога добио војнички чин разводника), до мене помоћник по могућности са средњом школом и онда остали додавачи. Та част ме је коштала да сам теглио на рамену цевчугу од минобацача 82 мм, која ми је у почетку, ненавиклом на сличне терете, нанијела добре жуљеве.

Тешку подлогу минобацача, сјећам се, носио је Мишков вршњак ојачи Хусо, такође негдје из Босне, а био је ту и Раде, мислим да је носио ногаре, с неке планине у Србији. Када је стекао повјерење у мене,

Раде ми је причао како је пред одлазак у војску сишао из тог свог планинског села до жељезничке станице, први пут уживо видео влак, купио карту до Ријеке, јер до тада, наравно, никада није видео ни море, а чуо је да је то велика вода којој не видиш другу обалу и уз то – слана. Морао је то да провјери (како толика вода, па још слана!?) прије него што се упусти у тако важан животни догађај као што је служење војног рока у којем се коначно постаје одрасли мушкарац. Изашао је из влака у Ријеци, прошетао до оближње обале и видео то велико море, ставио прст у воду и лизнуо... Стварно слано! Мало разгледао околу, те велике бијеле бродове, и вратио се у први влак у супротном правцу, тј. кући.

Мисија је успешно обављена и могао је послје тога да крене у велики и озбиљни свијет као што је војска. Наравно, повјерио ми је то мало подаље од радозналих ушију осталих из нашег вода, док смо се одмарали на једној ливади од вјежбања основних војничких вјештина.

Мишко је био прилично другачији од високог Раде. Он као да није имао дилеме у животу, или барем то није показивао, ишао је директно, на прву лопту. Јако му је стало да буде права војничина, али ту су се појавили проблеми. Онако мршав никако није могао да пронађе униформу која би му баш потпуно одговарала по броју, па су му панталоне висиле, а кошуља му је била као од старијег брата – у закопчану крагну могао си још да гурнеш дјечју песницу, а рукави су му се увртали око руку.

Мишко се, међутим, није предавао. Дотеривао је униформу, утезао се опасачем и упртачима (мазао их и машћу да се сијају), али је на ужас младог нам поручника сву пратећу опрему стављао на себе обрнуто од прописаног правила. Умјесто на десну страну опасача ашовчић је обавезно стављао на лијеву, а оно што иде на лијеву стављао је на десну страну.

Недавно пристигао из Војне академије млади и амбициозни поручник Рашета – ријешен да нас по сваку цијену истеше у примјерне војнике – сав би се зајупурио када би се Мишко такав појавио у строју, поготово што смо ми остали пуцали од смијеха. Још пун елана млади поручник је по оним старим и прокушаним војничким правилима све што би захтијевао од нас прво сам пред нама учинио. Жустро и беспрекорно. Тако би, на примјер, када би од нас тражио залијегање и пузање по мокрој земљи прво то сам учинио по свим војничким правилима, па онда ни ми нисмо имали образа да ту забушавамо и избјегнемо залагање у блато. Дјеловао је на нас својим личним примјером у свакој ситуацији.

Међутим, код Мишка то није помагало. Беспоговорно би он слушао сваку наредбу и с пуно воље је извршавао, али је и даље опрему на себе упорно стављао супротно од оног како је то било прописано правилима службе. На крају смо ми то сређивали Мишку приликом постројавања да поштедимо и ревносног поручника и нас даљњих компликација (а његовог нервирања), јер кад год се нешто не би добро извело понављало се то у бескрај док се не постигне задато савршенство.

Све је то још некако ишло у стројевој обуци, али права мука настајала је у физички најлакшем дијелу обуке – на редовним преподневним часовима МПВ-а, односно морално-политичког васпитања, на којима су се обрађивала основна знања из актуелног друштвено-политичког уређења, наравно с тежиштем на самоуправни социјализам, и преносиле најосновније информације из збивања у земљи и свијету. Регрути су углавном прихватили те часове, не због оног што су на њима могли чути и научити већ су им служили за одмор од напорних активности на брдовитом терену, па су знали и да слатко задријемају док их не би тргао продорни глас поручника.

А млади поручник Рашета доживљавао је на тим часовима нове муке, чији главни генератор је био састав наше јединице регрутиран углавном у најпасивнијим јужним крајевима тадашње заједничке нам домовине, у којима једва да су имали појма и гдје живе, а камоли шта је то социјализам, па још самоуправни. Зашто су баш из тих крајева већ деценијама стизали регрути у ову велику касарну у шуми међу брдима Горског котара ни данас не знам, али некако ми је најближе објашњење да је то зато што се радило о брдској јединици у којој би се требали најбоље снаћи они који су и одрасли у таквом миљеу.

Елем, наш командир би се загрцнуо од запрепашћења када му на часу неки регрут не би знао како се зове држава у којој живи, што и није било необично с обзиром на чињеницу да је ту била цијела

Неочекивани крешендо, међутим, доживљен је с војником Мишком. Био је писмен, бистар како то прави планинци знају бити, а отвореног срца и ума је хрлио ка војничким вјештинама. Знао је он добро и како се зове његова држава, усталом, завршио је основну школу, али би се погубио у набоградњи друштвених и политичких чињеница у које је неуморно покушавао да нас уведе упорни млади официр.

Међутим, тешко је ишло. Прозвани би се бечили, замуцкивали, освртали као ђаци затечени прозивком наставника па очекују шаптакчу помоћ пријатеља, или само бленули као да су изненада долетјели с неке друге планете па им није јасно шта их је снашло. Ништа лакше није било ни младом поручнику. Очито ненавикнут на овакво свеопће помањкање основних знања о земљи у којој живе, подизао је глас и црвенио се од напора да пробуди барем минималну знатижељу ових младића који су већином тек закорачили у свијет одраслих, а за тренутак је напросто занијео када је открио да група неписмених момака с крајњег југа нема појма ни у којој земљи живе, а камоли да знају њен службени назив.

Још мање је очекивао оно што је уследило од нашег Мишка, који се запетљао као пиле у кучине у покушају да се часно извуче из рафалне паљбе питања о нашој социјалистичкој самоуправној стварности.

У просторији је, наравно, завладало бучно одобравање и смијех због ове Мишкове досјетке, и сви смо весело изашли на одмор, послије којег нас је чекала уобичајена досадна замишљања с оружјем.

Прошло је од тада пуних двадесет година, били смо у жеку крвавог распада Југославије за чију одбрану смо се сви свечано заклили у војсци без обзира на националну и вјерску припадност, и често сам се тада сјећао војника Мишка и његове досјетке о непријатељу. Некада ми је то било смијешно, а сада сваки пут помислим ко ли је у овим ратним данима војнику Мишку тај оријентир Арсенић да зна у кога да пуца као у мрског непријатеља. Све ми се некако чини да управо у томе треба тражити одговор зашто је сав овај братоубилачки уништавајући рат тако запетљан и неразумљив, чак и професионалцима који су се за такве прилике и школовали.

ПАВЛЕ БАСТАЈИЋ ПАЈА – ЖИВОТНИ ПУТ ЈЕДНОГ РЕВОЛУЦИОНАРА (2)

ОД КОМУНИСТИЧКЕ
ПАРТИЈЕ ДО УСТАШКОГ
ЗАТВОРА

пише: Душан Т. Ркман

Остало је необјашњено због чега су Павла држали код полиције у Петрињској у Загребу дуже него иког од осталих који су с њим били. Непуна четири мјесеца се налазио у том затвору. На његовом досјеу записано је “отпремљен 14. X. у логор Јасеновац”, али тамо га нитко од преживјелих није примијетио. Вјероватна је претпоставка да га нису ни отпремили у логор, него ликвидирали

С обзиром да је Павле проборавао цијелу 1940. и до маја 1941. године у Топуском, то сам имао прилику да разговарам с њим, у више наврата, о свачем па и цијелом његовом животном путу. Након завршетка Балканског рата, он је помоћу неких веза добио пасош као црногорски поданик и с њим отишао у Швицарску, да настави студије у Лозани. Али, чим је започео рат између Аустрије и Србије, он се осјећао обавезним и опет отишао, као добровољац, да ратује против аустријске војске. Повлачио се са српском војском 1915. године преко Албаније у Грчку, поднио све патње у томе рату и на Крфу доживио познати инсценирани Солунски процес, који је на њега оставио доживотно тужне успомене. Увјерен да је то био атак Александра Карађорђевића и Николе Пашића на руководство “Црне руке”, посебно на Аписа, кога је Павле необично цијенио, одмах је уочио да и њега могу повезати као саучесника са атентаторима. То је са сигурношћу цијенио, јер је он био врло познат међу њима, а посебно због честог контакта са Радом Малобабићем, као својим земљаком, родом из истог краја, а Раду су као главног са Аписом окривили за атентат. Павле је то на вријеме све

предвидио и избегао хапшење, отишао прво у илегалу, а убрзо из Грчке бјежи и поново стиже у Швицарску. Тамо је наставио студиј и убрзо се повезао са напредним револуционарним покретом, у коме је било доста Југословена.

Павле је дошао оптерећен доживљајима из обадва рата у Србији, занесен идејама “Организације уједињење или смрт” као примјер патриотизма, карактера и организационе способности Аписа није му лако силазило са ума, па његов завршетак. Све запамћено је гонило на размишљање да ли се све морало тако завршити.

Аписову улогу и наивност је такођер анализирао: најзначајнија улога код довођења Карађорђевића на краљевски положај у Србији, па кад је и он имао највиши положај у војсци није тражио никаквих привилегија, него политику препустио грађанским политичарима, а он само у опћем интересу молио да га консултирају код размјештаја кадрова у војсци, јер је официре најбоље познавао још од атентата на Обреновића. Познато му је било, како су некои официри учесници атентата, попели се на положаје које им Апис не би дао никада, јер их је знао као кукавице, напр. Петра Живковића, Костића и још неке, али баш су се они држали око Александра и удварали му се, што Апис није сматрао врлином. Баш од оваквих је Александар и очекивао оно што му је требало, да створи контраше “Бјелу руку”, коју ће супротставити Црнорукцима. Знао је да Драгутин Димитријевић-Апис, и као личност и организатор Црне руке и његови сарадници уживају велик углед и утицај, поред војске, и у српском народу, те да због њих, Александар, неће моћи имати неограничену власт. Због тога се Пашић, као председник владе и Александар регент одлучују на разбијање Црне руке и то у најтрагичнијој ситуацији српске војске и народа, али и за њих најсигурније вријеме за успех свога циља. Војска је била потпуно изнурена, велик број погинуо и умро од тифуса, логично међу њима је нестао и велик број официра Црнорукаца, јер они су се залагали као најбољи патриоти свуда и примјером служили. Све ово што је Павле запамтио и код себе преиспитивао утицало је и помогло њему и многим револуционарним омладинцима у иностранству да се ослободе националног заноса и политичких заблуда.

Између осталог запамтио сам из Павловог причања, да је за вријеме свог боравка у Швицарској 1916. г. и можда почетком 1917. г. имао прилику слушати неколико предавања која је Лењин држао неким скуповима својих симпатизера и прогресивних политичких људи. Наводно, Павле је са још неким Југославенима, у међувремену, успио да их Лењин прими лично и да с њима поразговара о приликама на Балкану. Тада су му они потврдили вијест да је Димитрије Туцовић погинуо у рату, за кога се Лењин посебно интересирао и рекао им да је Србија у Туцовићу изгубила великог човјека. Карактеристично је Павлово причање о првим утисцима са Лењиновог предавања. Кад су га први пут слушали, у почетку би он говорио тихо, без посебних импресија, али убрзо постаје све интересантнији, да до краја масу просто фасцинира, која слуша с таквом пажњом да је могуће мухе чути у дворани. Таквим импресијама Лењин је освојио и многе Југославене и помогао им да се јасније оријентирају у својим даљњим политичким акцијама, нарочито да се ослободе уско-националних политичких мисли.

Због револуционарне политичке активности Павле и још неколико његових другова и Југославена, почетком 1921. г. протјерани су из Швицарске, и он је од тада најчешће живио у Бечу, гдје се још јаче активира на политичком раду. Повезује се са већим бројем истакнутих комуниста и револуционара из Југославије и других земаља. Сарађује у листу "Балканска федерација" (органу народних мањина и потлачених Балкана), и тада је највјероватније постао и члан комунистичке партије. Занимљиво је причао о страху југославенске полиције, кад би дознали, да Бастајић или Мустафа Голубић намјерава доћи или пролазити кроз Југославију, јер су их знали као Црнорукце опасне за Александров и Пашићев живот. Посебно да су се бојали Голубића, јер су претпостављали да он има као специјалан задатак да изврши атентат на Александра Карађорђевића, иако, по Павловом, Голубић није имао такав задатак. Они су путовали, кад који, по другим политичким задацима у Југославију или преко ње у друге балканске земље, и полиција би обично сазнала касније за њихова путовања. О Голубићу је Пајо причао, као о једном од својих најприснијих другова, учествовали су заједно у рату у Србији, у многим акцијама као "Црнорукци", и опет у иностранству на истим и често заједничким пословима, као и тада у Бечу.

**Запамтио сам из
Павловог причања, да
је за вријеме боравка
у Швицарској имао
прилику слушати
неколико предавања
која је држао Лењин, па и
разговарати с њим**

У тим разговорима, о политичкој активности, Павле је говорио да је чешће из Беча путовао у Русију, понекад се тамо задржавао дуже времена, добивао разне задатке, само никад га ми у Топуском нисмо разумјели од кога је конкретно добивао те задатке. Истина, он је помињао контакте с Коминтерном, да је по тим многим задацима одлазио у многе државе Европе, а некад је ишао и у Турску. Нама је говорио да је, наводно, проучавао политичко стање и сарађивао са организацијама КП-а. У мало којој од тих земаља није боравио и у затвору извјесно вријеме. Запазио је и режимске разлике затвора појединих земаља и тврдио да су француски и талијански затвори гори од њемачких. Напоменуо је и свој боравак у Шпанији, за вријеме грађанског рата, такођер по специјалном задатку.

Посебно је Павле знао интересантно причати и пред ширим кругом симпатизера о различитим политичким стањима у западноевропским земљама. За Енглеску је говорио да, поред демократских формалних слобода, њихова комунистичка партија ће међу задњима у свијету узети власт од буржоазије. Врло увјерљиво је објашњавао зашто је тако, висок стандард, експлоатација колонија и сл. За чешку и швицарску демократију је ипак говорио као много љепшој. Код њих се радо задржавао на одмору иако у Швицарској није имао право легално боравити. У вези с тим говорио

нам је како се служио и био ванредно искусан у камуфлирању за илегалан рад, вјешт у мијењању физиономије, кад са дугом косом и брадом, која му је расла бујно, кад са брковима без браде и сл.

Причао нам је Павле и о специјалном задатку да изучава стање у Њемачкој под фашистичким режимом, али да му, о његовим анализама и констатацији о опасности агресије за цијелу Европу, нису вјеровали надлежни другови у Москви. Да то заиста и није било могуће схватити осим човјеку који је могао на лицу мјеста дубоко студиозно проучити и осјетити у пракси последице тога режима.

Помињао нам је једном приликом Павле, и о свом контакту, са Светозаром Прибићевићем, док се исти налазио у емиграцији у Паризу. Прихваћао је он већину политичких концепција о будућем уређењу Југославије коју су имали и комунисти, али није могао претпоставити да ће скоро доћи до такве ситуације, да би се о томе вриједило озбиљно разговарати. Али, већ тада је Светозарево здравље било на измаку па Павле није имао сврхе да се с њим бави дуже вријеме.

Доласком у Топуско, према запажању нас, који смо одржавали перманентне везе с Павлом, он се у почетку осјећао доста расположен и није очајавао. Састајао се са понеким људима знанцима из основне школе у Перни, па онда се нашао са понеким пацијентом у бањи који му је правио друштво. Али љечилиште Топуско је радило три-четири мјесеца преко љета, а онда кад наступи мртва сезона у Топуском је заиста владало мртвило, јако неугодно и за домаће људе. То је мало мјесто, са свега тристо-четиристо становника. Павле би тада чешће долазио у Перну, јер се и тамо око њега знала окупити група симпатизера КП-а који су га радо слушали, па је и њему лакше вријеме пролазило. Али у мртвој јесени и зими, село са доста примитивним начином живота, било је неугодно за њега, а к тому још удаљено од Топуског десетину километара, што се морало препјешачити или ријетко кад ухватити случајна сељачка кола да се превезе, што је опет све скупа њему ненавикнуто на такав живот кварило ионако слабо расположење.

Тако је све убрзо Паји постало претијесно, па онда опћа ситуација и рат у Европи су га све више забрињавали. Живце је већ у великој мјери имао исцрпљене, па у нервози је много пушио, црну кафу пио у сувише великим количинама, па чешће и алкохолна пића, што га је све правило још нервознијим. У таквом његовом тешком расположењу, које се лако уочавало, покушавали смо сазнати што га је највише принудило да дође у Југославију, је ли носталгија или и много штошта другог, јер нама није никако било јасно због чега се преварио или што га је навело да долази, што је и он могао лако знати, у неповољну ситуацију. На таква питања нам је сваки пут понављао импровизирано објашњење, да је због нама неразумљивих разлога прекинуо контакт са Москвом, живио пар година у Европи и случајно дошао у контакт са Драгишом Цветковићем, тадашњим председником владе, с којим се знао из ратова у Србији, па је од њега тражио под којим условима му дозвољава повратак у Југославију. Цветковић му је дозволио уз услов да се не бави политичком активношћу. Обзиром да се осјећао доста исцрпљен и уморан, па је сматрао да можда кроз неко вријеме ће му одговорати и такав живот у Југославији и дошао је. Након доласка у септембру мјесецу па до децембра, колико је био у Београду, осјећао се доста угодно. Нашао је доста познатих другова из прошлих ратова, па је тим више имао наде да ће се у Београду снаћи и за егзистенцију. Али, "Драгиша ме превари" како је он рекао и конфинацијом у Топуско пропадоше ми све наде и сад овисим још од неколико другова и

пријатеља, који ме не заборављају. Помињао је Владу Рибникара, Видоја Ђурђевића, Драгана Милићевића и још неке пријатеље из младости да му понекад пошаљу новчану помоћ.

Интересантно је било расположење и самих мјештана у Топуском према Бастајићу. Угоститељи, службеници, интелигенција, сви су са поштовањем односили се према њему, иако су то били у већини режимски присташе и малограђански менталитет. Свако, ко је сазнао за његов животни пут цијенио га је као ванредног човјека, који је био спреман и жртвовао живот за опће интересе човјечанства. Вјероватно је на таково расположење утицало политичко расположење и народа тога краја. Он и у тој тешкој ситуацији конфинације није хтјео ничије милостиње. Чак је знао, ако би видео биједног сељака, од своје скромне гардеробе одвојити неки предмет и дати таковом. То су мјештани знали и неколико приснијих симпатизера нашли начин и организовали да Пајо држи течај француског језика за неколико жена службеника и пацијената у Топуском и на рачун тога му давали коју хиљаду мјесечно. У таковој ситуацији свог скромног живота у Топуском Павле је дочекао и рат у прољећу 1941. године.

Ја сам био мобилисан и отишао у ратну јединицу у Бања Луку, гдје сам се задржао десетину дана са повратком пјешнице преко 200 километара. Кад сам дошао у Перну нашао сам Павла код куће, био је ван себе од нерасположења. У разговору прво што ме питао шта то би са југославенском војском, која тако брзо положи оружје. Да ли сам примијетио каква је била ситуација међу официрима и гдје је кривња за тако брзу капитулацију. Објашњавао сам му, оно што сам ја могао и знао запазити, а очито сам видео у Бања Луци да се Штаб дивизије први евакуисао у правцу Јајце-Сарајево, оставивши једног капетана у штабу да мотри ситуацију и чека даље наређење. Подофицири и многи војници су неколико дана досађивали капетану и питали шта да се ради са јединицама, које су касније формиране на мјесту мобилизације и налазе се у околици Бања Луке. Ништа им тај капетан није знао рећи него "чекајте и ја не знам док не добијем наређење од виших" и тако је потрајало док се Нијемци нису појавили на Сави код Старе Градишке гдје су наше јединице порушиле мост, а онда је настало опће расуло.

Није то Павлу ишло у главу, да се тако може распасти брзо једна регуларна армија, за коју се сматрало да је доста добра. Упознао сам га да смо ми комунисти имали директиву да се боримо против фашистичке војске, да се залажемо за одржање морала организације и дисциплине у армији. Али нитко није предвидио такову слабост те армије и издајство политичара, па то није дошло до изражаја.

Након брзе капитулације Југославије и окупације од Нијемаца усташе су у Хрватској формирали своју власт и одмах почели хапсити Србе у Топуском, прво истакнутије присташе бившег режима, а након десетину дана и све од реда и одводити у логоре смрти, као Копривница, а нарочито Јадовно крај Госпића. Знајући да тих дана нису видјели у Топуском Бастајића, а жандари су од надлежних добили наређење да и њега треба ухапсити, то су двојица жандара и тројица усташа довели се на коњима и у пола ноћи ухапсили Павла у Перни и сутрадан, 27. маја отпремили у Загреб.

Павле је већ код првог хапшења Срба у Топуском био свјестан да ни њега не чека ништа боље, па је чешће долазио у Перну, али се опет појављивао и у Топуском, да не би скренуо пажњу жандара, да он бежи из Топуског. Тих дана био је потпуно изгубљен и ошамућен, одсјечен и изолиран од збивања у свијету, избјегавао је тада састанак и са сељацима, видео би да се они бакћу са закашњелом сјетвом, па је лутао по пољима и шумарцима

изван села и размишљао о својој безизлазној ситуацији. Са мном у разговору интересирао се за могућност илегалног одржања у нашем крају. На жалост, нисам му знао дати одређен одговор ни савјет. Знао сам, да су се неки домаћи људи још из "зеленог" кадра иза првог рата одржавали и хајдуковали неколико година у овим крајевима. Али већ дуго времена није било чути за такове. Посебно за њега самога било би неодрживо, јер он не позна људе него у околици Перне, а ту би га усташе и жандари брзо тражили и гонили. Био је маркантна и упадљива личност интелектуалца и није било вјеровати да би се могао крити. Ни ми комунисти нисмо још имали појма о могућем и будућем устанку и револуцији још тада, па ни заједнички нисмо му знали нешто сигурније савјетовати. У међувремену сам смишљао план да ћу га одвести код мојих рођака, у заселак Лацковићи, на рубу Петрове горе, на другој страни од Перне, па да би уговорили да се тамо склони за неколико времена, док не видимо шта ће се даље збивати. Али изненадни долазак, у пола ноћи, жандара и усташа, све планове је покопало и наш Павле је трагично завршио. Њега су отпремили у Загреб и код полиције у затвору држали све до 14. октобра 1941. године. Некоји људи који су били са Павлом у затвору преживјели су рат, односно пуштени испод истраге, док је он остао иза њих и даље у затвору. Неколико њих су га запамтили у затвору, док су били с њим и видјели у њему ванредног комуниста и револуционара, који је храбрио многе затворенике крај себе и тумачио, да он не жали ни живот изгубити за идеју, за коју се цијелог живота борио. И затвореници су га већином поштовали, називали су га професором, а некоји су дијелили с њим храну коју су добивали извана.

**Знајући да тих дана
Бастајића нису видјели у
Топуском, то су двојица
жандара и тројица усташа
довезли се на коњима и у
пола ноћи ухапсили Павла
у Перни и сутрадан, 27. маја
отпремили га у Загреб**

Остало је такођер необјашњено, због чега су Павла држали код полиције у Петрињској у Загребу дуже него иког од осталих који су с њим били, непуну четири мјесеца се налазио у том затвору и није се ништа о њему сазнало. Послије рата је нађено у полицијском архиву, записано на његовом досјеу "отпремљен 14. X. у логор Јасеновац", тамо га такођер нитко од преживјелих није примијетио нити што чуо о њему. Могућа је и вјероватна претпоставка да га нису ни отпремили у логор, него ликвидирали негдје у околици Загреба или на путу до Јасеновца.

Тако се завршио живот једног од ријетких револуционара, који неће бити, можда, никад довољно расвијетљен. Сретао сам некоје људе, након рата, из Бастајићеве генерације, који су га знали из иностранства, или запазили у оном кратком времену 1939. у Београду, али су ми у разговору

говорили, да у Југославији нема за Павла података о његовом раду у иностранству, јер је био везан и одговоран за свој рад само у СССР-у. Због тога, са овим мојим сјећањима и неким подацима одгађао сам и чекао, јер нисам могао имати предодбе о његовој политичкој одговорности пред људима и историјом.

Тек 1959. године, у “Борби” од 9. маја, у чланку “Балканска комунистичка федерација” прочитао сам да је у часопису Б. федерација сарађивао, поред осталих и Павле Бастајић. Касније су нађени и његови чланци објављени у том листу као: “Југославија центар реакције на Балкану”, “Капитулација вође Хрватске републиканске сељачке странке”, „Један частан глас о Македонији“ и још неки. Владимир Дедијер помиње Бастајића у својој књизи “Сарајево 1914.” на неколико страница, нарочито у вези сарадње са Младобосанцима и Сарајевског атентата на Фердинанда. У неколико редова наводи о заоставштини Павла Бастајића која се налази код Владимира Лебедева, па сам у вези тих навода разговарао лично са Дедијером. Он ми је рекао да М. Крлежа знаде највише о Павловим доживљајима прије доласка у Југославију 1939. године, јер је код њега навраћао кад је био у конфинацији у Топуском.

У “Комунисту” 15. јуна 1967. у чланку П. Дајића, “Бечки пункт Југославенских револуционара — Барака у Гринценгу” пише такођер В. Турок у својим мемоарима “Улица Коминтерне” о познавању са многим комунистима из Југославије, међу којима истиче имена Мустафе Голубића и Павла Бастајића, због чега наводим неколико редова из сјећања Владимира Михајловића Турока: “Многи југословенски комунисти, нарочито после ступања на снагу злогласног Закона о заштити државе, 1921. године, нашли су склониште у Бечу, гдје су наставили с партијским радом. Сама чињеница да је у то време у овом граду постојала група од 50-60 организованих скојеваца и чланова партије била је од значаја за делатност КПЈ.” — “Двадесетих година у Бечу је било и неколико истакнутих представника старије генерације југословенских револуционара. Најјачи утисак остављали су Мустафа Голубић и Паја Бастајић. Бивши припадници “Црне руке” учесници у организовању сарајевског атентата 1914. на Фрању Фердинанда, они су били окружени ореолом јунаштва, а око њихових имена испредале су се различите легенде. Обојица су почетком двадесетих година ступили у КПЈ и водили живу пропагандну активност против националистичке и угњетачке политике српске буржоазије. Њихова иступања (посебно у часопису Анри Барбиса “Кларте” 1925. године о предисторији сарајевског атентата) имали су великог одјека. После дугих година емиграције вратили су се у Југославију. Настрадали су за време рата у гестаповском затвору”.

Након ових информација, из више извора, о Бастајићу, навратио сам 1. септембра 1967. године и код М. Крлеже и замолио га да ми рече што може о свом разговору са Павлом Бастајићем 1940. године када је био код њега. Испричао ми је Крлежа логично, кад сам га упознао у коју сврху прикупљам податке о Павлу, да је код њега дошао једне ноћи у јесени 1940. године и у дугом разговору му испричао много штошта, а највише о својим неугодностима, које је доживио у служби НКВД-а. Према том причању, највероватније да је у тој служби Павле радио од 1922. г. па до 1936/7. године. Под крај није хтио или није могао извршити неки специјални задатак својих претпостављених, због чега је пао у душевну депресију, па је повучен у Москву на одмор и лијечење. Наводно, након годину и пол “таквог лијечења” повратили су га поново на посао у Париз, али он се није више осјећао способним и није хтио радити. Увјерио се да Стаљин

ликвидира и невинне људе па је дезертирао. НКВД је због тога организовао хајку за њим, да би га ликвидирали и на неколико мјеста су пуцали на њега, али је случајно остао непогођен. У невољи и бијегу Павле се навраћао и код Југославена чланова ЦКПЈ, који су се тада налазили у Паризу, увјеравао их у своју невиност и молио за помоћ, али је све мало вриједило. Тако је 1939. године у Паризу дошао у контакт са Драгишом Цветковићем, знанцем из младости и разговарао с њим о бијегу у Југославију. Шта је Павле договорио са Цветковићем, није он то могао све рећи, али му је дозволио да дође у Југославију. Рекао ми је Крлежа, да је о Павловом случају разговарао са Б. Чолаковићем и на основу тога уврстили су га у Енциклопедију, као позитивну личност. Напоменуо је случај свог састанка, са Павлом, још 1924. у Бечу, да је и тада бјежао пред полицијом и склонио се код њега у хотелу кроз неко вријеме.

Послије разговора са Крлежом, трагао сам још за неким везама покојног Павла и исте јесени сам посјетио неколико његових другова из младости који живе у Београду. Нашао сам др. Стојана Јеремића, др. Свету Милишића и др. Видоја Ђурђевића. Они су ми такођер испричали некоје појединости, а нарочито Видоје Ђурђевић је имао интересантне податке. Са Бастајићем је био у Лозани на студијама од 1916. и све, док их нису заједно, 1921. године протјерали из Швицарске. У Бечу су такођер дуже вријеме били заједно, односно, често је био у контакту са Пајом, сазнао је да је он имао неке везе и са Максимом Литвиновим, совјетским амбасадором, али није знао да он директно и у ком виду сарађује са Совјетима. Након растанка у Бечу није се с Пајом видио све до 1939. у Београду. Сјећа се Ђурђевић, док су били у Швицарској, да је Пајо живио у интимним односима с једном женском, и Видоје вјерује, да је с њом имао дијете, а кад су протјерани, из Беча, Пајо је одлазио као илегалцац у Швицарску, али му није хтјео признати да има дијете тамо с том женом. У вези ове приче, може се повезати и Павлова прича нама у Перни, док се налазио у конфинацији, да је негдје на периферији Лозане имао мјесто гдје се могао навраћати и провести дужи одмор, кад је за њега имао времена, али разумљиво само као илегалцац, односно, под туђим именом. Наводно, да је то била сељачка породица, гдје је он некад становао и ту је кроз вријеме скупио своју скромну библиотеку, која му је тамо остала.

Ђурђевић напомиње да Голубић није био у Швицарској, док је он и Бастајић студирао и колико знаде он није тамо студирао. У Бечу је и са Голубићем као и са Бастајићем био у честом контакту и да му се и он јавио 1941. године у Београду као илегалцац, али је убрзо пао у руке Гестапоу. По причању др. Милишића, он је за свог боравка у Бечу био пријатељ са Бастајићем, помагао га, некад га примио у заједнички стан, некад му новчано помогао, обзиром да је Милишић био добро ситуиран.

И као задње о Бастајићу, Родољуб Чолаковић је написао у “Комунисту” од 14. децембра 1972. године у фељтону: Како је написана “Кућа оплакана” своја сјећања о једном неугодном састанку са Павлом Бастајићем, у Паризу, јануара 1938. године. Чолаковић пише, да је сазнао након дужег времена, послје рата, у Југославији, из разговора са Мирославом Крлежом. О том састанку са Бастајићем и што је све дознао о њему од М. Крлеже, Чолаковић је написао доста опширно о цијелој политичкој активности Павла Бастајића у основном, Крлежа му је испричао као и мени, можда с нешто различитих детаља.

Из свега до сада објављеног о Павлу Бастајићу, увјерен сам да је остало још много што се, можда, неће никад сазнати о његовом животном путу и политичкој активности, па нека буде и оволико за успомену на њега.

DAVID ALBAHARI: *21 PRIČA O SREĆI*, ZAGREB:
KULTURTREGER I MULTIMEDIJALNI INSTITUT, 2017.

TRAJANJE IGRE

PIŠE: Sanja Šakić

Odgovore na pitanja o svrishodnosti filozofije i stvarnoj sreći kao krajnjem cilju mijenjanja svijeta možemo potražiti u filozofskom tekstu. Međutim, književni tekst stoji na drugoj strani i ne nudi konačan odgovor za koji zna da bi bio osuđen na neuspjeh – književnost živi od nemogućnosti da se priče dovedu do kraja

U kupeu voza, na sedištima pored prozora sede čovek i dečak, najverovatnije otac i sin, koji su zaneti svojom igrom. Obojica nešto broje i, kada jedan od njih stigne do određenog broja, pogledaju se i zvonko se nasmeju. Igra traje neko vreme, a onda otac uzima svoju torbu i vadi dve knjige, jednu za sebe, drugu za dečaka. Obojica počinju da čitaju, s tim što se dečak s vremena na vreme veselo nasmeje, kao da igra i dalje traje.¹

(D. Albahari: *Trajanje igre*)

Dvadeset i jedna teza o sreći rezimira putovanje kojega je francuski filozof Alain Badiou poduzeo u knjizi *Metafizika stvarne sreće* (2015) u kojoj je ispitivao, predlagao i osporavao različite definicije sreće. Izdvojene iz svog prebivališta, lišene veze s kontekstom, ispražnjene od značenja koja im je knjiga namijenila, teze o sreći postaju kako maksime tako i materijal za slobodno novo tumačenje – beskrajnu igru književnog teksta koji ih ponavlja, testira, ispituje, potvrđuje i opovrgava. Najnovija zbirka priča Davida Albaharija *21 priča o sreći* zasigurno dijeli s Badiouom želju za filozofijom koja pruža mogućnost stvarne sreće jer su njezini likovi mahom čitatelji filozofskih tekstova. Kakvi su to čitatelji, kako se odnose spram filozofije, koliko su je u stanju primijeniti u svakodnevnim iskazima, donosi li im filozofska argumentacija kakvu utjehu – pitanja su na koja zbirka priča odgovara, ali tako što nesklad filozofije i zbilje premješta u književni tekst. Razumijevanje književnog teksta kao umjetničkog djela koje se ne iscrpljuje i ne dovrša-

va činom pisanja, odnosno, razumijevanje pisanja kao pisanja-postajanja, oprimjereno je ovim Albaharijevim postupkom variranja zaokruženih i zgotovljenih filozofskih definicija u najnovijoj zbirci priča. Nemogućnost pisanja jedna je od konstanti Albaharijeva opusa, pa će pripovjedač iz ponešto starije zbirke upozoriti kako ne postoje nove priče i da su sve bezbroj puta ponovljene – na kraju svake priče sadržan je početak nove. Ta nemogućnost ne smije, naime, odvratiti pisca od pričanja priča jer bi svijet, koji je načinjen od priča, nestao u mraku².

Podnaslov zbirke (*Varijacije na teze Alaina Badioua s pogovorom Vladimira Tasića*) sugerira mogućnost da je u nastanku knjige sudjelovalo više autora, premda se nikako ne može govoriti o kolaboracijskom pisanju budući da je zbirka priča autonomna u odnosu na Badiouov i Tasićev tekst. Dopadljivo, funkcionalno i više negoli oku ugodno grafičko rješenje za zbirku priča sastoji se od knjige u koju je umetnut poster na kojem su ispisane Badiouove teze i pogovor Vladimira Tasića pod naslovom *Pričaj mi o sreći*. Dizajn nam tako sugerira da priče čitamo odbrojavajući (od broja jedan do dvadeset i jedan), te je naslov svake priče označen fusnotom koja nas dovodi do Badiouove teze i Tasićevog pokušaja da rastumači književni i filozofski tekst. Umetnuti je poster, nažalost, samo zgodna dosjetka i čitanje zbirke bez ovog umetka pokazuje se u konačnici znatno ugodnijim čitateljskim iskustvom. Ne samo da Badiouove teze nisu potrebne da bi se tekst „savladao“, nego su one mahom inkorporirane u svaku priču premda se u cijeloj zbirci (što je osobito važno, a na to ćemo se osvrnuti kasnije) nijednom ne spominje filozofovo ime. Koliko god redundancija zamara, lakše bi je se podnijelo da nije Tasićevog pogovora koji od priče do priče, bez imaginacije, tumači, dopunjava i ponavlja bilo Badioua bilo Albaharija ne razumijevajući pravila igre. Bilo bi ugodnije da se Tasić držao klasičnog

¹ Albahari, D. (2013). *Male priče*. Beograd: Čarobna knjiga: 45.

² Usp. ibid: 118.

pogovora i uzeo si za zadatak ukazati na vrijednost djela i njegovo mjesto u Albaharijevom opusu. Kako to ovdje nije slučaj, zgodnije je poster namjerno „izgubiti“ (što je sasvim legitimno rješenje) i neopterećeno uživati u slobodi da knjigu čitamo iznova i iznova bez tuđih intelektualnih dosjetki koje tom užitku nesumnjivo stoje na putu.

Najnovija zbirka uklapa se u dio Albaharijeva opusa kojeg čine kratke priče, kao i priče iznimne kratkoće. Ove druge od ostatka njegovog kratko-pričaškog opusa izdvađa sažetost i preciznost koje posjeduju osobinu da se u maštu prizove daleko veće priče. Jako kratke priče otkrit će nam i netom spomenuta zbirka *Male priče* (2013), ali i jedna od najranijih Albaharijevih zbirki *Obične priče* iz 1978. koja pokazuje kako se autor od samih početaka okušavao u svođenju sadržaja na potrebni minimum. Teško bi bilo debatirati o tome koliko je prigodno opisati ove „male priče“ terminom *flash* fikcije (termin obuhvaća takozvane *twitter priče* od samo 140 slovnih znakova, ali i priče do dvije kartice teksta), pa je možda korisnije zagledati se u odnos jako kratke prozne forme i sadržaja. Stalna odlika Albaharijeva opusa jeste neprekidno iskušavanje proznih oblika i eksperimentiranje s formom u smjeru konciznosti koja priču nikad ne odvodi do apstraktnih, nerazumljivih i eksperimentalnih proznih oblika, čak i kad je svede na tek jednu rečenicu. Slobodnim razvijanjem Badiouovih maksima u kratke priče *21 priča o sreći* vraća nas žanru filozofske kratke priče čiji likovi njeguju interes za filozofiju i čiji sadržaj demonstrira određena filozofska pitanja i debate. Ne samo da nijedna priča izričkom ne pominje Badioua (a riječ je o tekstovima u kojima su likovi iznimno zainteresirani za filozofiju poput filozofa, te studenata i profesora filozofije), nego svaka demonstrira točke po kojima se književnost razlikuje od filozofije. To čini tako što upućuje koliko je razložna filozofska argumentacija neprimjenjiva u rješavanju svakodnevnih, životnih, ljudskih konfrontacija i nesporazuma.

Poput Badioua, ova zbirka na brojnim mjestima postavlja pitanja o svrsishodnosti filozofije u suvremenom trenutku, ali igru produžava u smjeru ispitivanja što književnost i tekst mogu reći o sadašnjosti i stvarnosti. Nije slučajno da zbirku otvara priča o piscu koji želi pisati o trenutku sreće i odgovor o smislu pokušava pronaći u filozofskoj knjizi (riječ je o knjizi Marka Kingwella *U potrazi za srećom – od Platona do Prozaka*) koja mu se nije dopala još i prije nego što ju je pročitao („a kada je, napokon, uspeo da natera sebe da je pročita, dopala mu se još manje nego što je to zamislio“). Beskrajnu sreću pisac ne pronalazi u filozofskoj argumentaciji, a još manje u povijesnom pregledu iste. Pronalazi je u sasvim običnom trenutku sreće – odluci da uđe u tekst i piše. Jer sreća se ne (pro)nalazi u budućnosti i drugom mjestu, pravom mjestu i ispravnim odlukama, nego u uokvirenom svakodnevnom prizoru kojeg je književnost u stanju preobraziti u početak nove priče – beskrajnu sreću za pisca.

Iako bismo najradije izgubili poster koji je umetnut u knjigu, informacije koje pronalazimo u paratekstualnim umetcima (poput naslova, podnaslova, postera, dizajna knjige, fusnota, pogovora) teško je ignorirati jer one usmjeravaju čitanje i oblikuju recepciju teksta što je, pretpostavljamo, i bila namjera urednika biblioteke „Prijatelji“. Poster stoga može poslužiti kao svojevrsna karta ili mapa kroz tekst koja nas dovodi koliko do pravog toliko i do krivog mjesta. Badiouove teze funkcioniraju kao moto koji najavljuje ili potvrđuje osnovnu misao određene pripovijetke. To bi pak značilo da Badiouov tekst funkcionira kao osnova za stvaranje metateksta. Među-

tekstovno povezivanje u ovoj zbirci relativizira odnos prototeksta i metateksta (tj. odnos temeljnog teksta i varijacija) jer je čitatelj oslobođen obveze da najprije pročita (i razumije) Badioua, pa tek onda krene u istraživanje Albaharija – to je sugerirano oblikovanjem knjige i načinom organizacije građe, te izborom čitatelja da priče, primjerice, čita obrnutim redoslijedom i fokusira se na književni tekst umjesto na razumijevanje Badiouovih filozofskih teza. Vratimo li se „prijateljskoj“ intenciji ove biblioteke koja povezuje pisce, filozofe, dizajnere i tekstove u prijateljske odnose, vidjet ćemo da se Albaharijeva zbirka nerijetko opire paratekstualnim intencijama i kontroli koje mu ove nameću. Priče su, zaoštrimo tezu, u neprijateljskom odnosu spram knjige koja ih, prijateljski okuplja.

**Sreća se ne (pro)nalazi u budućnosti
i drugom mjestu, pravom mjestu
i ispravnim odlukama, nego u
uokvirenom svakodnevnom prizoru
kojeg je književnost u stanju
preobraziti u početak nove priče –
beskrajnu sreću za pisca**

Ovaj otpor književnog teksta dade se uočiti u gotovo svakoj od Albaharijevih priča jer one prema svojem „izvoru“ stoje u ironijskom odnosu, te dovode u pitanje njihovu istinitost i primjenjivost. Likovi koji vjeruju u teze i ponavljaju ih doslovno nerijetko su smušeni studenti, profesori i filozofi koji primjenjuju argumente i teze na vlastitom životu („pa i filozofi su samo ljudi“). Intencija teksta je, kako ga ovdje razumijevamo, da svakom ovom smušenjaku pokaže koliko je smiješno i neprimjenjivo primjenjivati filozofske argumente, ali da im je ta mogućnost svakako dopuštena ukoliko se pripreme za konačni poraz. Intencija je najizraženija na stilskoj i jezičnoj razini priča jer filozofska teza zvuči čudovišno neprimjerena i začudna kad se upotrijebi u svakodnevnom razgovoru kojeg priča simulira. Primjerice, u priči *Kretanje ka sreći* Filip vjeruje da je sreća u hodanju pa kad leži na putu, posve nepotrebno pretučen, suprotno zdravom razumu ponavlja filozofsku tezu „Hodanje, pod imperativom istinske ideje, upravlja nas k sreći“. Nalazimo također na likove koji odbijaju da ih se naziva „subjektom“, likove kojima je neprivlačna ideja o očajanju kao uvjetu sreće, kao i likove koji nisu sigurni kako bi se Spinozina definicija primijenila na rezultate nogometne utakmice. Čak i oni čija profesija sugerira da im je od te filozofije ponešto i jasno, poput profesora i filozofa samih, ni sami nisu sigurni što, primjerice, znači teza „Subjekt kao imanentni izuzetak u razgradnji sveta“.

Odgovore na pitanja o svrsishodnosti filozofije i stvarnoj sreći kao krajnjem cilju mijenjanja svijeta možemo potražiti u filozofskom tekstu. Međutim, književni tekst stoji na drugoj strani i ne nudi konačan odgovor za koji zna da bi bio osuđen na neuspjeh – književnost živi od nemogućnosti da se priče dovedu do kraja. Čitatelj-Albahari smiješi se na kraju svake priče – zna da se igra koju je odabrao nikad ne završava.

ЈАСМИНА ТОПИЋ: *ПЛАЖА НЕСАНИЦА*,
НОВИ САД: КУЛТУРНИ ЦЕНТАР НОВОГ САДА, 2016.

РАЗГЛЕДНИЦЕ ИЗ ДУБИНЕ

пише: Срђан Гагић

Несаница је у поезији Јасмине Топић двоструко мотивисана: анксиозношћу самоће и искуством сексуалности, при чему самоћа и сексуалност нису појмови који би се међусобно искључивали. За оба искуства је потребан Други – у одсуству или присуству

Двадесет година по изласку њене прве песничке књиге и након шестогодишњег затишја, Културни центар Новог Сада објавио је шесту збирку Јасмине Топић, *Плажа Несаница*. Обим збирке, њена графичка опрема и фото-документарност, те временска и просторна локализованост циклуса која сведочи о континуираном песничком раду, говоре нам ипак да је затишје било само привидно и да је ауторка у међувремену предано радила на новој песничкој књизи. Збирка је објављена у едицији Анаграм, која је последњих година објавила књиге неких од истакнутијих савремених песника различитих генерација, чиме се потврђује постојано место које песникиња има у контексту савремене српске књижевности. Уједно, збирка којом се на најбољи начин мармира двадесета година активног песничког (али и уредничког) рада, представља већ по себи важан књижевни догађај.

Досадашња је критика, поводом ранијих књига Јасмине Топић, одређивала њену поезију као поетички стабилну интимистичку, исповедну поезију, ослоњену на, за млађе српске песнике умногоме конститутиван, високи модернизам. Од тога се у већој мери ауторка не удаљава ни у најновијој књизи. Реч је о тематски и мотивски компактној, доследној збирци која без битних квалитативних флукуација даје генезу једног интимног зрења и увида које је у лирској свести могло донети само време и

њиме условљено искуство. Сигурно је да ауторка свесно поетички истрајава на истим основама; ако се у појединим песмама и назире могућности уочавања и других смерова у којима би се поетички могла развијати и кретати, како у поговору збирци примећује Јелена Ангеловски, то је последица природног и спонтаног рачвања ка могућностима и другачијег самоосећања пре свега у језику као медијатору комуникације, али и његовим звучним могућностима. Све је остало онај елементарни, аутентичан порив да се путовањем кроз себе долази до увида који у коначници једног интимног лирског путовања могу бити универзални – утолико је могуће да ова поезија истовремено буде и сензуална и гномична и да је суштински највише обликује непосредно искуство као такво.

Иако насловом имплицира место (плажа) и стање (несаница), реч је заправо о збирци која се бави оном врстом искуства које је условљено осећањем времена, протоком, кретањем, и променом која се од тог кретања очекује, али која, чини се, никад не долази у оном облику који би лирском субјекту донео смирење. Јасно лоцирана места – најчешће море, острво и плажа (поред интимних простора собе, дворишта, локалног краја) – сценографија су на којој се одигравају мале, интимне (мело)драме. То су чворишта искуства – састанака и растанака на којима се осим истине тела отварају и они најдубљи, најсуптилнији увиди у немогућности и немоћи да

се пренебрегне елементарна усамљеност, да се испуни потенцијал празнине као места које постоји за Другог. *Плажа Несаница* је у том смислу збирка сва у категоријама које се не остварују: у циклусу *Одлазак* који имплицира почетак кретања, реч је заправо о жељи за останком; смисао одласка се преиспитује, његово остварење одлаже из свести о могућим последицама напуштања, али је не-останак заправо оно што је у крајњем исходишту, он је неизбежан. Слично је у *Малом циклусу* који је обележен атмосфером ишчекивања доласка који се не дешава, односно, остварује се у форми не-доласка за оног који чека. Тако је у овој збирци Други чији се и долазак и недолазак своде на исти немир, на немогућност симултаног постојања и усклађености – онај чије одсуство значи чежњу, а присуство немогућност. Стога је, на првом нивоу, *Плажа Несаница* збирка о тензијском односу једине и двојине, самоће и саживљености са животом удвоје, где се Други прижељкује и жуди, али у коначници, изнова доноси свест о елементарној усамљености којој се не може умаћи, у којој се лирска јунакиња придржава *оном слободном руком, да се не би(х) откопљала/у подједнако снажан свет коначног одсуства* („Вирус да се јави”), које може бити одсуство Другог, али и властито одсуство из живота.

***Плажа Несаница* Јасмине
Топић густа је збирка
коју не треба читати (од)
једном – свакако јој треба
посветити неопходно
време и кретати се кроз
путоказе којим нас
лирски глас спретно води
ка потпуном огољавању**

Усамљеност је одатле и једна од доминантних тема *Плаже Несанице*. Несаница је у поезији Јасмине Топић двоструко мотивисана: анксиозношћу самоће и искуством сексуалности, при чему самоћа и сексуалност нису појмови који би се међусобно искључивали. За оба искуства је потребан Други – у одсуству или присуству – при чему ниједан статус у односу на Другог није разрешење унутрашње нелагоде и страха. Чини се да је једина истина садржана у спознаји да се путовати удвоје и кретати симултано суштински – не може, а једнако је немогуће предвидети и антиципирати исходе путовања. Потреба за пророчанством у песмама првог циклуса јесте потреба за сигурним исходима, каквих у одласцима нема; она потврђује страх од неизвесности која проистиче из дубљег знања о томе да је при сваком одласку, повратак на исто немогућ.

Циклус *На плажи, паралеле* доноси неке од најуспелијих песама у збирци. Реч је о седмоделном циклусу који функционише као мања поема и који, у композиционом смислу, одговара седмодневном летовању, заједничком путовању које не доноси жељено препуштање и склад утолико што опомиње на бесмисленост свакодневног којим се лирски субјекти окружују. Како се слике умножавају, тако градира свест о досади: породичне рутине у људима који окружују лирско Ми и неодрживости двојине као перманентно идиличног трајања. Ово постојање је ограничено; иманентно је времену и месту – море и лето су простор измештености, исечак из уобичајеног бивања и трајања; изван тог оквира, лирски јунаци једнако припадају неком другом, профаном и прозаичном животу. Осим других људи, њихових ритуала и механичког постојања, оно што лирске јунаке *Плаже* изнова враћа унутрашњој тензији јесте свест о пролазности, потрошеност оног времена *кад су године биле довољне за младост, а искуство/поражено за наступајућу зрелост. То је могло само тада* (И). Младост и невиност пролазе а да се није отеловило ништа што би био залог за опстанак.

**Иако насловом имплицира место
(плажа) и стање (несаница), реч
је заправо о збирци која се бави
оном врстом искуства које је
условљено осећањем времена,
протоком, кретањем, и променом
која се од тог кретања очекује**

Језик као простор комуникације важна је тема ове збирке. Он је нарочито значајан за циклус који носи назив *Мали циклус*, а који је, како нам открива поднапис – настао у Тирани, 2013. године. *Мали циклус* састављен је из пет песама које третирају тему самоће, која овде није условљена само усамљеним, изолованим физичким постојањем као типом осећајности кључним за читање збирке, већ и језичком одељеношћу од других: *колико дуго ћу моћи да не причам/ни са једним људским бићем у овом граду/колико ће заузврат језика измилети из мене* („Без бежичне везе”). Лирска јунакиња у страном, туђем простору живи свој принудни зен, уз сву лепоту крајолика осећа се као *страно тело*, а терет самоће несносан је нарочито у тренуцима празника и у оним животним ритуалима који су намењени за постојање удвоје. Језик се у таквим околностима и сам чини немоћним. Ипак, док с једне стране одсуство комуникације повлачи за собом дуго и мучно ћутање, дотле се у лирској свести згушњава једно дубоко искуство које истовремено груша и језик и најављује могућност да се у

исходишту искуства самавања и ћутње заправо језик поврати у поетском тексту као највишем модусу комуникације. Одатле је и искуство тишине и странствовања истовремено и услов за *коначан повратак/у препознатљив густаш/језика* („Језик је густ“) – повратак његовој емоционалној и референцијалној потенцији што се изражава кроз поезију.

**Циклус На плажи. паралеле
доноси неке од најуспелијих
песама у збирци. Реч је о
седмоделном циклусу који
функционише као мања поема
и који, у композиционом
смислу, одговара
седмодневном летовању**

Занимљив је у том смислу и однос субјекта у простору и простора као новог и неистраженог конкретног локалитета у који је урођен. Сваки нови град, као пункт у спољашњим и унутрашњим путовањима *Плаже Несанице*, место је које се мора превазићи и у којем се мора прећи нови стадијум интроспекције, да би се могло наставити са путовањем. Али простор је тај који истовремено очекује физички активно присуство лирског субјекта у себи. Из позиције физички и језички изолованог странца, који је на непознатом тлу и који је ту потпуно сам, лирски субјект принуђен је наћи своје привремено место у новом свету. Док превазилази наизглед непријатељске улице које му нуди *град који те још не познаје* („У преводу“), и у себи самом тражи непознате путеве којима мора проћи да би заустављање на сваком од ових пунктова изолације и самоће у коначници резултирало новим увидима у себе и своје односе са светом и са Другим. У циклусу *На путу* управо се насловима песама експлицира ова двојна природа путовања – они су одређени како стварном тако и интимном географијом. Песма „Унутрашње путовање“ говори о путнику који тражи *ту собу*, једно потенцијално идеално место на којем би се *коначно боравило као два безимена тела* која владају једном вишом истинитошћу те знају да је *све на одређено време осим станишта у нама*. Овде се открива онтологија ове поезије: путовање је увек потрага за местом, а место је нераздвојиво везано за представу двојине, за двојно постојање које отвара могућност спознавања апсолута и проналажења интимног станишта у љубавном односу који је намењен за двоје. Употреба глагола у облику потенцијала истовремено признаје недостижност и немогућност – претпостављено двојство као трајање је неухватљиво, а путовања и даљине само су начин да се заборави примарна жудња.

Жудња нас води ка последњем циклусу *Плаже Несанице* која носи назив *Нудистаријум*. Овакав нас наслов већ на асоцијативном нивоу упућује на какву брижљиву колекцију нагости, збирку прошлих голотиња и слива све дотадашње токове поетског путовања ка еротизму и сексуалности, као новим упориштем двојаког погледа на себе и Другог. Исту лирску јунакињу, коју смо у претходним циклусима пратили у кретањима кроз просторе градова и просторе унутрашњих увида и спознаје елементарне самоће – сада видимо на истој сценографији: у хотелима, собама, станovima – али они сада своја врата отварају за друге. Следећи хронологију искуства путовања, лирски субјект *Нудистаријума* је онај који је већ дознао укорененост самоће, немогућности проналажења те собе која би постала трајно станиште за двоје. Одатле је могуће да се у циклусу који нас води ка крају збирке смењују и собе и особе у њима. Тако је нудистаријум књига карналног искуства у којој други део двојине може бити и случајни љубавник чије присуство није условљено потребом за трајањем – оно је сврсисходно у телесном задовољству, у радости коју полност носи, не изостављајући притом ни свест о пролазности, годинама и старењу. Собе нудистаријума су зоне тренутних, привремених ужитака у којима су *крици свршетка далеко од блискости*, где је *циљ исисати још један животни сок, примати и дати* и онда се *пристојно растати*; ту се праве разлике између *водити љубав* и *јебати* и ту се постоји на размеђини између нежности која се тражи и гриже савести која остаје.

Последња песма циклуса измешта међутим лирског субјекта изван еротског: међу друга нага тела, на нудистичку плажу, на којој се анулира концепт сексуализације другог, где се човек и море јављају као два елемента трајања. Лирски субјект доживљава нови вид самоће, такве која више не повлачи за собом терет интроспекције нити жудњу за телесношћу, за контактним односом са Другим, већ разрешава немир у пуком постојању крај воде, под сунцем – у исто време и као сам и као један од многих. У том је расположењу последња песма збирке, „Корчула“, која има епилошку функцију. Лирски субјект закључује да *није било ни месо ни место* ово што траје у нама, куша барем привремено жељени мир у финалном ужитку препуштања времену и простору.

Плажа Несаница Јасмине Топић густа је збирка коју не треба читати (од)једном – свакако јој треба посветити неопходно време и кретати се кроз путоказе којим нас лирски глас спретно води ка потпуном огољавању и (само)спознаји. Можда је најбоље читати циклусе из *Плаже* као лирски дневник с путовања, колажну збирку у којој ауторске фотографије означавају прецизна стајалишта на којима се лирски субјект заустављао, уз покушаје да се и читалац на истим местима, у истим смеровима загледа ка себи. Позициониране уз песме, фотографије имају не само естетску већ и документарну вредност којом се потврђује истинитост простора, његове физичности, па тиме и искуства које је њиме одређено, што га читаоцу чини стварнијим и ближим. А искуство се, даље, тиче других, унутрашњих простора и пунктова, који су похрањени у другачијој врсти документа – у живим песничким разгледницама што конституишу *Плажу Несаницу* и које су њена највиша вредност.

АНДРЕЈАНА ДВОРНИЋ: *БОЈЕ КАЛЕИДОСКОПА*, 2012.
И *ЉУДИ ОД ВОДЕ*, 2014., “ПРОМЕТЕЈ”, НОВИ САД

ЖИВОТ ЦЕТИЊАНА

пише: Слободан Грубач

Андрејана Дворнић никада не штеди, нити се дубински опредељује за “њихову” или “своју – нашу” страну, једнако сагледава пљачку, насиље и бездушност свих људи, али и доброту настојећи да преживи сиротињство, прогонство, глад и носталгију

Прошлу 2016. годину завршио сам освртом о поезији Анђелке Корчуланић (три збирке поезије) истичући да је то право откриће у хрватској поезији. Нову 2017. годину започињем освртом о прози (два романа) Андрејане Дворнић, још једно откриће расне списатељице у српској приповједној прози. Два имена, значајна pjesникиња и врсна приповједачица из Далмације, сретан је тренутак у књижевностима.

Првим романом “Боје калейдоскопа” (2012. “Прометеј” Нови Сад) остварује широку панораму живота своје породице рудара, исељеника, железничара... у селу Биочић крај Дрниша. Прича је то о породици Клашнић Вељка и Анђе у којој се родила Андрејана након сестре и брата те најтананији описи одрастања Мале Плаве Хаљинице, тако је звао старац и рођак Мићко, јер му се тако представила као мала дјевојчица, до красног одрастања и разговора с Мићком на клупи испод кошћеле. Клупа на којој су сједили она, Мићко и Момо, понекад други, остаје судбинско састајалиште гдје ће Ана (друго име за ауторицу у роману) добивати прве спознаје и размишљања о животу. Мићко, осамљеник и губитник, образован и хуманист потицао је размишљања о животу, људима, расуђивању и формирању ставова, јављао је јој се окрзнутим реченицама у сјећању и кад га не буде, као дио другог ја младе образоване жене.

Ана, треће дијете, “мало сметало” за старијег брата и сестру, унијет је радост, доброта и топлину у породицу, али и мноштво тешкоћа оригиналности у размишљању и одрастању.

И сада филмски, роман је писан готово у кадровима, биљежи се стотине догађаја, десетине ликова и судбина, слутње и почетак рата, растанци пријатеља, гушење и гашење првих љубави и дружења,

нитковлук и безумље национализма, рак шовинизма, границе, барикаде, оружје, војници... Крајина, слом Крајине, прогон, бијег и трагедија Срба из Хрватске.

Андрејана Дворнић никада не штеди, нити се дубински опредељује за “њихову” или “своју – нашу” страну, једнако сагледава пљачку, насиље и бездушност свих људи, али и доброту настојећи да преживи сиротињство, прогонство, глад и носталгију, смрт мајке, губитак љубави, симпатија и пријатеља, одлазак брата и оца у Аустралију, неизмјерну тугу и понижење, самоћу и дивна дјевојачка пријатељства, напор учења и рада у Београду, факултетска диплома и одлазак по задатку Црвеног крижа у Африку.

Калейдоскоп играчка с бојама у стакленој призми, давни поклон дједе (очевог стрица) загуљеног у Америкама, промјеном боја симболизира и подсећа на живот у хронолошком и мисаоном смислу. Символика справе, техником промјена и стапања боја укотвљује смисао и поруку романа, као да је на тренутак посудио приповједачку потку писања.

Књига је ода дјетињству, породици, Биочићу, Сиверићу, Дрнишу, Книну, пријатељствима и љубави, тугованка и очајање због рата, бомбардираних, изгладњелих, преморених и умирућих колона прогнаних, трагедије појединаца у непознатој средини, књига бескрајних туга и носталгије као живе ране.

Затечен сам романима “Боје калейдоскопа” и “Људи од воде”. Андрејана Дворнић (рођена Клашнић) је првим романом досегла врхунце приповједне прозе у савременој српској књижевности и књижевности Срба у Хрватској. Одмјереност и ритам реченице, љепота

стила, мајсторство запажања и описа, притајена изворна мудрост, распознавање психе и карактера људи, ликови, широко разумијевање, и љубав према свима, чини књигу савршеном и великом креацијом.

Ова ће књига остати као трајни умјетнички домет, споменик љепоте, трајни споменик сјајне списатељице, мјеста, времена, породице, мајке и људи које је описала.

Реченица, исконска мудрост, зачудна ширина духа и доброте, течност приповиједања, мајсторство у промјени времена и мјеста радње, величанствени мозаик живота и људских судбина, прави каледоскоп догађаја, затекло ме првим читањем, очарало да читам поново, да се радујем и тугујем над књигом. Било је неколико књига које сам опет читао, ту су и ове двије Андрејане Дворнић.

Требало би понављати примједбе и похвале оваквој књизи, она је у кругу по сличности "Дворцу моје мајке" или "У славу мога оца" Marcela Pagnola (Марсела Пањола), али их слојевитошћу и мудрошћу надмашује. За површније читаоце и издаваче ово је најбоља антиратна књига настала у овом времену.

II

Написати прву књигу, савршено остварење, тежак је терет и обавеза у даљњем писању. Нова књига је искушење да се не уруши досегнута разина. Типичан је случај Војина Јелића да у сљедећих осам романа није досегао љепоту, монументалност и вриједност првог романа, "Анђели лијепо пјевају".

Тај процеп, ту провалију је премостила и прелетјела Андрејана Дворнић новим романом "Људи од воде", 2014. "Прометеј", Нови Сад. Постала је очито кућни писац овог издавача.

Широка је то панорама, повијест живљења и повијест живота једног од тринаест потопљених села, због изградње умјетног језера Перуча на Цетини, у Далмацији. Роман је остварен у три дијела: "Вријеме прије воде", "Вријеме воде" и "Вријеме после воде", али се вријеме мијеша и претаче кроз судбине људи и породица. Десетине прича, прекрасно испричаних драма, остају у сјени дјетиње, младеначке, зреле, истинске и трагичне љубави Марте и Душана, свађе њихових родитеља због бајама израслог у међи, те бесмртне Мартине баке Иванке која их је чувала, мазила Душана, сироче без мајке и неизмјерно их вољела. Њихова трагедија је усад далматинског Ромеа и Јулије.

Роман је са два паралелна тока радње те десетине рукаваца и епизода. Деведесетих година се над језером Перуча у Свилаји настањује Старац (главни лик старог човјека) у напуштеним колибама. Опуштен и запуштен данима сједи над језером, гаји двије козе, скупља плодове, прави сир, нешто скуха... Животом, изгледом, понашањем је самотњак (пустињак по народну), загледао у воду размишља, радује се појављивању звоника са звоном потопљене цркве његовог села. Срођен с природом и мијенама збраја минули живот и долазак овдје да сконча крај свог села под језером. Монах из Драговића (православни манастир) данима му доноси храну, коју Старац не прима, не жели разговор ни сусрет. Паралелно се одвија радња из Старчевог дјетињства, списатељица увјерљиво прича у садашњем времену Старца и прошлом времену његовог дјетињства и одрастања. Смрт Анке, судбина свекрве која ју је прогонила и клепа, умирање дјете,

оптужба и лаж за прељубу, сплетке и двије закрвљене породице. Мали Душан остаје жив након бајања. Списатељица ће описати вилинско коло, размишљања, живљење, обичаје и вјеровања. Увјерен сам да нитко није проникнуо боље у живот и психу далматинског сељаштва у савременој књижевности, него што је то својим захватом направила Андрејана Дворнић.

Дјечак Душан бјежи од оца јер не зна пуцати. Спашава га обољелог доктор Хурија, то је изванредна животна драма њемачког војника – доктора. Интриге, авантуре крчмарице Неде, партија, атеизам. Илија у затвору, оснивање сељачке радне задруге, туче... Долазак воде, пуњење језера, судбине исељеника у равници...

Изврстан опис рата, трагичности и бесмисла када му сви дају логична објашњења. "Сви који ратују губе највише себе." Старац је побјегао у пећине. Прогласили га луђаком и чудаком, то га спасило. Кад су прогнани отишли он је остао. Пљачкају, пале, убијају једни и други. Јео је гусенице, спустио се у село, добио кундаком по глави. UNHCR га спашава и лијечи у склоништу. Посјеђује га Анђелика, доноси храну и одјећу. Анђелија зове је Старац, слути се да би то могла бити његова кћер из четрдесетгодишњих лутања по Њемачкој.

Рак дебелог цријева, операција... Описе болнице, особља, интеријера, односи и размишљања, такве описе остварили су наша списатељица и Владан Десница.

Уз паљење свијећа на столчићу у колиби долазе му утваре (душе) његових мјештана, разјашњавају се судбине села и појединаца. Савршено изведено у доживљају наднаравног, а за читаоца потпуна спознаја и разрешење претходних догађаја.

Онемоћао, исцрпљен, испијен злом судбином завршава самоубиством. Монах који му је помагао (Старац се с њим спријатељио након дуго времена одбијања) налази биљежницу с насловом "Људи од воде" с описима из Старчевог живота, четрдесетгодишње потраге за Мартом по Њемачкој и спознаје да су га преварили. Марта је умрла након порођаја њиховог дјетета у Војводини, умрло је дијете и Мартин зли отац.

Велика је ово књига, мајсторство у језику и причању (композицији), величанствено упознавање људи, психологије, обичаја, предрасуда и свеколиког народног живљења. Овакво остварење љепоте, животности, увјерљивости, савршенства и досјетљивог приповиједања нисам одавно сусрео. То је књига којој се враћамо да би уживали у књижевном артизму, да би спознали живот Цетињана, или да би проникнули како је настала прекрасна прозна фреска у књижевности.

Кажу да је Хомер знао заспати, па ћемо овлаш примимјетити да се јављају недоследности, мијешају се екавске ријечи са ијекавским и јекавским говором оригиналног рукописа, то је, вјерујем, грешка новосадских типографа. Има и пар непримјерених стилских синтагми: "не би пребио од батина!", "сељачких радних задруга", треба увијек једнина, "кукавица од Николе", "лишен тешког емотивног набоја", "убризгавајући му хиљаду кубика казне", "хуље од људског рода", и "све се спаја у ту црту без амплитуде". Очито је, наши издавачи немају лекторе ни коректоре, или су незналице, немамо великана који су бдјели над рукописима, који су цијеле реченице преобликовали највећим писцима. Но, то је моја мала примједба у савршенству књиге.

ПОГЛЕД ПИСЦА НА ПРИКАЗ КЊИГЕ

ДОМИШЉАЊЕ ДА СНОВЕ НЕ УКРАДУ

Србољуб Зорица

(„Прича једне жене“ Србољуба Зорице, Просвјета, Загреб, број 135;
Слободан Грубач: Неодређена књига)

С. Грубач: „‘Дакање’ (да кажем, да видим, да мислим...) је негирао још Маретић. Књига је сва у том ‘дакању’. Увјерен сам да то није особина буковичког говора па и то придоноси монотонији, могло се чешће употребити инфинитив.“

„Дакање“ није неправилно у српском језику. Облик да+презент и инфинитив обогаћују му звучност, има стилско својство, стандард је књижевног језика. Незнање је истискивати га, стварати вјештачке препреке. Инфинитив (неодређени глаголски облик) у првом реду именује радње, стања или збивања, а „дакање“ може означити и радње које се желе, могу или почињу извршавати. Ваља то знати (да се зна).

Конструкција да+презент, рекосте, негирана је у хрватском језику још у доба језикословца Т. Маретића. Не значи, ипак, да је инфинитив само хрватски (и германски), већ и српски и славенски. Он је у језику економичнији, али његова учесталост звучи такође монотонно. Умјереност српског језика (и инфинитив и конструкција да+презент) придоноси обогаћењу писаног и говорног језика. Боље звучи распоређивање инфинитива и „дакања“: Треба то урадити (да урадим) јер не могу да нађем други начин.

Симо Матавуљ, познати српски писац из Далмације, умногоме је у тону „дакања“ и инфинитива. Довољно је прочитати само новелу „Поварета“ (Са далматинског острва) да бисте се у то увјерили. Да ли је то особина говора на далматинском отоку?

С. Грубач: „Реченице обезвређују сувишне ријечи. Почињу са И, А и осталим везницима.“

Везници и, а (и остали) истичу мисли и осјећања, употпуњују лик Љепосаве, ураћају у њен унутарњи, узбуркани свијет. Не пригушују раскош језика. Није сенка да закрили љепоту израза. Штавише, наглашавају и повезују посебности јунакиње. Музика природе, пејзажа, и њен унутарњи свијет приаћају, претачу се у причу. Ову пређу клупка звука и мотива завичајних могуће је различито одмотавати. Узгред, проицљивом оку то неће измаћи. Приповиједању (нарацији) у трећем лицу придодају опчињеност, измаме ријечи, њихов гласовир. Исказ су реченичне интонације и допусног значења. И гласовитом српском пјеснику, Јовану Дучићу, везници на почетку стиха не занијекаше звонкост, сликовитост и музикалност: „И трепти над шумом и над обалама... И блед обзор што се протеже и пуши (Подне)... А ништа да прене трепавице плачне“.

Не придоносе они, зацијело, монотонији. Може се аутор ове књиге, забога, о понешто огријешити. Набоље ће, помислих, изаћи. Преосјетљивост ми сије само штету. У причи је, рекох, ухваћена стрепња хероине: дани јој теку, преламају се мисли у сјећању, путују кроз непостојање.

Удјенуте ријечи и синтагме засебно осликавају душевно стање јунакиње (психолошки ток лика хероине, попут Л.Лазаревића), уз узнемирујућа дешавања... Сликовитост су обогатиле и учестале стилске фигуре. Дескрипција (опис) такође заузима значајно мјесто у мом дјелу. А сувишне сродне ријечи (плеоназам, ако се појављује) језичка је омашка, стилска, али нијансе у приповиједање уносе напетост, динамичност, психолошко ткање у коме се мисао заглави. Има бола, суза, nelaгоде и окрутности у овој „Причи...“ Народни говор, некњижевни језик, удахну јој посебни печат.

Можда...

CRNE MISLI I BIJELA KRALJICA

Darija Žilić

Darija Žilić, rođena je 1972. u Zagrebu. Diplomirala je povijest i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Piše poeziju, kritiku, prozu i esejistiku, prevodi s engleskog suvremenu američku i englesku književnost. Dugogodišnja je voditeljica programa „Mama čita“ u Multimedijalnom institutu u Zagrebu. Objavljivala je eseje i kritičke prikaze o suvremenoj poeziji, teoriji i aktivizmu u časopisima, te brojne intervju u različitim časopisima i portalima. Stalna je suradnica na Trećem programu Hrvatskog radija, surađivala je na projektu Školske knjige Leksikon hrvatske književnosti – djela. Pjesme su joj prevedene na talijanski, albanski, bugarski, slovenski i engleski jezik. Objavila je više zbirki poezije, kratke proze i oglada o suvremenom pjesništvu, književnosti i filmu. Dobitnica je nagrade Julije Benešić za književnu kritiku i nagrade Kiklop za pjesničku zbirku godine 2011. Živi u Velikoj Gorici.

Crne misli

Pojave se niotkud, u dugim danima
Bez strukture. U krevetima, ispod plahti,
Sa ostalim životinjama koje samo djeca vide.
Meškolje se, trljaju oči kao netom probuđeni ljudi,
I nikako se ne možeš od njih maknuti. Tu su, pa
Što bude. Možda se svijet ipak neće raspasti, možda
Će svijeca dogorjeti do kraja.
Crne misli, kao rojevi muha u toplo ljetno večer,
Kao mravi koji danima ne odlaze iz hodnika,
Meškolje se, rimuju, plaze, umnožavaju, pa se onda
Polako, same od sebe, kao ptice bez razloga,
Zalijeću u tuđa njedra i nakon jakog udarca,
Brzo ugibaju.

Bijela kraljica

Došla je sedma godina i ona je konačno
Raščistila s imaginarnom ljubavlju.
Ona ponovo, kao nekad, provodi jutro
pred ekranom na kojem se nižu
Slike: nisu osunčane, nema mora niti
Sjajila, niti mornara i onog ushita koji se
Pojavi kad umorni putnici shvate da i more
Ima svoj kraj. Nakon dvije, tri pjesme,
Ona se, kao nekad, baca u veliki krevet
I vodi ljubav s novom, nestvarnom ljubavi:
Uzdiše, preokreće se, kao da zimski vjetar
Ulazi u nju i oplođuje ju snagom zmijske
Davnom mitu, koja je zavela djevojku i
Ostavila je samu nasred puta, punu želje.
Kasnije, predvečer, kad snijeg bude padao
S krovova, ona će biti sama i mirna,
Kao bijela kraljica usred ugasle divljine.

Neobični ljudi

Oni koji svaki mjesec provedu bar dan
 Pored vode, neobični su ljudi.
 U pogledu im možete vidjeti one male sive
 Ribe koje plivaju u kanalima ili odvodima,
 Tko zna kako su se zavukle u zjenice?
 Onako neugledne, kao da se prašina na njima
 Sasušila. Hodaju ti ljudi kao velike alge po
 Gradskim ulicama i raspoloženje im se mijenja
 U trenu. Hodaju unatrag, i svaki korak prema dnu
 Blizina je mladosti. Takvi ljudi pišu "male povijesti",
 Priče o počecima malog ili skrivenog mjesta,
 Priče o livadama i čardacima, djedovima koji su nekad
 Živjeli pored danas nestalih rijeka.
 Oni pored vatre stvaraju nove kozmogonije i
 U prošlosti vide sudbinu svijeta. Nisu putovali, samo
 Hodaju vječno istim gradom i njihova spoznaja zbog toga
 Nije niti malo okržnuta.

Nemogućnost

Dragi kolega, ne mogu na vrijeme poslati prikaz.
 Čim započnem čitati, tijelo se uznemiri, pojave se dvije slike,
 Nekoliko boja i par misli. Onda se odmah
 Noge pokreću i neka neobjašnjiva toplina prelazi po grudima
 I stvara udubljenje odmah ispod prsnog koša.
 Pritisak donosi otklon od linearnosti i moguće je
 Tek zaboraviti uzroke i posljedice i hvatati u zraku
 Tri slike koje su se povezale odmah iznad glave, negdje
 Blizu bijelog plafona. Niti snježna svjetlost ne može
 Ih izbrisati. i ostaje samo pisati, pisati, crtati
 Nizove koncentričnih krugova koji su začeti u pogledu
 Muškarca. I moguće je samo u kotrljanju tijela po
 Najvećoj plahti, prepoznati znakove čežnje koja
 Svoje stanište nalazi na snijegom pokrivenom krovu.

Nemogućnost 2

Draga urednice, ne mogu poslati na vrijeme
 Prikaz knjige danske spisateljice.
 Kad započnem pisati, umjesto analize i stilema,
 Vidim samo "Doba praznine" Gillesa Lypovetskog,
 Davnu knjigu o narcizmu i postmodernizmu, o jastvima
 Koja se ogledaju u staklu retrovizora, i o nestanku
 Univerzalizma. Onda mi pogled, umjesto na stihove,
 Odluta na instagramm, na tirkizno plavo more koje se
 Prelijeva preko rubova ekrana, zajedno s reklamama,
 Pomoć psu, čovjeku, slika ptice grabljivice i opet sunce
 I otoci na kojima buketi ruža plutaju površinom.
 Umorne pjevačice leže u blještavim haljinama na haubama,
 Nije važno da li pjevaju. uostalom, tirkizno more svuda će se
 Preliti, na jahtama ležat će pjesnici i bolesnici, naftni magnati,
 Kako da uopće zamislim dubinu, nakon svega?

Biljka, ja

Sve me je čekalo: ručak, odjeća, čaj,
 Nije bilo razlike između mene i sobne biljke,
 Možda jedino to da biljke ne čuju zvono ili udarac
 Žlicom po vrućem radijatoru.
 Sobna biljka i ja krademo svjetlost jedna drugoj,
 Moje su ruke manje zelene, noge niti ne osjećam.
 A ako napravim pokret, biljka će doći u krevet,
 I pustiti korijenje na bijeloj plahti, kao usred svemira.
 Kozmos sobe začas će se osušiti: čaj se razliti,
 Sunce će se povući. snijeg se već spušta s ruba krova.
 Koje je moje poslanje? Svrha svijeta ?
 Tko nas uopće može razlikovati?

Velika spremanja

Otvaramo ormare i kapute bacamo na balkone, da se ondje
Danima povijaju na vjetru, ispod krova.

Vrećice s lavandom već su izgubile miris i sad su samo
Kao male nakupine pijeska koji šušti pod prstima i teče
Kao vrijeme, koje sve brže prolazi.

Prvi su dani ljeta, od vrućine nabrekle su nam noge,
Tijela se začas osušila i sagorjela,

Fantazije se zaogrnule toplinom i rasplinule
Na podnevnom suncu. A niti tebe više nema.

Ako se pojavi iznenada miris mora u zraku,
Znat ćemo da je i to samo pričin,

Velike priče razdrobljene kao komadići leda,
I samo sitna jastva svuda oko nas.

Jezera čekaju slabe plivače, ptice sanjaju vodu,

Kontinenti se raspadaju, samo djeca se igraju u parku
i govore o budućnosti.

Bratislava

Petra, Ivana i ja gledamo kroz zamagljen
Prozor mačke u malom kafiću. Sjede pokraj
Ljudi, možda ispijaju kavu. dlake se skupljaju na podu.
U Bratislavi, odmah pored židovske četvrti,
Djevojke satima prebiru po dućanu s maramama
I iznošenim cipelama. I sve je baš kao u Petrinom
Filmu: crvene, žute i plave boje, a okolo posvuda
Tamna mađarska i rumunjska povijest. Povezana.
I ogromna obiteljska kuća u kojoj živi barem šest generacija.
Kako su vulgarni vozači slovačkih autobusa, najradije bi te
Ostavili na cesti, ispred malla s nekom lošom izložbom!
Ivana, u vašem gradu svi studiraju filmsku režiju, zar ne?
Zato i jesu stanovi prepuni ljudi, deset njih kao u realityu,
A samo jedno mjesto, pored vrata ima dostupnu mrežu,
Sve ostalo je offline, izvan vremena.

U obližnjem muzeju leže slike iz rata, karikature. Na ulazu
Stoje dječaci s crnim mantilima, koji se samo bahato
Osmjehuju.

NOVA IZDANJA

SKD PROSVJETA

SADRŽAJ

Fedor Močanin kao povjesničar Vojne krajine — 9

I

1. Vojna krajina — 28
- Pokušaji organizacije Vojne krajine na novim osnovama — 28
- Vojna krajina kao stalna obrambena ustanova — 34
- Masovno naseljavanje vlaha i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija — 39
- Osnivanje novih krajina i slom krajiške autonomije — 51
2. Periodizacija historije Vojne krajine (XV—XIX st.) — 67
3. Pregled istorije Vojne krajine od XVI do XVII vijeka — 77
4. Društveni razvoj u Vojnoj krajini — 108
5. Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787. — 139
6. Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st. — 193
7. Osnovni problemi obrane Hrvatske u 16. stoljeću — 202

II

1. Problem zemljišnog posjeda vojničkog stanovništva na hrvatskoj i slavonskoj krajini — 212
2. "Statuta Valachorum" od 14. aprila 1667. — 223
3. Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću — 232
4. Vlasi u Hrvatskoj i Gradišću u 16. i 17. stoljeću — 272
5. Cehovske privilegije Banske krajine iz 1773. — 283
6. Kranjci u Lici — 304

III

1. Dva pokušaja iz područja historije Vojne krajine — 312
2. O nekim problemima iz historije Vojne krajine — 331
3. Prikaz knjige "Die K.K. Militärgrenze: Beiträge zu ihrer Geschichte" — 376
4. Refeudalizacija Vojne krajine? — 381
5. Muzej Srba u Hrvatskoj — 384
6. Povodom izložbe srpske knjige i štampe u Hrvatskoj — 392
- Bibliografija Fedora Močanina (Vlastimir Đokić) — 404
- Indeks osobnih imena — 411

PANOPTIKUM

Goran Borković

„ZAGREB I JA SE VOLIMO JAVNO“

„Zagreb i ja se volimo javno“ naslov je knjige mitropolita zagrebačko-ljubljanskog gospodina Porfirija, predstavljene 29. juna 2017. godine, u Novinarskom domu u glavnom gradu Hrvatske. U knjizi su sakupljeni odabrani intervjui i obraćanja mitropolita tokom prve godine njegove mitropolitske službe u Zagrebu.

Na promociji knjige govorili su Čedomir Višnjić iz Prosvjete, novinar Saša Kosanović, teolog i novinar Branimir Pofuk, rektor Evanđeoskog teološkog fakulteta u Osijeku dr Peter Kuzmič, teolog i pisac Jadranka Brnčić, predsjednik SNV-a Milorad Pupovac, bivši predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović i autor knjige. Drago Pilsel moderirao je događaj.

Mitropolit je naglasio zadovoljstvo činjenicom da mu je hrvatska javnost „poklonila bezuslovnu ljubav i iskazala divnu dobrodošlicu“ i prije nego što je došao u Zagreb, uz napomenu da je „svestan toga koliko je data reč vrlo važna i koliko ima svoju težinu i snagu“.

Kosanović je ustvrdio da se Porfirije pokazao kao „čovjek koji radi krupne korake i radi ih odmah, pravi europski intelektualac koji itekako ima što reći o svim stvarima“, dok je Pofuk kazao da je njegovo prisustvo dragocjeno za našu sredinu, jer je on čovjek koji ima duboko razumijevanje i osobnu težnju za umjetnošću i plodovima kulture.

Teologinja i spisateljica Jadranka Brnčić osvrnula se na prvu poruku vladike Porfirija od kad je preuzeo dužnost mitropolita, a to je da dolazi „bez predrasuda i otvorena srca za praštanje, dijalog i pomirenje“. „Bog nam je poslao čovjeka na čelo Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj i Sloveniji koji je eku-menski otvoren, koji šalje poruku umjerenosti i pomirljivosti, mostograditelja, čovjeka koji gradi mostove povjerenja među vjerama i narodima“, ocijenio je Kuzmič.

Pupovac je rekao da je mitropolit napisao „knjigu dijaloga“ i to po onome što on deklarira kao svoj cilj, a to je da on želi voditi male dijaloge, a ne rasipati velike riječi. „Vladika Porfirije vodi razgovore, koje on razumije kao primaran oblik dijaloga koji je neophodan našem društvu, našim međusobnim odnosima, posebno između predstavnika različitih crkava i različitih vjerskih i etničkih zajednica“, poručio je.

Višnjić je podsjetio na dosadašnje mitropolitove, kazavši da su uspomene na Porfiritijeva prethodnika Jovana još „više nego žive“ i iza kojeg će ostati pravoslavna gimnazija. Naglasio je da je od izuzetne važnosti da čelni čovjek crkve u ovom gradu pošalje vedru i otvorenu poruku svima.

Knjiga je objavljena na ćirilicom pismu u Srbiji u izdanju Besede, izdavačke kuće Eparhije bačke, a potom i na latiničnom pismu u Zagrebu, u izdanju Srpskog kulturnog društva Prosvjeta.

D(R)UGO SJEĆANJE“ U BEOGRADU

Izložba „D(r)ugo sjećanje“, koja predstavlja dizajnerske i umjetničke radove koji tematiziraju kulturu sjećanja, odnos prema civilnim žrtvama ratova, antifašizmu i povijesti ratnog nasilja, otvorit će se 3. jula u Centru za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu. Premijerno je održana u aprilu u galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva u Zagrebu, a potom postavljena i u drugim državama bivše Jugoslavije.

Izložba uključuje radove autora i autorica kao što su: Ivan Benuši, Damir Bralić & Aleksandar Kovač, Barbara Blasin, Katarina Duda, Damir Gamulin, Ante Filipović Grčić, Igor Grubić, Mirko Ilić, Sanja Iveković, David Kabalin, Zlatko Kopljar, Dejan Kršić, Boris Ljubičić, MAZ, Tonka Maleković, Niko Mihaljević, Petra Milički, Negra Nigoević, Matija Raos, Vladimir Straža, studio Božesačuvaj, Saša Šimpraga, Neđeljko Špoljar, Trio Sarajevo, Katarina Zlatec, Željko Zorica...

Izložba „D(r)ugo sjećanje“ sadržava plakate i druga sredstva oglašavanja različitih komemorativnih događanja, umjetničke intervencije, instalacije i javne intervencije na komemorativnim lokacijama. Autori pripadaju različitim generacijama dizajnera i umjetnika, a radovi su nastali u vremenskom rasponu od 20-ak godina.

Kustosi izložbe i autori izbora radova su: Barbara Blasin, Marko Golub, Aneta Lalić, prema izvornoj koncepciji Barbare Blasin i Anete Lalić. Izložbu prate tekstovi Marka Goluba i Sandre Uskoković, grafički dizajn potpisuje Barbara Blasin, inače grafička urednica časopisa Prosvjeta.

PREDSTAVLJEN PROGRAM 17. SEZONE KAZALIŠTA ULYSSES

Ovogodišnje 17. po redu izdanje *Kazališta Ulysses* održat će se od 15. jula do 26. augusta 2017. na tvrđavi Minor na Malom Brijunu te u Ljetnom kinu i u Etnografskom muzeju na Velikom Brijunu. Program su predstavili osnivač kazališta Rade Šerbedžija, umjetnička direktorica Lenka Udovički, kazališni redatelj Aleksandar Švabić te direktor izvršne produkcije Duško Ljuština.

Ove godine na programu su uz niz poznatih kazališnih predstava i koncerta, nekoliko gostovanja te nova premijera. Kao posebna gošća najavljena je britanska glumica Vanessa Redgrave koja od samih početaka sudjeluje u radu *Kazališta Ulysses*, a svojom je nazočnošću konferenciju za medije uveličao britanski glumac Ralph Fiennes.

O programu je govorila umjetnička direktorica Lenka Udovički. Program će otvoriti veliki koncert Rade Šerbedžije u subotu 15. jula 2017. u tvrđavi Minor, na kojemu će kao gosti nastupiti Vlatko Stefanovski i Miroslav Tadić. Istaknula je posebno premijernu predstavu *Mate Parlov*, posvećenu boksačkoj legendi Mati Parlovu u režiji redatelja Aleksandra Švabića. Premijera će se održati 12. augusta 2017., a nastala je u koprodukciji Kazališta Ulysses i BITEF teatra iz Beograda. U predstavi uloge tumače Slavko Štimac, Katarina Bistrovic-Darvaš, Lucija Šerbedžija, Dejan Dedić i Jerko Marčić.

Publika će ove godine moći pogledati Zijaha Sokolovića koji će ponovo odigrati svoju kultnu monodramu *Glumac je glumac je glumac*, koju je izveo više od 1600 puta, a potom i komediju *Medvjed* u kojoj tumači ulogu. Tu je i *Kralj Lear* koji se izvodi sedamnaestu godinu zaredom, predstava *Dobri čovjek iz Sečuana* Bertolta Brechta u izvedbi i produkciji studenata glume i medija Sveučilišta u Rijeci, nagrađivana predstava *Novo doba* Vuka Boškovića u režiji Dine Mustafića Teatra Bitef iz Beograda, predstava *Shakespeare ljetne noći – varijacije* u režiji Lenke Udovički, koji je svojevrsni hommage velikome dramatičaru, Sofoklo: *Antigona 2000 godina kasnije*, koprodukcija Ulyssesa i MESS-a Sarajeva te još jedna predstava poznata publici, te drama *Pečat* autora Borne Vujčića. Dok će se 20. augusta 2017. za dobru atmosferu pobrinuti *Damir Urban & 4*. Program će zatvoriti Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu koje će gostovati na pozornici Malog Brijuna s predstavom *Ljudi od voska* koju je po tekstu Mate Matišića postavio Janusz Kica.

TRI PISMA IZ SARAJEVA

Autorski projekt glazbenika Gorana Bregovića "Tri pisma iz Sarajeva", nakon Pariza, Bruxellesa i Budimpešte i uz pratnju Zagrebačke filharmonije, Orkestra za svadbe i sahrane te pod ravnanjem maestra Krešimira Batinića, bit će izveden na otvorenoj pozornici festivala Zagreb Classic u četvrtak, 29. juna.

Tim povodom maestro Batinić kazao da je uzbuđen zbog nastupa, te izrazio zadovoljstvo što je dio ekipe koja će izvesti "Tri pisma". "Opereta ili mjuzikl donose nešto svoje i imaju svoje zakonitosti. Ovo je kao jedan klasični koncert jer svaki violinist ima dionicu koju treba pratiti. S te strane sam uzbuđen i pomalo u tremi, jer je projekt za mene potpuno nov", rekao je Batinić.

Bregović je kazao kako mu je naročito stalo do projekta i da ne može izmjeriti uzbuđenje jer, osim što će ga gledati rodbina, projekt nosi jednu „malu alegoriju kroz tri violine“. Objasnio je da će koncert skladan za klasičnu, klezmer i orijentalnu violinu, izvoditi tri vrsna solista. Na violini Mirjana Nešković iz Srbije, na orijentalnoj violini Zied Zouari iz Tunisa, a na klezmer violini Gershon Liezerson iz Izraela. Time će tri violine spojiti različite kulture i nacije, a Bregović prikazati vlastitu umjetničku viziju multikonfesionalnog, tolerantnog i multikulturalnog svijeta.

Bregović je slikovito opisao kako je došao do ideje za Tri pisma. Ispričao je anekdotu novinarku i njene reportaže o Židovu koji se 40 godina molio pod Zidom plača. Na njeno pitanje za što moli, starac je kazao za mir među narodima,

da mržnja i rat prestanu, a djeca odrastu u skladu i dobroti. Na pitanje kako se osjeća nakon dugogodišnje molitve, starac je kazao "osjećam se kao da govorim zidu". Svoju glazbu Bregović je usporedio s "izgubljenim janjetom" kazavši da se glazbenici cijelo vrijeme traže i jedan drugoga prate kako bi pronašli zajednički izričaj.

"Tri pisma iz Sarajeva" premijerno su izvedena u Parizu 2016. godine, a nakon Bruxellesa i Budimpešte bit će predstavljena i u Zagrebu.

MOTOVUN XX FILM FESTIVAL 25.–29.07.2017.

BOGDANU ŽIŽIĆU NAGRADA MOTOVUN FILM FESTIVALA

Najstarija nagrada Motovun film festivala, "Pedeset godina", dodijeljena je redatelju Bogdanu Žižiću, koji se i u svojim veteranskim godinama bavi potisnutim kontroverzama društva, pa je tako u filmu "*Damnatio memoriae*" dokumentirao najsveobuhvatniju sliku uništenih spomenika pokreta otpora u Drugom svjetskom ratu, a posljednjim filmom "*Jasenovački memento*" vratio se temi ustaškog logora smrti, ovoga puta prikazujući hroniku zločina.

Motovunska nagrada "Pedeset godina" dodijeljena je Žižiću u jubilarnoj godini tog Festivala kao jednom od najvećih i najplodonosnijih dokumentarista i jednom od najnagrađivanijih domaćih filmskih autora uopće.

Nagrada mu je dodijeljena, kako je saopćio MFF, za izdržljivost unutar kinematografije koja nikad nije mazila svoju djecu, te kao "počast cjeloživotnom maratonu ka zlatnom jubileju u uvjetima u kojima je, osim ljubavi i strasti prema filmu, nužno imati i veliku snagu volje". Također, dodijeljena mu je za kontinuirani rad duži od pola vijeka, koji je primjer "velike gladi za istinom u društvu u kojem istorijske činjenice vrlo lako bivaju izvrđane i odbačene".

Prije 50 godina, kako podsjećaju organizatori MFF-a, održana je premijera Žižićevog filma "*Jasenovac*", snimljenog tokom pripreme otkrivanja spomenika žrtvama ustaškog logora – "*Cvijeta nade*" arhitekta Bogdana Bogdanovića. Žižić se vratio temi jasenovačkog logora potaknut stalnim pokušajima relativizacije počinjenih zločina.

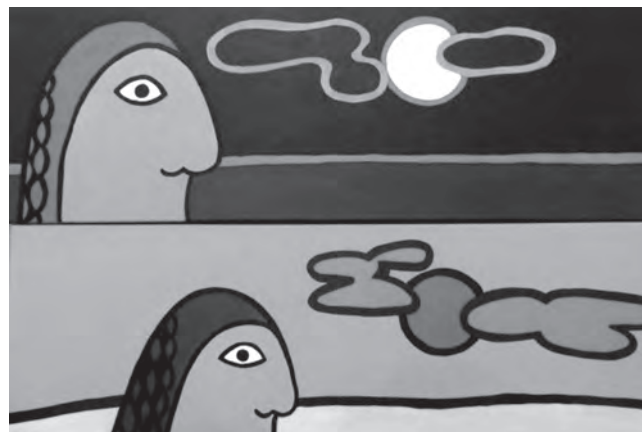
PISCI I OVE GODINE NA KROKODILU

Književni festival Krokodil predstaviti će od 16. do 18. juna neke od najznačajnijih pisaca različitih generacija iz regije, a pod sloganom "Pripitomiti tamu" posvetit će se i aktuelnim društvenim pitanjima, poput položaja žena u javnosti, nestanka folksdojčerske i židovske zajednice u Jugoslaviji, te Deklaraciji o zajedničkom jeziku.

Među gostima će biti i filmski reditelji Lordan Zafranović i Srđan Karanović, te Svetlana Slapšak, Slobodan Šnajder, Ivan Ivanji, Olja Savičević Ivančević, Lamija Begagić, Zoran Ferić, Slobodan Tišma, Aleksandar Zograf i drugi, a programe će voditi Kruno Lokotar, Mima Simić, Vladimir Arsenić, Ivan Velisavljević, Igor Štikis i Dragan Kremer.

Treću godinu zaredom Krokodil ima i humanitarni karakter, a ovogodišnji prijatelj je Hemofarm fondacija, s kojom festival od 2016. godine ujedinjuje snage u projektu "*Produži život*", u cilju podizanja svijesti javnosti o transplantaciji i doniranju organa. I ove godine će kroz različite programe biti skrenuta pažnja na neophodnost doniranja organa.

MLADI UMJETNICI U POSJETU SRBIJI

Izložba mladih hrvatskih umjetnika "Bridges" bit će otvorena 23. juna u Uličnoj galeriji u Beogradu, u suradnji sa Društvom povjesničara umjetnosti iz Rijeke. Prema koncepciji mlade magistricе povijesti umjetnosti i filozofije Katarine Podobnik, predstaviti će se 17 autora i autorica, uključujući jedan tročlani umjetnički kolektiv.

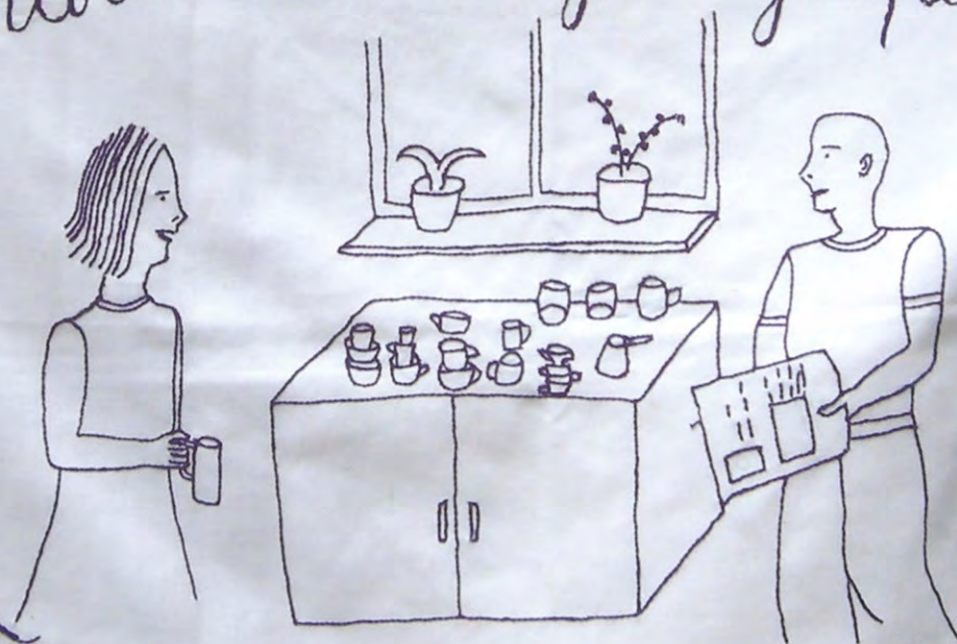
Putujuća izložba "*Bridges*" trogodišnji je umjetnički projekt čije su misija i vizija predstavljanje, podrška i umrežavanje mlade hrvatske suvremene umjetničke scene. Projekat je prvo izdanje imao u novembru 2016. godine u galerijskom prostoru kulturnog centra Kino Šiška, galeriji Dobra Vaga u Ljubljani, a drugo u januaru ove godine u galeriji Kortil u Rijeci. Kao nastavak suradnje sa slovenskom umjetničkom scenom i početak ostvarenja sa srpskom, ideja projekta je regionalna i međuregionalna promocija umjetnika.

Rad Zanatske zadruge *NEpraktične žeNE*, Beograd, 2017.

34
PRINCIPOVA

Знајте, ми си увек добре воље.

Помозите ми да отворим шоље.

CIJENA 20 KN

www.casopis.prosvjeta.net

RAD ZANATSKJE ZADRUGE *NEpraktične žENE*, BEOGRAD, 2017.

АУТОРИ

PAULINA ARBUTINA / RADOJE ARSENIĆ / GORAN BABIĆ / GORAN BORKOVIĆ
ZORAN DASKALOVIĆ / SRĐAN GAGIĆ / SLOBODAN GRUBAČ / NENAD JOVANOVIĆ
ŽELJKO KRESOJEVIĆ / DANILO LUČIĆ / ĐORĐE MATIĆ / BOJAN MUNJIN / ĐORĐE NEŠIĆ
ZORAN PAUNOVIĆ / DELIMIR REŠICKI / DUŠAN T. RKMAN / IGOR RUŽIĆ / SRĐAN SANDIĆ
SANJA ŠAKIĆ / SINIŠA TATALOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / SRBOLJUB ZORICA / DARIJA ŽILIĆ